

TARTALOM

CSORDÁS LÁSZLÓ: Egy eldobott kő (vers)	2
BARTHA GUSZTÁV: Rémtörténet 3. (novella)	3
NAGY ZSUKA: Kezemben tartom a szívedet (próza-vers)	7
CSEH SÁNDOR: Akácfa alatt (regényrészlet)	8
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Szent a föld (vers)	15
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Kiss Ferenc, a kárpátaljai magyar irodalom patrónusa (tanulmány)	16
FINTA ÉVA: Járkál a csend, Imé, az ember (versek)	22
LENGYEL JÁNOS: Finta Éva, az Együtt nívódíjasa (interjú)	25
FÜZESI MAGDA: Holt idő, Mérleg, Tükörben (versek)	32
CSORDÁS LÁSZLÓ: A múlt igézetében (Oláh András versei elé)	33
OLÁH ANDRÁS: hajnali töprengés, [következmények nélkül], [ki válaszol], patthelyzet (versek)	34
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Ablakok (vers)	36
BAKOS KISS KÁROLY: Szakadatlan, Kiskutya (versek)	38
KOVÁCS ELEONÓRA: Mosolyogj, Mit tehetne egyebet? (kispróza)	39
ÁMORTH ANGELIKA: Éjjeli egérvadászat (kispróza)	41
TAR KÁROLY: Az <i>EGYÜTTNEK</i> – A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Magyar Írócsoportja irodalmi, művészeti és művelődési folyóiratának, Dupka György felelős kiadónak, a szerkesztőknek és olvasóinak (levél)	43
Az <i>ÁGHEGY</i> című skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyamról (lapbemutató)	45
DUPKA GYÖRGY: „Hová tűnt a sok virág...?” Időutazás az Urálba, a magyar és német rabok nyomában (történelmi szociográfia)	47
ORTUTAY PÉTER: Miről mesél a zsirardikalap? (Gondolatok Szappanos Gábor A Királynő mélyén című regényéről) (könyvismertetés)	67
PALÁDI VIKTÓRIA: Szolyva, a mi Golgotánk (könyvismertetés)	77
LÉPHAFT PÁL: A karikatúrista bemutatkozása	84
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, Új könyvek	86
Lefeküdt a gulyám (kárpátaljai magyar népdal a hátsó, belső borítón)	
KÁNYÁDI SÁNDOR: Kaland (vers a hátsó borítón)	

CSORDÁS LÁSZLÓ

EGY ELDOBOTT KŐ

*Egy eldobott kő, talán így végleg...
Kicsi hazácskám, látod már, téged
most elárul fiad.*

*Modernebb földekre vágyik csak egyre,
ujjong, lebeg, megjön a kedve
ha téged lerázhat:*

*mert eltűnik végre, elmenekülhet
piti vágyakkal, melyek felültet-
ik majd századszor is...*

*Meguntalak már elmaradt sorban,
felemás szívvel, lappangó gondban
zavarodott magyar.*

*Csak eldobott kő... Nem is tagadtam:
kicsi hazácskám, példás alakban
elhagynálak téged.*

*S lásd: bár kurvára erős a szándék,
hogyha eldobnál, én visszavágnék...
Ha dobnál, akkor is.*

BARTHA GUSZTÁV

RÉMTÖRTÉNET 3.

Ádám doktor térdét csapkodva nevet. Tántorogva jobbra indul, dülöngélve balra tér, és közben fennhangon nevet. A beszéd hajtófát* sem ér, a napi teendők elnapolódnak, mint a sürgős ügyek...

Délután kettőkor 36° fokot mutatott a hőmérő.

Reggel még bő harmatot hullatott a folyó felett lebegő, napkeltekor szétterülő pára; égbéket, napsugarakat tükröző vízcseppeket ringattak a part menti fűzfák porlepte levelei, s fehér felhőtaraja volt a távolban kéklő hegycsúcsoknak, az ártéri tehénlegelő sárgult fűvét neki-nekiiramodó szél borzolta. Reggel, a folyóparton szemetelő; éjfélre ricsajozó, hajnaltól a sátraik előtt pokrócaikba bugyolálva kuporgó fiatalok aggódva lesték az eget. A javakorabeli férfi holttestére – a fűzfák alatt felvert sátraktól alig kétszáz méternyire – a csordások találták rá. A halott vattaarcán jégkéken csillogott a harmat.

Reggel messzire ellátni, s teltebbek a színek.

Ádám doktor azonnal telefonált. A hívott fél nem volt elérhető. Gyorsan levette táskáját a kormányról, s beszalajtotta kerékpárján Balázst a faluba. Utólag: minek? Vászja főtörzs tű a szénakazalban. A mulya csordásnak meg oly rosszcsont pulyái vannak, hogy a gidres-gödrös kövesúton félóra alatt szétbiciklizik a soksebességes masinát! Míg megjavíttatja, járhat gyalog. A gyógykezelést, az orvosságok és az injekciók árát kifizetik a gazdák, de a benzinköltség hallatán... Ádám doktor nem káromkodott, hol a halottra, hol a mind közelebb óvatoskodó sátorozókra sandított. A maga alá vizelt kövér holttestre még többtucat szempár ügyelt. A bőgő, helyben toporgó éhes tehéncsordára senki. Ádám doktor lehajolt a táskájához, és jó ideig kotorászott az orvosságos és ampullás dobozok, a felfúvódáshoz, nehézelléshez odakészített eszközök között. Valamit keresett, de hogy mit... Ha van peches nap, ez a vasárnap az. Ha Jankó félszóval megemlíti a mobilon, hogy mi olyan sürgős, vagy, hogy nem a jószággal van baj... A bámész csordás fütyült az állatorvos rászegeződő tekintetére.

Jankó káromkodik, mikor eső esik; fütyörészik, mikor süt a nap.

* A tehén (vagy egyéb háziállat) terelésére használt husáng, vesző.

Jankó kortyintott párat a válltáskájában lapuló borosüvegből, majd élest füttyentett, félköröst intett magasba emelt botjával a csalitos árnyékában hasaló, lógónyelvvel lihegő kutyáinak. A falusi tehéncsorda végre elindult a harmadik delelőhely felé, maga után húzva a vastagon szálló szúnyog- és bögölyhadat. A hullát körbedongó döglegyet nem. Ádám doktor tett néhány légykapó mozdulatot, s már bánta, hogy nem húzta meg a rákínált üveget.

A rámpán a hűsöltni vágyó néppel nyolc óra tájt hajtanak át az első gépkocsik.

Balázs fedetlen kopasz fejbűbja messzire virított. Nem jött le az átjárón, a gát tetején húzta, taszította a kerékpárt. Beszorult hajtólánc, elgörbült kerék? Ádám doktor nem legyintett, inkább leült egy begyepesedett vakondtúrára, és jobb kezét ellenzőül használva leste, mikor tűnik föl Vászja főtörzs piros Moszkvicsa. A bádogkaszni helyett nap- és vízfürdőzni vágyó városiakkal megrakott csillogó-villogó gépkocsik sorjázta; versenyeztek, hogy a földúton, melyikük tud nagyobb port felverni...

Sebeseg... nem csigavére – mondaná Vászja főtörzs nagy komolyan. Nem szótárból tanul magyarul. Ért a nők nyelvén, ragadnak rá a... kifejezések. Mióta egy pszichológusnővel jár, nem a mondandójához keresi a szavakat, hanem a szavakhoz a mondanivalót.

A halott keze... A hüvelykujja mintha... Eh, káprázat! Ádám doktor hirtelen felugrott. Az ember ne üljön hangyabolyra! Untig elég, a jóakarók csípése, marása!

Ádám doktor a part felé fordult. A delelőhely parkolóvá előlépett laposa csaknem megtelt. A keresztben álló hamuszürke Audi reggeltől keresztben állt. A sátorlakók vonattal jönnek, hatalmas hátizsákjaikat gyalogosan cipelik a nagy delelőig, a kis delelőig...

A piros Moszkvics egy pillanatra állt meg az átjáró tetején. Megsejthette, hogy a töltés alján messze hangzót durrantva szökken még kettőt-hármat, s bestrapál. Vászja főtörzs ugrott ki a kocsiból, felcsapta a gőzölgő motorháztetőt és utántöltött. Olajat, hűtővizet? Miután kezét megtörölgette seszínű sportnadrágjában, visszahuppant a vezetőülésre, s hajtott, toronyiránt. Meg sem próbálta a földúton tartani a járgányt. A kocsi koszos hátsó ülésén, padlóján ide-oda hempergöztek a vizes és olajos flakonok. Élet... nem kacagós... Az égszínű bicikli, a hullával átellenben, a töltésoldalon hevert. Ádám doktor felszisszent.

Mikor igazán tűz a nap, egy helyben áll.

Vászja főtörzs köszönésképp egy flakon vizet nyomott Ádám doktor kezébe. Mosni – mondta futtában, s szaporán kisanadrágra vetkőzött, szappant kotort elő

a koci kesztyűtartójából. Ádám doktor apránként csurgatta a vizet. Vászja főtörzs így is csak az arcát és nyakát mosta meg alaposabban. Napbarnított, izmos felsőtestét fehérre pottyozta a rászáradt szappanhab. Ha neki mindegy... A kocásinges, rövidnadrágos halott mozdulatlan, behorpadt mellkasán porszemcsés levegő vibrált. Messziről szemet szűrhatott. Ádám doktor végigsimította borostás állát. Ma sem borotválkozott. Visszalapozni a naptárt, igen, azt kellene.

A piros Moszkvics csomagtartója gardróbként szolgál. Az élire vasalt pantallót, a rangjelzéses, milicista jelvényes kék színű inget csomagolófólia védi a portól; a tányérsapkát kalapdoboz, a fényesre suvikszolt kincstári cipőt cipődoboz.

Nőcinek... igen, disznó vicceket mesél, lúdbőrönd fogja és oké! – mondta a körzeti megbízott, miközben kulcsra zárta a csomagtartót. Ádám doktor visszamosolygott. Harmadik hónapja sajnálgatja a falu; tesz róla, hogy ballekká tegye. Formát öltetni, nem széjjelmállani – buzdításnak nem rossz.

A halott- és terepszemle nyúlfarknyi ideig tartott. A horgászhely lejárója vagy százméternyire lehet a csalitostól. Az sem titok, hogy a legelőn kettesével, hármásával átsétáló fürdőzők a bokrok között végzik el kis- és nagydoljukat. Ezért kár volt átöltözni! Vászja főtörzs egyik kezéből a másikba fogta formanyomtatványokkal, géppapírral tele fekete, bőr irattartóját. Agyvérzés, szívinfarktus? Az igazság önmagában: fikció. Párhuzamosan futó emberi sorsoknak kell itt-ott keresztezniük egymást, hogy bizonyítható valósággá váljon.

A körzeti megbízott kimért léptekkel szlalomozott a zörgősre száradó marhalepények között.

Ádám doktor felvette, letette, majd újra kézbe vette táskáját. Végte, nem vagyok fizetett hullavigyázó! Menjen Vászja magának, ahová akar! Beteg jószágok gazdái várnak; ebédet kell főznom, kotyvasztani valami ehető...

A körzeti megbízottat, a sátraktól a parkoló gépkocsikig, két fürdőnadrágos fiatalember kísérte. A hamuszürke Audit hármásban járták körbe. Az alacsonyabbik a horgászhely irányába mutogatva beszélt, kocsinak támaszkodó társa rá-rábólintott szavaira. Vászja főtörzs a motorháztető fölé hajolva jegyzőkönyvezett. Ádám doktor levetett fehér pólójába törölgette a szemébe csorgó izzadságot. Vászja főtörzs elégedett. A körzeti megbízott már-már vigyázzállásban telefonált, hosszasan telefonált; fél órán keresztül telefonálgatott. A parton napozók színes fürdőruhái messze ríkítottak, az alkalmi büfé vörös sátorlapja szinte izzott. A csalitos árnyéka véssesen fogyott.

Kánikulában a finom port ziháló ájer már déltájt elpárologtatja a kéklő hegyek látképét; a porondpadkás, fürdőzésre alkalmas folyószakasz alkalmi büféjében drágább a sör, a limonádé – egy üveg jégbehűtött vodka kisebb vagyomba

kerül. A fűzfák árnyékában hűsölők jobbára otthonról hozott itókat kortyolgatnak. A sekélyvízben hancúrozó, visongó gyereksereg meg elég vizet nyel.

Vászja főtörzs átizzadt kék inge a kinyitott kocsiajtóra terítve száradt, pantallója, sapkája a vezetőülésen hevert. Árnyékukat vesztették a tárgyak, pihentek. A halott partról felhozott márkás horgászbotját, felszerelését a motorháztetőn sütötte a nap. Egyedül a hőségtől kókadt, tüskés szederbokrokra fönnaadt nejlonzacsok, újságpapírosok lengedeztek. A fürdőzők fáradhatatlanok. A szemetet a szélvihar majd összesepri, az őszi áradás meg lesodorja a Tiszába, a Tisza a Dunába... Ádám doktor magába döntötte az üveg vodka kétujjni maradványát. Mi másról beszéljen?! A bizottságról? Ide hullaszállító kocsik kell, nem bizottság! A hangos szóra Vászja főtörzs felkőnyökölt. Mi lenni? – kérdezte álmosan. A kitért kocsiajtó a száradó inggel, árnyékot nem igen nyújtott, ellenben takarta a holttestre való rálátást. Ádám doktor baljával a hátsó ajtó kilincsébe kapaszkodva felállt.

Ádám doktor megszédült.

Ádám doktor öklendezett.

A kövér, javakorabeli férfi árnyéktalan holtteste döglegyektől feketélt.

Ádám doktor két kézzel támaszkodott a kocsinak. A fémkaszni égette markát. Fentről Vászja főtörzs lenszőke haját látta, és bal kezét, amivel vezetőülés alatt matatott. Igya meg a bizottság! – háborgott. Nem vagyok balfék, ne akarj jobban berúgatni! Ha Éva elhagyott, hát elhagyott. Ha magával vitte a két gyereket, hát magával vitte. Kinek mi köze hozzá!

Vászja főtörzs ültében előrehajolva, még egyszer kilesett a piros Moszkvics nyitott ajtaja mögül a napon heverő hullára. S aztán ivott; üvegből ivott, hónon nyelte a vodkát. Van pálinka... büfeten sör, vegye bizottság magának, a fenébe! – fújt nagyot, s kézfejjével letörölte az állát. Mióta iszol? Válasz helyett Vászja főtörzs az üveget nyújtotta. A doktor boldogtalan. Ádám doktor felemelte mutatóujját. Vászja, mióta törvény, hogy állampolgárnak ott kell elrohadnia, ahol felbukik? Vászja főtörzs halántékán kidudorodtak az erek. Jelentős ember – válaszolt önkéntelenül. Ádám doktor a vodkásüveg után nyúlt. Megyei főnök, üzletember, bankár... Jelentős ember – felelte Vászja főtörzs nagy komolyan. Bemondta... nézte mindig másik embert, kitartottan...

Az alkalmi büfé pultja fölött lévő hőmérő 37° fokot mutat.

Ádám doktor térdét csapkodva nevet. Tántorogva jobbra indul, dülöngélve balra tér, és közben fennhangon nevet. A beszéd hajtófát sem ér, a napi teendők elnapolódnak, el, mint a sürgős ügyek.

Reggel bő harmat hullott, estére szél lesz és hullaszag.

NAGY ZSUKA

KEZEMBEN TARTOM A SZÍVEDET *

– EGY DIÁK DSIDA JENŐ VERSEIHEZ –

Pasztell és sziluett. Vetít a laterna magica. Világszoltárokat énekelnek a képen magyarul.

Ars amatoria ars poetica *Psalmus Hungaricus* és az Isten. Előjön a tömjénfüst mögül leül a verandára és beszélgetni kezd. A költővel. Odahívja az öreg koldust. *Hiányzik jobb keze. Az ócska szandálból kilógnak a lábai.* Szemében örökméces ég. Testében 365 napos böjt de szeret meg hisz. Élete zsolozsma itala zsoltár.

Csalfa szép amarillisz. A léleknek is vannak kozmetikumai nemcsak a testnek. Versvegyület verstojáást rak a főnixmadár. Mustízú tavaszban pünkösdü várakozás. A tavaszi szél szól mollban csak. E-moll A-moll C-moll rezignált keserédes de nem boldogtalan. A complettórium után mind szétzélednek. Isten ül mindnek szívében. *Isten sír az ember szeret.*

Aztán telik a nap telik az év telik a dia. Senki nincs a verandán. Szökik a veranda. *Leselkedő magány.* Elől. *Kéne valaki. Szeretkezni nagy zöld fűben.* Élni együtt a tücsökkel. Lombkoronás szerelem volna jó. Kézen fogva imádkozni hogy van szerelem isten és anya. *Édesanyám szeresd nagyon az én verseimet.* –

És én igazán nem tudom miért de jön nagy farkasokkal a balsors. Tömjénfüst helyett gyárkémények füstje. Lehajtja fejét a magyarok istene. A magyar naptárban csak nagycsüörtök és nagy péntek. *Nagycsüörtök* és péntek. Szatmárnémeti Budapest Beregszász. Minden állomás és megállóhelyen bábeli zavar. Szívurok-gyulladás. Úgy van Európában a magyar határon innen meg túl mint testben a szívurok-gyulladás. –

Kezemben tartom a szívedet. – A váróteremben mindenki eltakarja arcát. A sarokban egy *angyal citerál.* Nem tudom mit apokaliptikát vagy énekek énekét vagy a himnuszt talán.

Menni kell tovább sorssal és sorstalanul. Minden holnapi reményünket add meg nekünk. Ma. Nincs más. A verset írni kell tovább. –

* Elhangzott 2012. május 18-án, Beregszászon – a beregszászi vasútállomáson lévő Dsida-emléktábla előtt.

CSEH SÁNDOR

AKÁCFÁK ALATT (4)

(FOLYTATÁS)

A megtisztított soralján már javában folyt a pitykézés, amikor Fonosz, a legszemfülebb társunk elfütytyentette magát. Mindenki értett belőle – az úton lucernás szekér közeledik. A támadást hátulról kellett előkészíteni, mégpedig úgy, hogy mindenki egy akácfát választott ki magának fedezékül. Ahogy a szekér a közelbe ért, megindult az offenzíva. Most Laci sem maradt ki a buliból, Palinak segített minél több lucernát kiráncigálni a feltornyozott rakományból. Mire a kocsis a tetején át odakúszott, hogy ostorával közjük csördítsen, jó nagy horpadás keletkezett a takarmányban. Hiába no, ezt a furcsa szokást mindenkinek be kellett tartani, mert ha nem, akkor megszólták volna az emberek a lustákat, az élheterleneket. Ez a kis izgalmas „munka” egészen jólesett a pitykézőknek, olyannyira, hogy kellemesen meg is éheztek. Mindegyik fiú beszaladt egy-egy kapitális méretű kenyérért. Valaki zsíros, a másik mézes, a harmadik finom szilvalekváros kenyeret evett. Miközben jóízűen nyelték a falatokat, Mózsinak szenzációs ötlete támadt. Ezt felemelt ujjával jelezte, de először le kellett darálnia a pofazacskóiban felhalmozódott eledelt.

– Na! – csettintett egyet a nyelvével. Kitaláltam, mit kéne csinálni. Menjünk halászni a Kis Tiszára! Ki van benne?

Ez a ragyogó vállalkozás senkinek sem volt ellenére.

– De hogy halászunk? – tette fel a fogas kérdést Pityu, senkinek nincs horgászfelszerelése, de még hálónk sincs.

Dugó megvakarta a feje búbját.

– Én meg Mózsi tudjuk. Igaz, Mózsi?

– Tudjuk – bölintott rá Mózsi. Egyszer már próbáltuk, de akkor mély volt a víz. Most könnyebb lenne, mert leapadt. Akinek van kasitája, szaladjon érte és máris indulunk. Sok kasita, hosszú háló!

Kasitának az ovális, domború fenekű vesszőkosarat hívták, amelyet a badalói cigányok fontak mesterien. Még hintának is lehetett használni. Pár percen belül összeverődött a lelkes halásznép és mindenki hozta magával a különböző

nagyságú kasitáját. A töltés túloldalán, a vízparton, egy jó tervet eszeltek ki. Mózsi nagy szakértője volt ennek a munkának, volt már tapasztalata.

– Álljatok sorba félkörben! – rendelkezett. A nagyobbak szélen, a kisebbek középen, a kasiták jól érjenek össze. Ha szólok, hogy „fel”, akkor mindenki egyszerre emelje fel a kasitáját, kapjátok ki belőle a halakat és hajítsátok a partra!

A halászok és a parton báméskodók nagy örömére megindult az izgalmas művelet. Vagy hét métert haladtak előre, amikor Mózsi elkiáltotta magát: „fel”! A kasiták felemelkedtek, de azokban bizony ebihalon és csikbogáron kívül nem volt más élőlény. A Laci kasitájába valami hosszú hernyószerűség került, a többiek azt mondták rá, hogy nadály. Következett a második, majd a harmadik nekifutás, a már egy-egy pirinyó ezüstös dévérkeszeg is ugrándozott az egyik kasita alján. Ahogy jobban és jobban zavarodott a hasig érő víz, annál eredményesebbek voltak a húzások. A Laci kasitájában is voltak nem egyszer gyönyörű aranyszínű kárászok, kövér kis pontyok, csikhalak, és uramfia, egy emeléskor egy nagy csukát is sikerült kihalásznia. A veszettül ficánkoló ragadozót hárman alig tudták megfogni, míg végül Dugó a kopoltyúja alá dugta az ujját, és ügyesen a partra dobta. Számtalanszor húzogatták a kasitákat, de amikor a víz teljesen olyanná vált, mint a tejeskávé, zsákmány egyre ritkábban, majd pedig egyáltalán nem akadt. Most következett a második felvonás. Dugó értette a dolgát. Mint mindenkinek, neki is pocsolás volt a teste a feje búbjáig. Elkiáltotta magát:

– Vigyétek ki a kasitákat, és gyertek velem! Figyeljete! Mibe fogadunk, hogy most mindjárt kézzel fogok egy halat!

A tó a sekélyebb részekben káka és sácsomókkal volt telenőve. Hason csúszva a habarékban, két kézzel körülfogta az egyik zöld sácsomó tövét és megtalálta, amit akart. Felemelt kézzel diadalmasan mutogatta a szép kárászt. A halak már nem láttak semmit a zavaros vízben, menekülniük sem volt hová, csak a sás és kákacsomók tövéhez. Lacinak nagyon megtetszett a halászatnak ez a formája, és még sok mindenféle halat penderített a partra, ahol voltak kisebb pulyák bőven, akik összegyűjtötték őket és gyönyörködtek bennük akár csak a kilenc halászban, mert az édesanyjuk sem ismerte volna fel őket a pocsolástól, legfeljebb a szemükről. Összegyűlt a szép zsákmány, s amikor már mindenki csak békát és ebihalat fogott a kákatöveken, kikecmergett a dagonyából a társaság. Ami azonban most következett, az nem volt mindennapi dolog. A szorgos halászok csak most vették észre rémülten, hogy a lábszárakon sűrűn, fekete nadályok csüngenek. Ezek a vérszívók észrevétlenül tapadtak rájuk és a letépé-

sük után elég erősen vérzett a szívás helye. Laci, aki ilyen szörnyűséget még nem látott, szégyen, nem szégyen, majdnem sírva fakadt. Az idősebbek szerencsére tudták hogyan kell leválasztani a sikamlós férgeket, gyorsan sót hoztak és azt rájuk szórva, kevés vérzéssel elengedték az áldozatukat.

– Lássátok, most már megjavulunk – okoskodott Dugó, mert azt mondják a vénasszonyok, hogy ezek kiszívják a rossz vért. A halak látványa feledtette velük a kellemetlenségeket. Maguk sem hitték, hogy ilyen sikeres lesz a közös halászat. Kilenc csomóba válogatták vegyesen a zsákmányt, majd pedig a szokásos nyílhúzás döntötte el az első választól sorrendjét. A ceremónia végén, lehetett cserélni is egymással. Laci jó nagycsomó csíkhalt, kárászt és törpeharcsát cserélt Palival öt csukára és két sügérre.

Pocsolyaszagúan, vérző lábbal, de boldogan tért haza Laci, az anyjának nem nagy öröme.

– Szerencsére apád nincs itthon – mondta elszörnyedve, másképp elverne. Hogy tehetnél ilyet? Mindenféle betegséget elkaphatsz! Gyorsan fűrődj meg a bádóg teknőben, amíg haza nem jön!

Az ebédre kiszültek a tojásban, lisztben hempergetett halak. Ilyen jóízű ebédben később soha nem volt része, az első halfogás élménye és a hal íze felejthetetlené vált. Mire megérkezett az apja Beregszászból, a cseh gyártmányú Achilles „gépén”, ahogyan azt ő nevezte, Laci már tisztán megfűrődve állott előtte, s csak most derült ki, hogy az a nap valójában az ő születésnapja volt. Egy nagy kék-piros színű gumilabdát kapott ajándékba. Ez volt már régen a szíve vágya, ennél szebb és jobb ajándékról nem is álmodott soha. Persze a szülei hozzátették: Bár nem nagyon érdemled meg, de abban a reményben, hogy jobb magaviseletű leszel, hát így talán indokolt a jutalom. Nagy volt tehát az öröm és annak is nem kevésbé örült, hogy a szüleinek és a két nővérének is nagyon ízlettek a csukák. Az édességek, amiket még kapott, nem nagyon érdekelték, mert csak az járt az eszében, hogyan kellene kipróbálni minél hamarabb az új labdáját egy jó kis meccsen. A futballozni vágyók csapata ott ácsorgott a gyülekezési helyen, Paliék előtt. A két csapatkapitány szokás szerint felváltva válogatta a játékosokat tudásuk alapján. Az új labda felavatására a „paplak” udvarát szemelték ki, amelyet az egyháztól vettek el a háború után, hanem iskolai osztályokat rendeztek be a termeiben. Nagyszerű egyenletes, fák nélküli terület volt ez az udvar, csak az volt a baja, hogy először is vigyázni kellett az ablakokra, másodszer a labda átrepülhetett a szomszédok udvarába és harmadszor, ami elég fontos szempontnak számított, itt nem volt közönség, mint ahogyan a soralján. A hosszú, vékony lábú Pali a cselek mestere volt. Irányításá-

val, öt gólkülönbséggel vezetett a csapat, amelynek Laci is tagja volt. A labda nagyon jól bevált, csak lapos passzokkal kellett akadályozni, hogy ne pattogjon túl nagyokat. Kapufák helyett lerakott kövek határolták a gólvonal két végét, vagyis a kapufákat. Emiatt gyakran estek viták a gólokat illetően. A kitűnő meccs vége felé sajnos váratlanul bekövetkezett a szerencsétlenség. Az egyik előreadást Pityu túl keményen küldte a bütyökkel a kapu felé, s a vadonatúj gumilabda találkozott a kovácsoltvas kerítés egyik tüskéjével. Ezzel a „találkával” a születésnap ajándék be is fejezte rövid és rugalmas életét. Háromszor megfordult a vastüskén és egy szisszenéssel kiadta a lelkét. A mérkőzést azért persze be kellett fejezni kiharadt labdával is.

Domcsi kutya nyűszített örömeiben, hogy a rossza labdával most már ő játszhatott, Laci pedig ily módon nyugodtan rákenhette az ügyet a házörzőre, hiszen úgysem beszél. A felnőtteket azonban nem lehetett ilyen könnyen becsapni, ezt Laci szomorúan tudomásul vette és nagyon elkeseredett azon a kijelentésen, hogy: „nem csak anyagi okokból, de a hazugság miatt is, új labdáról ne is álmodjon”. Hát igen – könnyű azt mondani, hogy ne is álmodjon! Megpróbálta volna rongyokkal kitömni a kiharadt labdát, hátha még lehet vele legalább a kerítést rugdosni, de ezt a tervét egy váratlan esemény zavarta meg. Egy tanító kolléga jött a szüleihez vendégségbe és ez éppen amiatt lett emlékezetes, mert ezen a napon kellett megejteni élete első önálló bolti vásárlását. Mivel a vendéget illő volt fogadni, de a kenyér is fogytán volt, az anyja a kezébe nyomott két kenyérré való kopekját.

– Eredj fiam – mondja neki –, most vendégünk van, neked kell beállani a kenyérsorba.

Laci vegyes érzelmekkel, egy kis félelemmel, de némi büszkeséggel elindult a koperába. A pénzt úgy szorította a markában, ahogyan csak bírta. Kis idő múlva áttette a másik markába, hogy ott ismét görcsös pártfogásába vegye. A bolt bejáratánál, a szépszámú mindenféle korosztályú és nemű kedves fogyasztó úgy szórakoztatta egymást, hogy egy-egy váratlan pillanatban egymás elé furakodtak, majd heves viták közepette, szemtanukat keresve, bizonygatták a „törvényes” sorbéli helyüket. Laci érdekesnek találta ezt a játékot és úgy gondolta, ezt a soralján is lehetne játszani. Közben az ő kivételével mindenki beszélt, karattyolt szünet nélkül, hogy józú pletykálkodással adjanak tartalmat a hosszú perceknek. Nagyböndő a badalói leányanyákat számolgatta Tilka nényével, majd megvitatták Vászja milicista esetét az óvnővel, miközben le sem vették a szemüket Nagyszemű Szilvárról, aki úgy magasodott előttük, mint egy hegycsúcs. Tilka nényye,

a kis töpörödött, fiatalon megözvegyült matrónából vált bányarém nem is hagyta ezt szó nélkül és elégedetlenségének adott hangot.

– Te, Imre, te – úgy megnőttél itt előttünk, mint a bolondgomba, pedig hát utánunk jöttél, oszt mégis előttünk vagy! He?

Az óriás hallgatott, de azért a fejét kissé félrefordította, hogy minden szó a fülébe jusson. Nagyböndő még a barátnőjénél is túltett az intrikák dolgában és úgy gondolta, hogyha már beleharapunk a szilvába, együk is meg. Karjait keresztbefonta a mozdonyyszerű hasán és gúnyosan felsóhajtott.

– Én mondom neked, te Tilka, hogy nem is ember az, aki nem iszik. Az én uram, nyugodjon, mindig azt mondta, azért iszik, hogy ne felejtse el, melyik volt az utolsó pohár.

– A hát! – helyeselt Tilka. Én meg azt mondom, bolond ember az, aki nagyon szereti a feleségét!

Nagyszemű Szilva, aki tudta, hogy e gonosz szavaknak ő a céltáblája, s érezte, hogy a kígyómarás már csak pillanatok kérdése, vörös arccal és kidülledt szemekkel bámulta ladiknagyságú csizmáit. A sziszegés egyre fenyegetőbbé vált, majd dőfték a méregfogak. Nagyböndő úgy csapott le, mint a villám.

– Pedig hát az az asszony csalja meg a leghamarabb az urát, akit a legjobban szeretnek!

Nagyszemű Szilvánál betelt a pohár – az utolsó. Lassan megfordult és a vasgyúró ujjak megragadták a két fekete holló nyakán a kendőt.

– Itt fogtok állni előttem! – parancsolta fojtott hangon, de ha meg mertek nyikkanni, úgy megszorítom a nyakatokat, hogy több kenyeret már nem esztek!

A banyák csak színlelték, hogy megszeppentek, mert tudták, hogy ez az ember a légynek sem árt.

Most hirtelen mindenki elhallgatott. A Felvég felől egy autó motorzaja hallatszott. Ahogyan közeledett, az arcok egyre jobban felderültek, az ajkak elnémultak és ostrom előtti csend állott be. Megkezdődött a sor rendezése. Izgatott kiáltások figyelmeztettek: „mindenki szorosan simuljon egymáshoz, vállakat előre, feneküket hátra, könyököket kifordítani, rendületlenül fokozni az előreirányuló nyomást, védeni a sort az oldalról ostromlókról.” Laci nem számított semmi jóra. A hátulról jövő prés olyan keményen nyomta a mellét, hogy nem bírta lélegezni. Rádásul az élelmes soron kívül állók mindig a gyenge pontokon indítottak támadást, mint a várostromnál. Így egy fiatalasszony már be is nyújtotta a karját a fiú orra elé félreérthetetlen szándékkal, a barátnője pedig gonosz szemekkel leste az alkalmat, mikor kerülhet ő sorra. Egy öregember, aki Laci háta mögött lihegett, erősen biztatta:

– Harapd meg, fiam! Ne engedd magad elé!
– Nem vagyok kuty... – akarta mondani Laci, de az utolsó hangot már nem bírta kimondani, mert a nő könyöke torkának feszült.

Valahonnan gyereksírás hallatszott, majd hangok: „miért kell a pulyát kenyérsorba hozni, meg akarják öletni?” Laci túlbecsülte az erejét és elszántságát, úgyhogy fontolóra vette a harapást. Amikor már a menyecske a csípőjét is bevetve heves offenzívába lendült, száját kitértette és a csorbacsik fogsorát belemélyesztette az erőszakos hölgy felsőkarjába. Csodák csodája, ekkor a hölgy bizonyára büntudatot érzett, mert méltatlankodás nélkül távozott a barátságatlan helyről és máshol próbálkozott befurakodni.

– Na látod! – mondta az öreg a háta mögött. Így kell ezt csinálni, ha élni akarsz!

További megpróbáltatások következtek. A kenyéret valahogy be is kellett hordani a boltba, azonban ez nem volt egyszerű feladat. Az elől állók nem voltak hajlandók elmozdulni az ajtó elől, mert fennállt annak a veszélye, hogy a prés nem fogadja vissza őket, és kenyér nélkül maradnak. A kirakodó munkásnak nem sok esélye volt hatvan emberrel szemben. Végül kemény kézítusa árán a fejek fölött, mégiscsak a helyére került a hön áhított kenyér. Elkezdődött a kenyérosztás. Az izgalom a tetőfokára hágott, mert mindenki a saját testi erejének a fitogtatásával volt elfoglalva. Laci hősielesen küzdve az ajtó elé tett asztalhoz érkezett, amelyet egy-egy lökés-hullám méterekkel beljebb tolt. Meg is kapta a két fekete kenyéret, amit megköszönt szépen, ahogy otthon tanították.

– Hát a pénz hol van? – kérdezte az eladó.

Az ám! – hol van a pénz? Jó volna azt tudni. Mind a két marka üres volt. A megnyomorgatott fiú mélyen elpirult és a hirtelen soktól szédülni kezdett. Nagy szerencséjére, a háta mögött álló „oktató” mestere mentette meg a helyzetet.

– Itt van a pénz Imre, kifizetem én. Ismerem én ezt a fiút, a tanítóúrét, majd ü nekem megadja.

Hazafelé menet Laci mély gondolatokba merült: „Hogyha ilyen kegyetlen dolgok várnak rám a jövőben, akkor én bizony nem hagyom felnőni magamat. Felmászok a nagy nyárfára és onnan leugrok, akkor aztán már temethetnek. De hát akkor én többet nem futballozhatok! – döbönt rá hirtelen. Nem mehetek halászni és a kecskék farkát sem húzogathatom többé! Nem – mégsem mászok fel a fára, vagy ha fel is mászok, nem ugrok le.” Elmosolyodott, magához szorította a két vályogkenyéret, és megújult életkedvvel állapította meg, hogy éhes.

Nyár vége közeledett. A hőmérséklet olyan volt, mint amilyen ilyenkor szokásos. Sem forró, sem hűvös. Az eget fodros bárányfelhők díszítették. Az egyikük valóban olyan volt, mint egy heverésző bárány. Vén Bajusz a tornác lépcsőjén üldögélt és jó közérzettel nézegette a különös alakzatot. Kis idő múlva már ott látta a bárány mellett a juhászt, sőt a kutyáját is. Megtömte a pipáját, rágyújtott, miközben le sem vette a tekintetét a felhőkről, amelyekben olyan nagy gyönyörűségét lelte. A lépcső két szélénél jól megtermett olianderbokrok tették hangulatossá a régimódi ház tornácát, ágaikat sűrűn megrakodta rózsaszínű és fehér tölcsérvirágokkal a természet. Szelíd tiszai fuvallat vasárnapi ebéd szagát lopta el valamelyik szomszédból, s a bádogtetőn megnyikordult az öreg szélkakas. Egyet kondult a templomba hívó nagyharang, majd ünnepélyes bűgásával, mint egy láthatatlan köd, átította a levegőt a falu fölött. Az öregember erre várt. Vagy ötpercnyi járásra volt tőle az Isten háza, így hát nem sietősen, szuszogva felállt, leoldotta a tiszta kék ünnepi surcot és egy ronggyal még egyszer megszikkalta a kibokszolt csizmákat. Ahogy elindult, a tanító úr lépett ki a konyhából, éppen ebédet hozott ki a Domcsinak.

– Jöjjön templomba, tanító úr – invitálta kedélyesen Vén Bajusz.

A tanító úr csak bólogatott.

– Bár mehetnék Balog úr! – bár mehetnék! Sajnos nem tehetem. Ha elmennék, két lábbal rúgnának ki az állásomból. A tanfelügyelőségen így is sandán figyelgetnek a lágerviselt múltam és a gyenge orosz tudásom miatt.

– Amikor én jártam oskolába, pég vót hittanóra is a pulyáknak. Most is rájuk férne, mert ugyanám el vagynak kanászosodva.

– Így van – helyeselt a tanító. A magyarok alatt és a cseh időkben én is tanítottam hittant a gyerekeknek, de most pionírokat, ifjú leninistákat kell nevelni, és arra kell oktatni őket, hogy hitetlenek legyenek, higgyenek egy idegen orosz embernek, aki úgy véli, márpedig Isten nincs, és azt meri parancsolni, hogy továbbra se legyen.

Balog úr eltűnődött.

– Nem jól van e, tanító úr! Vajon mire fog e kimenni? Jóra nem! Akkor meg jöjjön délután a meccsre. A beregszászi „Kolhoznyik” fog játszani Badalóval barátságos mérkőzést. Valami borban fogadtak a miénkek velek, hogy legyőzik úköt.

– Lássá, oda még el is megyek a fiúval. Ha velem van, addig legalább nem kell attól félnem, hogy csibészségen töri a fejét.

Laci jól hallotta a felnőttek beszédét a nyitott ablakon át és már előre örült, kivételes szerencséjének, hogy ő az apjával meccsre mehet, akit a 6:3-mas magyar-angol mérkőzés után hirtelen elkezdett érdekelni a futball.

SZENT A FÖLD

(NYÍRÓ JÓZSEF HAZATÉR)

*Szent a föld mindenütt, tudom,
s bár békén hagy nyüvek hada,
szedd össze csontkezem, Jézusom,
vezessél engemet haza.*

*Forogtam, hontalan halott,
a meleg madridi földben itt,
megtapasztaltam én, Istenem,
a rügybehalt lombok kínjait.*

*Terhedre azért nem leszek,
árnyékod alatt is elmegyek,
mindig a harangszó után,
szelíden, mint a szellemek.*

*Jönnek eléem a székelyek,
és mégsem ismernek reám.
Telepítsd újra nyelvemet,
szóljon vagy egyet még a szám.*

*Hadd igazolják léteemet
holt számból származó szavak:
bozgorrá tetted népemet,
Uram, s én nem bántottalak.*

*Nagyot böffen a csőcselék,
bendője potyáival teli,
s bár magam vagyok a megrabolt,
most koponyám követeli.*

*Apostol voltam egykoron,
íme az utolsó intelem:
ha árendát kérnek síromért,
te fizess meg nekik, Istenem!*

2012.05.22.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

KISS FERENC, A KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOM PATRÓNUSA

Az utolsó nagy háború utáni második esztendőben éppen végét járta a nyár, a sztálini légerek túlélői közül már többen hazatértek, amikor Péterfalván egy szomorú szívű édesanya, Kiss Sándorné H. Ida ezt írja be a családi Bibliába: „*az én kedves fiam 1946 augusztus 27 hétfőn délután 4 óra tájba ment el a háztól és 28 keden ott maradt*”. A tudós néprajzkutatóvá lett dédunoka úgy véli, „*E rövidke beírás sok vonatkozásban jelképes. Némileg a bejegyzés helye szerint, hiszen szakrális szöveghelyen, újraolvasásra, szembesülésre és emlékezésre szánták a feljegyzést, amely más szakrális, részben a család történetéhez kapcsolódó események környezetében van. A szöveg órányi pontossággal megadott ideje, továbbá a távozás okának, helyének szándékos kerülése a személyes emlékképzés, emlékéllátás intencióit jelzik: a történetek tudatosítását, megjegyzését saját maga és azok számára, akik egyfajta kulturális kompetenciával már rendelkeznek a családi történelemről...*”¹

A szülőföldjét elhagyni kényszerülő *kedves fiú*, az egykori beregszászi és szatmárnémeti gimnazista, a későbbi debreceni bölcsészhallgató, Barta János professzor tanítványa, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének leendő munkatársa, Nagy László, Kormos István, Csoóri Sándor és Lator László barátja, Lezsák Sándor és Görömbei András későbbi tanítómestere nem más, mint az Ugocsából induló Kiss Ferenc.

Kiss Ferenc azt a Kárpátalját hagyja el 1946-ban, ahol a háborús évek és a szovjet megszállás már jóvátehetetlen veszteségeket okoztak a fizikai és a szellemi életben egyaránt. S. Benedek András, néhai jóbarátunk, a kárpátaljai magyar kultúra mindenese *Készülődés* című irodalomtörténeti esszéjében, talán utolsó munkájában, egy jelképes névsorolvasással próbálja meg – nem felmérni – csak érzékeltetni ezt a veszteséget. „*Mindazok közül – írja – akik hosszabb-rövidebb ideig Kárpátaljához kötődtek (csak szemléltető listaként idézzük fel Tamás Mihály, Sáfáry László, Bellyei László, Czabán Samu, Ilku Pál, Neufeld Béla, Szerényi Ferdinánd, Sas Andor, Győry Dezső nevét), senki sem maradt a kezds, az újrakezds idősakára. Sorsuk határvonalait a Donkanyar ismeretlen katonasírjai és az ausztráliai Melbourne jelzik*”.²

Jól tudjuk: e hiánylista korántsem teljes. De mit tudhatott minderről az akkor tizennyolc éves Kiss Ferenc, és mit – a hasonló korú, nagyjából ugyanakkor és ugyanúgy – mindenre elszántan a határnak tartó, az akkor már erőteljesen verselő Lator László? Azt nem is feltételezem, hogy a döntés előtt ne mérlegeltek volna, s bár koruknál fogva Szolyvát mindketten megúszták, sejthették, hogy Donbász várja őket, ha otthon maradnak. Elmentek hát, akár az én két nagybátyám, mint apám három unokatestvére, amint elhagyta szülőföldjét több száz, talán ezernél is több életerős és ambíciókkal feltarisznyált magyar fiatal. S bizonyára elment volna az én apám is, ha '44 novemberében, tizennyolc évesen – sokezed magával – be nem terelik a szolvai menetbe. Ők elmentek, a hiányuk hűséggel ott maradt. Egyiké az irodalomban, másiké a képzőművészetben, harmadiké a magyar nyelvű újságírásban, sokuké az oktatásban, az egyházakban, a családokban. De néhány év multával a kárpátaljai magyar közösség a súlyos személyi veszteségek ellenére is összeszedett annyi életerőt, hogy magához térjen, sérüléseit kiheverje, és kulturális önszerveződését elindítsa.

A kárpátaljai magyar irodalom az '50–60-as évek fordulóján kezd magára találni, ám első, ma is értékálló műve, Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regénye majd csak 1965-ben jelenik meg. Az ember általában hajlamos a szubjektív kinyilatkoztatásokra, s én ennek értelmében mondom, hogy ez a dátum irodalmunk születésnapja, a mű pedig – címe által is predestinálva – legfontosabb alapköve. Ugyanakkor van abban valami sorsszerűség, erkölcsi igazságszolgáltatás, hogy Kovács Vilmos meghurcolt, pellengérré állított regényének első magyarországi kritikusa Kiss Ferenc volt. A könyv megjelenését követően nem sokkal a *Tiszatájban* azt írja, hogy a költészet által el nem mondható, a versbe már nem férő „*tömerdek intellektuális probléma*”³ vezette el Kovács Vilmost a regény műfajához. Nem vagyok benne százszázalékosan biztos, de az a sejtésem (Kovács Vilmos hagyatékában utána lehetne nézni), hogy ehhez a recenzióhoz köthető Kiss Ferenc és Kovács Vilmos barátságának kezdete, s ez a barátság a következő Kovács-kötet, a *Csillagfénynél* példásan kimunkált és egyetemes értékű versei kapcsán bontakozik majd tovább.

„*Regénye, a Holnap is élünk – írja Kiss Ferenc – olyan írónak mutatja, aki az emberség nehezebb útját választotta, aki harcban áll a meddő és ügyes számítókkal. Azokkal, akik hogysem veszítsenek, inkább „döntetlenné mennek”. Velük szemben a regény hőse az éppen zajló játszmában alulmarad ugyan, de kudarcá közben széles erőter képződik körülötte: a jobbak vele éreznek, s ő maga, esendőségeivel, önveszejtő konokságával együtt is, egy őszintébb, termékenyebb emberség példájává nemesül.*”⁴

Azt hiszem, szegény néhai Kovács Vilmos egész életében nem kapott ennél átfogóbb, értőbb és maradandóbb kritikát. Kiss Ferencnek a regényhősre vonatkozó meglátásai magára a szerzőre, a későbbi kisebbségi polgárjogi harcosra is nagyszerűen ráillenek, akinek legendássá váló alakja körül valóban létrejön a vele együtt érzők, a kárpátaljai magyar kisebbség jövőjét féltők erőtere. E falról többnyire leperegtek a marxista esztétika köntösébe bugyolált politikai támadások, de a küszöb előtt leselkedő gyilkos kórral szemben a teljes magyar közösség szeretete és elismerése is kevésnek bizonyult. Ne haladjunk azonban ennyire előre.

Kovács Vilmos és az akkor még irodalomtörténésznek készülő Stumpf Benedek András Kiss Ferenc baráti közvetítésével kapcsolatba lépnek Ilia Mihállal, a *Tiszatáj* főszerkesztőjével, és néhány levélváltást követően elhatározzák, hogy egy közösen írt tanulmányban – a mérlegkészítés végett is – felvázolják a kárpátaljai magyar irodalom helyzetét. Benne van ebben a munkában jócskán – tudjuk – Kiss Ferenc erkölcsi támogatása és biztatása. Tény, hogy az irodalomtörténeti vázlat, amelyben először íratik le nyilvánosan, hozzávetőleges számadatokkal alátámasztva a kárpátaljai magyar férfiak elhurcolása, 1970-ben jelenik meg a *Tiszatáj* októberi és a decemberi számaiban. A *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* című tanulmány nemcsak Magyarországon, de Kárpátalján is élénk visszhangot keltett – jegyzi meg egy visszaemlékezésben Fodor Géza. *„Ám amíg az anyaországban az ottani szakemberek messzemenő elismerését vívhatta ki – folytatja a gondolatot Fodor –, addig a honi festett egekben sütkérező szocreál vaskalaposság képviselőinek körében megütközést váltott ki. Mindenekelőtt Balla Lászlóban, akinek futószalagon megjelent műveit illetően a tanulmány csak megerősítette, hogy azok valóban a vegyipar és az osztályharc fellendítését célzó párthatározatok nyomán fogantak.”*⁵

E helyütt meg kell jegyezmem, mert nem hallgathatom el, hogy a Fodor Géza által felemlgetett Balla László a Tiszatáj-ügy kapcsán felhergelt megyei pártbizottság támogatásával – remekül kiagyalt módon – irodalmi műhelyünk, a Forrás Stúdió ellen esküdött bosszút. 1971. augusztus 20-ára időzített, *Elidegenedés?* címen elhíresült, névtelen, fenyegetve támadó cikkében az ideológiai éberség elmulasztásával vádolja a verseinknek nyilvánosságot adó területi ifjúsági lap szerkesztőit és az ungvári egyetem pártbizottságát, az akkor átlagosan húszéves fiatalok verseit pedig a legszigorúbb marxista kritika boncasztalára helyezi. Többek között ezt írja: *„Mert mi oka lehet például Fábán László egyetemi hallgatónak... így festeni életútját:*

ELŐSZÖR

*csak sejteni tudtam
árnyak határán
barangoltam
együtt hajlottam
a fákkal
ha
emberszagot
hozott a szél
az ősze belefolyt
a vérem
a szebb évszakokból
kimaradtam
álomból kitiltott
halszemű (sic)*kutyákkal
gyalogoltam
gyalogoltam*

Miféle ősze folyt bele a költő vére (ha ez a kép többszörösen áttételes: még rosszabb)? Mik azok a szebb évszakok(!), amelyekből kimaradt? Miféle álomból tiltották ki (!) azokat a halszemű kutyákat, akiket Fábíán sorstársainak tekint?... És még számtalan ilyen kérdést tehetnénk fel ehhez a mindössze tizenhét soros zagyva kis miniatűrhez. Ezekre a kérdésekre azonban hiába várnánk feleletet. A válasz csak egy lehet: a politikai érzékkel itt baj van...”⁶

Ez a durva és cinikus kirohanás Kárpátalján minden jobb érzésű olvasót felháborított, de a *Kárpáti Igaz Szó* néhány Magyarországra küldött példánya ott is együtt érző visszhangokat keltett. Néhány héttel később Kiss Ferenc S. Benedek Andrásról írott levelében döbbenetének és értünk való őszinte aggodalmának ad hangot, s egy nekem szánt üzenetben mellékesen megjegyzi: „A kis Fábíán inkriminált verse kimondottan finom és szép.”

Ettől kezdve felgyorsultak az események. Az egyetemi tanév számunkra fegyelmi tárgyalással kezdődött, majd pedig a Forrás Stúdiót ért támadásra – nyilvános fórum híján – egy tizenhat oldalas, háromszáz aláírással támogatott *Beadványban* válaszoltunk. Ez a fejlemény újabb fegyelmi vizsgálatot gerjesztett, melynek eredményeként a hetedik szemeszter végén engem kizártak az egyetemről, s négy hónap elteltével a szovjet hadsereg egyik berdicsevi tanezredében találtam magam. Megjegyzem, hogy Béni (S. Benedek András) fél évvel előt-

tem vonult be, a költő Fodor Géza fél évvel utánam, Tóth István pedig – Magyarország jelenlegi beregszászi főkonzulja – velem együtt, egy napon.

Hogy a seregben mitől gyöttrődtem leginkább, arra – egy rövid epizód erejéig – még visszatérek, de az a tudat, hogy Kiss Ferenc továbbra is figyelemmel kísérte sorsomat, hogy vigasztaló-bíztató szavai a tábori posta révén eljutottak hozzám, hitet és erőt adott a túléléshez, a hazatéréshez. Amikor 1973-ban a tatabányai *Új Forrás*ban lehetőséget kapott, hogy szülőföldje magyar irodalmát egy bővebb válogatással bemutathassa, mindjárt az ajánló elején felfedi egy régóta dédelgetett óhaját. Arról beszél, hogy tudásából és az egyetemes európai kultúrával gazdag lelkéből szeretne valamit visszaadni az őt elindító közösségnek: *„Ha egyszer, csak egyetlen egyszer a szülőföldöm közösségének is elmondhatnám, amit pl. Nagy László Regé...-jeiről gondolok – az volna az igazi. Visszavinni és felmutatni: íme mindez tőletek ered, értetek van, élnetek lehet velem! Az alkalmom azonban eddig adós maradt a szerencse. Helyette most azzal bíztott meg, hogy azt mutassam be, amit ők adtak: Kárpátalja magyar költőit (...) Annyi talán ebből a válogatásból is kitetszik – írja –, hogy ezek a költők a helytállás, a közösség képviseletének súlyos élményeit töreksenek verssé érlelni. Zordságuk bajnívó zordság (Benedek, Fábíán, Fodor), (...) keservük az élethez edződés szigorától kemény, tragikus képeikben emberi méltóság ad hírt a maga töretlenségéről. (...) Kívánni se igen tudnék jobbat – folytatja –, mint hogy fiatalságukhoz találják meg a méltóbb beszédet: a frissebb látás, a titkokat hálójába fogó képzelet meglepetésekkel szolgáló pontosságát...”*⁷

Ki merné azt állítani, hogy ez a bíráló a kisebbségnek kijáró elnéző udvariaság, a lehajló kegyelet hangján szól? Kiss Ferenc szigorú kritikus volt, aki a külön-mértéket a mi esetünkben sem volt hajlandó alkalmazni. A versekről, verseinkről beszélgetve magasra – Nagy László, Kormos István mellmagasságába – emelte a mércét, s elégedetten nyugtázta, ha néhány sort vagy akár egy strófát minőségileg az övékhez tudott hasonlítani. De ezzel ismét előre szaladtam az időben, holott egyelőre még bakaruhában várom a ’72. esztendő májusát.

„S ha hazamegyek, vajon hogyan esik majd a megszólalás? Mióta eljöttem Berdicséből, a másfél év alatt összesen néhány órányit beszéltem magyarul. Nem attól félek, hogy szavakat felejtettem: a kiejtésem tisztasága, természetessége aggaszt. A minap azon kaptam magam, hogy egy csöndes sarokba félrehúzódva a Toldit mondogatom fennhangon, s mintha mindezt kívülről szemléltem volna, furcsa, nagyon furcsa volt a hangom. Arany János nyelvén szóltam, de amit a fülem felfogott belőle, az egyszerre volt távolról ismerős és közlőre idegen.

Aztán Illyés Gyula Koszorúját futtattam végig az emlékezetemben, mert voltam, igen, én is voltam „tanár-kigúnyolta diák”, voltam és vagyok a jelenben is

„szerzán-legyalázta baka”. Mit tudsz ehhez szólni, szépen zengő anyanyelvem, „fölnevelő édesanyám”? S én mivel lephetnék meg, mit vihetnék neked e nagy nyelvi nyomorúságból? Az utóbbi fél évben csak néhány sorra tettem, azt is a kétségbeesés kényszerítette nyelvemre: Makacs számra fegyelmet / izzó jogarral égess, / csak őrizz meg engemet, édes, / édes anyanyelv! Mit kezdek majd veled, nem tudom. Bizonytalan vagyok. Előveszem, mert megőriztem Kiss Ferenc Beregszászból küldött üdvözlőlapját. Jól tudja ő is, hogy elkel itt a biztatás. A lapról a magas, méregzöld hegyek ölében sötétlő Szinevíri-tó, a tengerszem néz reám. A tó tükreán a felvétel pillanatában szellő szaladhatott végig, vize sejtelmesen remeg. A hátlap fehér mezején Ferenc apró gyöngybetűit olvasom: *Lászlóm, Kedves! Hármán valánk itt együtt, s nagyon hiányzol. Helyed azonban megvan, nemcsak a mi eszmecserénkben, de az egyetemes magyar irodalomban is. Ölel Kiss Ferenc*” Salatta még két aláírás: *Béni, Kovács Vilmos*, majd a keltezés: *Beregszász, 1973. aug. 2.*⁸

Nem szeretek nagyokat mondani, de ez a biztatás nekem akkor sokat jelentett. Ebből merítettem erőt a rám következő hét-nyolc esztendő túléléséhez, az irodalmi pályán való korábbi elbuktatásom terhét ezzel az ígérettel tudtam méltósággal hordozni. De megerősített abban a meggyőződésben is, hogy helyesen döntöttem, amikor a könnyen szedhető babérok helyett a kényszerű hallgatást választottam.

Ferenc barátunk, mint tudjuk, korán jött betegségének foglyaként kénytelen volt távol maradni az irodalom és a közélet színtereitől. Rövidre szabott, mégis jelentős és megkerülhetetlen munkássága elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy nagyszerű tanítványokat neveljen. Görömbei András, Szokolczay Lajos és Lezsák Sándor a helyükön állnak ma is, s mi több: vigyázó szemük egyikét Kárpátalján tartják.

JEGYZETEK:

* A cikk szerzőjének hamisítása. Eredetileg: „halk szemű”!

¹ Borbély Sándor: „Kedves gyerekeim...” (Virtuális családgyesítés, világmépkalkotó motívumok egy kárpátaljai parasztasszony levelezésében), Néprajzi Látóhatár, 2007/1-2.

² S. Benedek András: Készülődés. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2007.

³ Kiss Ferenc: Egy Kárpát-Ukrajnai magyar író regénye (Kovács Vilmos: Holnap is élünk), Tiszatáj, 1965. 11. 896. o.

⁴ Kiss Ferenc: Kovács Vilmos: Csillagfénynél, Kritika, 1969. In: Kiss Ferenc: És Szabadka... Csokonai Kiadó Kft, Debrecen, 1994., 74. U. o, 74–75.

⁵ Fodor Géza: „Száras, kopár hátán a sziklakőnek”. In: Kárpátaljai Minerva, Budapest – Beregszász, 1998. II. kötet, 1-2. sz. 35. o.

⁶ Elidegenedés?, Kárpáti Igaz Szó, 1971. 08. 20.

⁷ Kiss Ferenc: Fiatalok írásai Kárpátaljáról. Új Forrás, 1973. 1. sz.

⁸ VFL: Tábori posta (regényrészlet).

FINTA ÉVA

JÁRKÁL A CSEND

(CSÓRI SÁNDORNAK)

*Járkál a csend
le-fel, le-fel
Madách folyosót koptatott
szobapadlóján, szőnyegén
és Széchenyi is így futott
faltól falig - galopp, galopp -
valami rémséges elől
ami ott fészkel legbelül
a látomások szörnyeteg
kárpitjain, ott legbelül.
Járkál a csend le-fel, le-fel
s nincs benne béke, szeretet
kicsoszog a vén fák alá
Margit szigetén egy öreg
magát megváltani soha
már nem tudó, mert elveszett
ami a béke és öröm
ami a jövő lehetett.
Járkál a csend le-fel, le-fel
száját átlőtte egy szigony
evezne, szállna, futna is
vagy által kelne egy hídon
a mélysötét s a fény között
előre, följebb, peckesen
de száját átlőtte a csend
s a mesterséges türelem.
Járkál egy zárt szobában itt
velünk saját múltunk, jövőnk
egy titkosan elkábított
és ismeretlenné vadult
mocskossá átkozott helyen
ahol csak kósza ápisok*

*görnyedt farú sakálsereg
keselyűhad és vámpírok
nyüzsögnek és keringenek.
Járkál az élő elhagyott
elvesztett sorsú képzelet
melyben szavakba költözött
megannyi régi nemlehet.*

Sárospatak, 2010. február 3.

ÍMÉ, AZ EMBER

(FÉRJEMNEK)

*Ímé, kedves barátaim,
itt ez a sok költő,
és mind meg fog halni.
Pedig halhatatlan szavakért szálltak alá
Dante pingált bugyraiba,
s társuk irigyen vizslatta valamennyit,
ki egykor majd mennybe száll,
s még annál is magasabbra,
az öröklétbe,
mert a művészet mindenek felett...
Most meghalt ez az ember,
aki nem volt művész,
nem volt tökéletes
és nem volt büntelen.
Itt hagyta nekünk megmásíthatatlan múltját,
megírhatatlan jövőjét,
betölthetetlen jelenét,
s mi aggódva várjuk fájdalmunk enyhülését.
Ímé, az ember, aki nem volt tökéletes,
de VOLT.*

*És LENNI talán a legtöbb,
mivel kiváltság.
Az eltűnésből buggyan elő ez a tudás.
Addig vakság, szürke hályog, bénult szemidegek
dermedése
takarja el előlünk, amíg éli a sorsát.
És ímé, megszületik a Halálból:
feltárja, egymás mellé rendezi sorsa apró mozaik-
kockáit,
tükörcserepeit, üvegszilánkjait,
eggyé varázsolja a formátlan elhamvadást,
alapot ad a teljesség hiányának,
múltjából értelemmel tárul elénk minden értelmetlen,
de meghalnak a szavak,
és minden öröklétnek szánt vergődés sárba merül,
megtörök varázsa egy varázslat eltűntén,
mutatványos bódék régiségei rangján állik szét
puszta anyaga,
mert ímé, az ember: kimondhatatlan,
megfejtethetlen,
nem folytatható,
és lényege ott hever savakkal marva testiünk om-
ladékaiban.*

Sárospatak, 2011. január 20.

FINTA ÉVA

AZ EGYÜTT NÍVÓDÍJASA

Beregszászon született, a helyi 4. Számú Kossuth Lajos Középiskolában érettségizett, majd az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát. 1990-ben kitelepült Magyarországra. Jelenleg Sárospatakon él, a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karának Nyelvi–Irodalmi Tanszékén tanársegéd. A Magyar Írószövetség tagja. 1971-ben kezdett el publikálni. 1979-ben jelent meg első verses füzetje Vállalkozás az öröme címmel. További kötetei: Idő – korongon (1987), A lét dicsérete (1991), Párkák (1993), Földközelen (1993), Vissza a vízöntőbe (2007), Szaphó a szirten (2010).

– *Mi volt az első kapcsolata a költéssel?*

– Már általános iskolás koromban minden műfajt olvastam, csak „fércművet” nem. 12 évesen osontam be a felnőtteknek szánt városi könyvtárba, ahol Svéd Piroska (akkor még nem ismertem, csak visszamenőleg azonosítottam be) nagyot nézett, mit keresek én az ő birodalmában. Javasolta a gyermekkönyvtárakat, de én közöltem, hogy már túl vagyok valamennyin, és az otthoni olvasnivaló is elfogyott. Tájékoztattam, hogy 16 éves kor alatt nem fogadhat taggá, én pedig azt füllentettem, hogy nemsokára betöltöm a tizenhatot. Mivel makacsul nem tágítottam, azt javasolta, tegyünk egy próbát. Ha rendesen visszahozom a kikölcsönzött könyveket, egye fene, felvesz a látogatók listájára.

Dédike XIX. századi vászonkötésű Petőfi összesét addigra rongyosra nyúrtam, a tankönyvekben sem volt szokás kortárs szerzők közreadása, főleg nem magyaroké. Petőfi rövidebb elbeszélő költeményeit és falusi idilljeit nem szerettem, versben a tömör tartalmak vonzottak, de ez is csak utólag tudatosodik. Így amikor nekiestem az ismeretlen könyvtár végtelen polcainak, azt sem tudtam, hol kezdjem. Nagyon érdekelt a művészettörténet, a régi korok megfejtetlen titkai, így lecsaptam egy Egyiptomról szóló albumszerű, felvételekkel gazdagon illusztrált könyvre, amely a piramisok rejtélyeivel foglalkozott. Nem építészeti, hanem a fizika tudománya felőli és mai szóval élve: ezoterikus értelemben. Eredetileg egy könyvet engedélyezett a könyvtáros, én azonban egykettőre megraktam az asztalát. Mohóságomat látva érzekelte, hogy van itt valami, amiről nem lehetne engem lebeszélni, és a kiválasztott könyvek is meglették. A második könyv már a polcra szinte oldalba döfött. Váci Mihály:

Szegények hatalma. A címe meghökkentett. Nem volt szinkronban a tapasztalataimmal. Meg kellett nézнем. Így derült ki, hogy ez verseskötet, méghozzá élő szerző írásaival. Nekem a költő olyan valaki volt, aki már nem él. Ezt sem hagyhattam ki. A harmadikra viszont nem emlékszem. Az valami csalódás volt, nem egyezett az elvárásaimmal. De így értesültem még aznap délután, a könyvtárból magyartanárnőmhöz, Drávai Gizellához igyekezve, hogy én valami különöset tettem. Vácinak ugyanis akkor volt fönn a Napja, Gizi néni levelezésben volt vele és feleségével, Juhász Máriával. Négy év múlva a Gizi néni házában találkoztam Máriával, aki a későbbiekben barátságába fogadott.

– *Ki volt a mentora? Kik a kedvenc szerzői?*

– Ily módon tekinthetném Drávai Gizellát mentoromnak, de nem volt az. Nem olyan értelemben, ahogyan azt versíró tevékenységgel össze lehetne kapcsolni. Én néhány évig Gizi néninél laktam, aki édesanyja halála után magára maradt, és az én félárva apámat, akinek gyerekként sokszor megvarrta a nadrágját a fenekén, rábírta arra, hogy esténként a Munkácsi utcából iskolatáskámmal átsétáljak a Mozi utcába, és ott aludjak, mert félt egyedül. Külön szobát kaptam, ami otthon nem volt megoldható, és egy sereg új arcot, az ő baráti társaságát és növendékeit. És bár ebben a házban egyébről sem volt szó, mint irodalomról és a művészetekről, nekem semmi eltökéltségem nem volt az írásra nézve. Jó dolgozatokat írtam. Mindig fel kellett olvasnom az osztálynak. Mivel a gyerekek tudták, hogy reggel együtt megyek iskolába Gizi nénival, gyorsan meg is vádoltak azzal, hogy a tanárnőnk keze van az én sikeres dolgozatomban. Ez ellen hiába is védekeztem volna.

Amikor kilencedikes korom táján írni kezdtem, naplót szerettem volna vezetni. Nem ment. Megértettem, hogy az emberrel ritkán történik említésre érdemes dolog, az meg nagyon foghíjas volt, hogy tavasztól őszig semmi érdemlegesről nem számolhattam be. Viszont voltak ötleteim, gondolataim, valami, ami nem cselekményes, mégis szeretném, ha nem felejténem el. Punykó Marikától kaptam az egyik születésnapomra egy szép kis noteszt két nagyszerű mottóval a belső oldalán, amivel nekem akart üzenni. „Naggyá nem lenni – gyalázat. / Mind naggyá legyetek!” – szölte Jevtusenko versüzenete. Ebbe a kis noteszba kezdtem én bejegyezgetni előbb életem jelentéktelen kis eseményeit, majd nagyon gyorsan áttértem a gondolatközlésre. A versformát már a gondolat maga találta meg. Rájöttem, hogy mennyi ügyetlenkedést spórolok meg, ha formát adok a gondolatnak.

Azért a költő nekem József Attila marad. Tudom, illene valaki kortársra hivatkozni. Persze, nagyon szeretem Nagy Lászlót, csodálom Juhász Feren-

cet, meghajlok Nemes Nagy Ágnes előtt, élvezem Dobai Péter időutazásait, nagyra értékeltem Nagy Gáspár szókimondását és emberi tartását, olvasom és szeretem kortársaimat határon innen és túl – de „nincs alku”...

– *Bizonyos értelemben szerencsésnek mondhatja magát, hiszen sok pályatársával ellentétben a szovjeturalom alatt is publikálhatott, sőt kötetei is megjelentek. Milyen viszonyban állt a két kárpátaljai irodalmi stúdió tagjaival?*

– Hát annyira nem voltam szerencsés, mint ahogy azt bárki is gondolja. Kiestem a Kovács Vilmos által pártfogolt ifjak generációjából, mert akkor még iskolás kölyök voltam, a fiúk meg „nagyfiúk”. Igaz, így megspóroltam egy halom konfliktust is mind a hatalommal, mind bizonyos személyekkel szemben, de lemaradtam a „költőiskoláról”. Gizi néni és Horváth Anna „mikroklímájában” nevelkedtem, lettem felnőtt, és ez azt is jelentette, hogy többet tanultam tőlük, mint amennyit az egyetem valaha is adhatott volna. Valamint jelenti, hogy nem az irodalom volt az egyetlen szellemi terepem. Az, hogy publikálhattam, amikor éppen nem voltam „fekete listán” (ez több alkalommal is megesett, ilyenkor egy-egy évig a nevem sem jelenhetett meg nyomtatásban; okát sohasem firtattam), nem volt egyedi kiváltság. Hiszen publikált Füzesi Magda, Horváth Sándor, Nagy Zoltán Mihály, Kőszeghy Elemér, Györke László, Dupka György, Balla Teri és még sokan mások. Evidens, miért nem említtem Balla D. Károlyt: ő védett ember volt, mondhatni: „önhibáján kívül”, a családi háttér fényét és árnyékát – helyzettől függően – rendre megkapta. Hogy ki mindenki nem publikál, mert nem publikálhat, azt egy ideig nem is tudtam pontosan.

Az 1979-ben kiadott verses füzetem, ama bizonyos újságból kivágható, nem volt szinkronban saját meggyőződésemmel. Már akkor néhány éve írtam és publikáltam is, de a *Kárpáti Igaz Szótól* féltem, mert ott mindig beleírtak valamit a verseim utolsó sorába. És ezzel csak akkor szembesültem, amikor a lap már elhagyta a nyomdát. Úgy éreztem, korai még kötetet csinálnom, és nagy volt az ideológiai nyomás is. A *Vállalkozás az öröme* megjelentetése amúgy is feltételhez kötött volt. Ekkor írtam meg *Leninhez* című versemet. Kéthavi gyötrelmem után egy hajnali órán, álomból felkelve raktam össze a négyszer négy sort. Vesztettem. Évekig ezzel képviselt engem Pátriám, ha Magyarországra verset adtak, vagy valamilyen nagyobb fórumon szereplési lehetőséghez jutottunk. Hát a szerencsémnek ilyen arca is van. Pedig akinek van füle, az meghallja, amit a versben megírtam, ezért ma sem tagadom le. Csak nem keresik a másik olvasatát...

Az *Idő – korongon* öt évig várakozott a Kárpáti Kiadónál. A 76 verset tartalmazó füzet összehajtogatott zsebkendő méretű, és 74 oldalon van össze-

zsúfolva. Horváth Anna grafikáit, melyek illusztrálnák, bélyeg méretűre zsúgorították. Ne kelljen elmeslnem, ezzel szemben kinek hogyan találták az írásait. Itt is közelharcot kellett vívnom a kiadóval, és nem úsztam meg az ideológia „hirdetését”. *Negyven* című kötetindító versem volt az ára a megjelenésnek. Ezt is vállalom. Egy szép májusi ünnepen megcsodáltam az egykori Városházára kitűzött monumentális méretű vörös selyemlobogó játékát a szélben. A képzőművészet mindig is fogva tartott. A levegő alakította szoborformák gyönyörködtettek, megírható élményt adtak. Már csak címet kellett adni az élménynek és alcímet – itt ez a döntő. Arany Jánosra és a walesi bárdok esetére gondoltam, és nem féltem kortársaim ejnyebejnyéjétől.

A kérdésben több alkérdés van elrejtve. Azokkal a stúdiótagokkal, akiket ismertem, jó kapcsolatban álltam. Nevezhetném barátnak is, de S. Benedek András már felnőtt férfi volt, én még csak amolyan „jányka”, elbeszélgetetett a 16 éves csitrivel, adott is néhány tanácsot a versírásra vonatkozóan, de nem voltam a korosztálya. Györke Lacit Gizi néni által ismertem, vele például testvéri volt a kapcsolatom. Ismertem Balla Terit, de ő is korosabbnak számított. Vári Fábián László verseivel kéziratban találkoztam, néhányat ismertem, és nagyon kedveltem valamennyit. A Mikos Kelemt szölongató versét kívülről tudtam, de mást is. Fodor Géza néhány alkalommal eljött közénk, mikor Balla László személyre szólóan hívta meg a Forrás egykori tagjait, de távolságtartó volt, és nem alakított ki szorosabb kapcsolatot senkivel. A kortársaimmal, a József Attila Irodalmi Stúdió tagjaival emberileg nem volt szorosabb a kapcsolatom. Kivéve Balla D. Károlyt, akivel egyetemista koromban barátkoztam össze, s akivel sok érdekes irodalmi négykezesünk és más bolondériánk született. Furcsa, de a stúdió semmilyen tekintetben nem hatott baráti köröm kialakítására.

– *Megmaradhat-e valaki Magyarországon is kárpátaljinak? Milyen a kapcsolata a szülőföldjével, mennyire követi figyelemmel a kárpátaljai történeket?*

– 37 éves voltam, amikor kis családommal úgy léptem át a magyar határt, hogy otthonomat, szülőföldemet már csak vendégként látogathattam. Ekkor azonban már József Attilával együtt mondhattam, hogy nincsen apám, se anyám. Édesanyám három éve, apám nyolc éve meghalt. A férjem volt a családom és a gyerekeim. Eszterke lányom másfél éves volt, István fiam négy. Falura, a világ végére, Rakacára költöztünk, itt másfél évet bírtam ki. Ezt követően kerültünk Kenézlőre, illetve Sárospatakra. Én úgy érzékelem, hogy az ember ennyi éves korára „megtelt a világgal”. Azzal, amelyben mozgott. Igaz, évekg éltem teljes szellemi emigrációban, s ezek alatt az évek

alatt sok mindent értékeltem át. Például haragszom okos és művelt Tanítóimra, Tanítóinkra, akik megosztottak bennünket és hagyták, hogy őket is megossa a hatalom. De azzal is tisztában vagyok, hogy mindig az történik, ami megtörténhet. Öt évig rendszeresen haza jártunk, volt, hogy havonta. Ezt egyre kevésbé bírtuk fizikailag és anyagilag is. Viszont azt követően, hogy 1991-ben a *Hatodik Síp* Balla D. Károly vezetésében kiadta *A lét dicsérete* című kötetemet, melynek anyaga évek óta fióklakó volt, majd 1993-ban verses drámámat, a *Párkákat* 25 ezer Ft-ért jelentéktelen külsővel, de gyönyörű betűszedéssel Galéria Kiadó címen ugyancsak Balla D. Károly segítette világra, irodalmi kapcsolatom megszűnt szülőföldemmel. 1990 után amúgy is csak ennyi számba vehető dolog történt, ami haza vezetett. Nem kértek tőlem írást, és nem volt kinek adnom. Ekkoriban „borult” a Hatodik Síp, minden változott, s ebben a nyüzsgésben talán meg is feledkeztek rólam.

Mostanában ez is megváltozott. Vári Fábián László többször kért tőlem anyagot az *Együtt*nek. Ilyenkor igyekszem küldeni. De valljuk be: furcsa is lenne, ha több mint 20 évig csak arra várnék, mint szegény Mikes, hogy hazahívjanak... Mindenütt publikálok, ahol befogadnak, ahol kérnek, várnak tőlem anyagot. Legutóbb az *Agri*ában szerepeltem a legtöbbet, férjem haláláig minden számban jelen voltak írásaim.

Nem tudom igazán követni az otthoni folyamatokat, de az *Együtt* szerencsésen eljuttatja hozzám az utóbbi idők irodalmi légkörét. Nagy megújulást tapasztalok, ígéretes pályákat látok kibomlani. Mindaz, ami az én generációmot összekötötte vagy elválasztotta, remélem, már a múlté. Innen úgy tűnik, szerencsés korszaka ez a kárpátaljai irodalmi működésnek. Csak tartson soká!

– *Idén Ön kapta az Együtt nívódíját a folyóiratban közölt versei magas színvonaláért. Utánanéztem, 2011-ben csak a Haldokló elhalások című verse jelent meg a 2011/4. számban, de a 2009-es főszerkesztői váltás óta is mindössze kilenc versét publikálták. Mit gondol, miért éppen Ön, és miért éppen most részesült ebben az elismerésben? Hiánypótlás, vagy megkésett elismerés?*

– Nem kértem a díjat, és nem én ítéltem oda magamnak. Meglepetés volt. Visszakérdeznék: eddig kik részesültek ebben a megtiszteltetésben? Korábban miért hanyagolták a jelenlétemet a fórumok? 58 éves vagyok, hét önálló kötettel, most küldöm a kiadóhoz a nyolcadik könyvemet. Dupka György fiókjában várja öt éve megszületését válogatott verseim gyűjteménye, hogy hazai pályára is eljussak. Magyarországon nem szereztem díjakat, igazi emigráns életet élek. Viszont kivívtam kortársaim nyílt megbecsülését. Nem én döntöttem felőle, de a felsőoktatásban engem kárpátaljai költőként tanítanak.

Igen, ez a hozzám közeli generáció mindent késedelemmel kap meg. Nem ez a kérdés, hanem az, hogyan lehet „levegő” nélkül élni? Nekünk, a megkésetteknek, hogyan sikerült? Fel is adhattuk volna.

– *Mi a véleménye az Együtről? Ön szerint a kárpátaljai szerzők fenn tudnának tartani egy másik irodalmi folyóiratot is?*

– Az *Együtt* nekem azt jelenti, hogy megszűntünk torzsalkodó, dilettáns, alulnézetben tálalt, vidéki fórum lenni. Egyfajta nagykorúságot, integrálódást a magyar irodalom egészébe. Annak az ígérését, hogy a növekedés lehetséges minden értelemben, s ennek csak ki-ki maga szabhat gátat. Nem tudom, mi motiválja egy másik folyóirat létrehozását. Én ennek eldöntésében nem érzem magamat kompetensnek. Nem tudom, mennyire elégíti ki az itt élő szerzők publikálási lehetőségét. Nem tudom, van-e, szükséges-e egy másik csapat, egy másik társulás. Lélekszámunk önmagában ezt nem indokolná. Kívülről úgy ítélem meg a lap eszmei állásfoglalását, hogy nem korlátozó jellegű, nem törekszik konkrét értékek és érdekek képviselőjére, vagyis nézetem szerint „elfér” benne a hazai irodalmi anyag, ezen túlmenően az anyaország felé is tud nyitni.

– *Milyen más folyóiratokban szokott publikálni?*

– Mióta Egerben életre kelt az *Agria* Ködöböcz Gábor főszerkesztésében, leginkább itt szeretek jelen lenni. Egyfajta visszatérő ritmusban publikálok a *Magyar Naplónál*, az *Ezredvégnél*, alkalmanként szerepeltem a *Hitelben*, *Kortársban*, *Lyukasórában*, *Partiumban*, *Zempléni Múzsában* stb. Áttelepülésemet követően a miskolci megyei *Holnap*, illetve *Új Holnap* című folyóiratban publikáltam leginkább. Bizonyos értelemben időlegesen elkötelezem magamat egy-egy fórum mellett. Azt hiszem, ez eléggé általánosan bevett szokása a szerzőknek, mert egyfajta lelki kényelemmel jár.

– *Mennyire ismerik az Ön verseit Kárpátalján? Mennyire ismert Magyarországon? Érkeznék-e olvasói visszajelzések?*

– Nem tudom, mennyire ismernek Kárpátalján, mint ahogy azt sem, hogy Magyarországon mennyire. Szakmai körökben nem kell magyarázkodnom. A lakosság olvasási szokása pedig meglehetősen nagy változáson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. Az internet erről többet elárul. Nagyon sok versszerető ember szerkeszt irodalmi magánfórumot, ezekben gyakran megtalálom a verseimet. Rendszerint folyóiratokból merítik anyagukat. Ebből tudható, hogy egy réteg olvas, figyel, követi az eseményeket, elfogadja az új neveket. A közelmúltban hunyt el a könyvtár szakos Legeza Ilona, aki ezernél több könyvértékelést írt az Országos Széchényi Könyvtár számára, s aki 36 évesen elvesztette látását, így tanulta meg használni a számítógépet. 2008-ban megszerkesztette a honlapomat,

melyre felrakta addig megjelent köteteim anyagát. Még életében átruházta a honlap gondozásának terhét a Miskolcon élő Martinák Péterre. Itt minden eddig megjelent kötetem anyagával szembesülhet az olvasó.

Visszajelzéseket abból a környezetből kapok, amelyben élek. A Sárospataki Olvasókör, tanárkollégák és diákok figyelik pályafutásomat. De vannak pesti, miskolci, egri, sátoraljaújhelyi, nyíregyházi stb. barátaim, kollégáim is, akik nyomon követik írásaim megjelenését. Ha erre gondolt: vannak híveim, vannak olvasóim, és a kör tágul az idő előrehaladtával.

A visszajelzés azonban számomra szakmai visszajelzést jelent. Manapság ez nehezen elérhető, hiszen a könyvméltatások, műértékelések a keresett műfajhoz tartoznak. Ehhez képest legutóbbi köteteim értő szakmai visszajelzést kaptak. Eddig megjelent köteteim anyagával együtt mindenki számára elérhetőek honlapomon, melynek címe: www.fintaeva.extra.hu.

– *Milyen tervei vannak a jövőre nézve? Mikorra várható az újabb verses kötet?*

– Ha most nem riportot készítenénk, akkor épp legújabb kötetem anyagát raknám össze, hogy mielőbb eljuttassam a kiadómhoz. A megjelenéshez pályáztatni kell az anyagot, és nagyon szoros a határidő. A megjelenését nem tudom megsaccolni. Remélem, jövőre könyv lesz belőle.

– *Úgy legyen. Köszönöm a beszélgetést és sok sikert kívánok!*

LENGYEL JÁNOS

FÜZESI MAGDA

HOLT IDŐ

*Egy öreg házban járok hallgató,
levendulázás, szüette szekrények,
kisasszony-illattal álmodó képek,
s a falon túl elátkozott patak.*

*Fordul a kulcs a rozsdás, régi zárban,
fiókok mélyén holt idő lakik.
Ébred a péntek, elvisz valakit,
és megfürdik egy macska lábnyomában.*

MÉRLEG

*Hidegkék cégtábla alatt
Kis öregember kis kalapban.
Fogatlan száján a szó csattan:
Fogatlan száján a szó reccsen:
Valami végleg elveszett
a kolozsvári szürkületben.*

TÜKÖRBEN

*Esőáztatta tulipán vagyok,
szírmom, mint foszladozó bársony.
Hányféle asszonytűz halála
piroslik táncos rokokóhámon?*

ÁT-NÉZŐ

A MÚLT IGÉZETÉBEN

OLÁH ANDRÁS VERSEI ELÉ

Mindannyian kötődünk valamiképp a múlthoz. Vagy úgy, hogy felvállaljuk a ránk hagyott örökséget, és ezen roppant súly terhe alatt próbáljuk továbbörökíteni mindazt, amit folytathatónak vélünk. Vagy szembefordulunk vele. Tagadunk, és a tagadás által lépünk valamiképp előre. Ám akár az első, akár a második lehetőséget válasszuk is, óhatatlanul párbeszédet folytatunk az (irodalmi) örökségként értett múlttal. Megszólítjuk, élővé tesszük. Emlékszünk még József Attila *A Dunánál* című versének gyönyörű soraira? De főként ez a részlet juthat eszünkbe rögtön: „Elegendő / harc, hogy a multat be kell vallani”. De hogyan viszonyulunk egy szűkebb és kevésbé emelkedett témához, a magánélethez, s az apró-cseprő élményekből mozaikként összeálló saját múltunkhoz?

Oláh András versei mintha e saját múlt igézetében fogantak volna, ugyanis vallomások és tünődések születtek tolla alatt az egykor voltról, a feltételesről, a kétségek közt is jelenlévő reményről. Beszédes, hogy a múlt szó gyakran fordul elő ezekben a versekben, különféle szintagmákban. Egyszer „közénk szorult múlt”-ről beszél (*hajnali töprengés*), máskor a „kitörölt múlt” és a „megtúrt múlt” jut eszébe (*[következmények nélkül]*), hogy a kissé a spleen életérzését megidéző „bágyadt múlt”-től (*[ki válaszol]*) a „be nem váltott ígéretek”-ig jusson el (*patthelyzet*). Itt valószínűleg az ígéretből asszociálhatunk valamilyen megfoghatatlan egykori helyzetre. De nála mindez nem öncélú, a vallomás-jelleg formai játékosággal, könnyedséggel és megragadó személyességgel párosul.

Mert valakihez mindig szólnia kell: a feltételezett kedveshez, önmagához, az olvasóhoz. Vagy mindháromhoz egyszerre.

CSORDÁS LÁSZLÓ

OLÁH ANDRÁS

hajnali töprengés

alhatnál tovább:
 válladba masszírozódnak
 az apró kis grimaszok
 legtöbbször nem szorulsz gyámolításra
 ez is csak egy szokványos hétvége volt
 séták a kiszáradt utcákon
 csak úgy bele az őszbe
 hogy onnan is elkívánkozz
 – bárha feledtetné szomjúságodat
 a közénk szorult múlt:
 elengedsz és visszakönyörögsz
 belefáradsz a sírásba
 sebeimből vérzel
 idegenül múlnak el a szürke hajnalok
 kezem álmos bőrdhöz ér
 s rájövök miért nem tudsz már félni sem

[következmények nélkül]

következmények nélkül nem lehet:
 keseregsz a kitörölt múlt felett

maradsz egyszerű kartoték-adat
 a nyertes idő így üzen hadat

a szem is bezárul majd mint a szív
 s egy másik dimenzióba taszít

mocskot szórnak s Istentől se félnek
 – mosdóvizükbe fülnek az érvek –

bármerre még is: olcsó lesz a szó
 s a megtúrt múlt a legnagyobb csaló

[ki válaszol]

*ki válaszol ha hallgatók
ki ért meg jobban a többenél
véled is csak magam vagyok
bajunkról bágyadt múlt ítél*

*szívemben elpusztult a hős
minden álmom bizonytalan
a szó mérge régi ismerős
– beléhaltak már annyian*

patthelyzet

*arcod csukva: csak bennem lármáznak
a be nem váltott ígéreték*

a lázas reményt fölissza a homok

*álmaidat nyitogatom konokul
elhamvadt parázs égeti tekinteted*

*lassú mosollyal kínálsz magad
zuhog az eső*

*csontjainkba fül az ősz
árnyak fogódnak össze
körül csupa befelé néző szemek*

*tükröként mutatja az üres ég
arcod tört-fehérségét*

bennem többé már nem bújhatsz el

LŐRINCZ P. GABRIELLA

ABLAKOK

*Te talán megérted
s ha te sem,
hát majd
valaki más,
hogyminden
folytonos.
A szappanoperákkal csak
annyi baj van,
hogysemmi közük
a valósághoz.
A jóért nem jár semmi jó
és a gonoszok
nem bűnhődnek.
Azt reméltem, hogy
megérted,
hogyertem volt
és teérted ez az egész.
Nemcsak láttunk hegyeket,
de jártunk rajtuk,
ültünk lovon,
feszítettünk íjat...
mikor elárultak,
magunk feszültünk.
De igazán, csak a cet
gyomrában
lettem Tamás,
ott már senki nem hitt
senkinek.
Az ujjaim sebekre tapadnak.
Megint Patmosz.
Nincs internet, tévé,
sem térerő.*

*Jeleket várok
furcsa növények között.
Szobaajtó.
Valaki zörget.
Nyitom már!
Lesz, akit beengedek,
de valaki mindig
kívül marad.*

BAKOS KISS KÁROLY

SZAKADATLAN

*Rágja csak egymást szakadatlan
Az ember az állat
Verekednek a fák a füvek
Gyilkos gyökerekkel
Lopakodnak a szűkszavú földben...*

*Szűkszavú föld
Bírod-e még?*

*Kétszemű Hold
Tengereid
Meteorraj szakadozza
A hangtalan űrön...*

*Kétszemű Hold
Tűröd-e még?*

*És messze a csillag
Semmibe küldött
Fényjeleiddel...*

Látszol-e még?

*Csak a minden elég.
Csak a minden elég!*

KISKUTYA

*A kiskutyát a vízbe fojtják...
„Fölös számú”, ahogy mondják.
Akárcsak az anyja nyála...
Hány csepp jut egy kiskutyára?
Hogy igyuk a világ tejét?
Hogy együnk a létfehérből?
Kicsi tálkánk elnehezül...
Elsötétül...*

KOVÁCS ELEONÓRA

MOSOLYOGJ

Tizenkét óra és harminc fok lehetett, amikor a Flórián tér mellett megállt a villamos. Az ablaküveget félretolták, a levegő szabadon áradhatott. Volna.

Valaki füttyörészett. Tekintete követte a hangot, és meglátta a huszonöt-harminc közötti férfit. Fehér inget és világos nadrágot viselt, rövid szakállat növesztett. Egymásra néztek. Lehetett valami Mimóza tekintetében, mert a férfi azonnal abbahagyta a füttyörészést. A lány épp a táskájában lévő szacharin-bomba után kutatott, amikor a férfi közelebb lépett a villamoshoz.

A nap tűzött, a digitális készülék harminckettőt, majd deket mutatott. A túldalon megindult a forgalom: az autók suhantak, a villamos vesztegelt. A férfi annyira közel állt, hogy a karján érezte a fölmelegedett vas izzását. A félrehúzott üvegen keresztül a lány kezére nézett. Az tétován megállt a táska belsejében.

– Ha jobban kinézel az ablakon, – kezdte minden bevezetés nélkül a férfi – megláthatod, hogy ma csak neked süt a nap, Királylány.

Mimóza megdöbbsent, majd elmosolyodott.

– Köszönöm, hogy elmondta. – válaszolt a lány. Ebben a pillanatban hangos sípolással bezárult a villamos ajtaja, a szerelvény egy lökessel elindult. A férfi a megállóban maradt.

– Viszlát – búcsúzott gyorsan Mimóza. A férfi is formált egy „hello”-t, melyet a lassan mozgásba kerülő villamos után küldött, majd folytatta a füttyörészést, Mimóza pedig mosolyogva hátradőlt.

MIT TEHETNE EGYEBET?

Az utolsó három órában csak a péksüteményre tudott gondolni. Amikor befejezem a munkát, és kilépek az utcára — gondolta magában. Azt számolgatta, hogy mennyi időbe telik megszabadulni a munkaruhától, cipőt váltani, és mikor haraphat bele az omlós, egyszerre édes (a csokoládéöntet miatt) és savanykás (a műlekvár okozza ezt a hatást), olcsó péksüteménybe. Remélem, nem zárják be a boltot addig, és még el sem fogyott, gondolta Mimóza, kezét a gyomrára szorítva. Éhes éppen nem volt, viszont pontosan akkora mérték-

ben vágyott valamiféle kárpótlásra a munkával töltött órákat követően, mint a dohányos nikotinra a repülőút végén. Mimóza nem dohányzott, és irigykedve figyelte munkatársait, akik kávéval és cigarettával „kicsipogták” magukat a munkahelyről, azért, hogy az utcán (buszmegállótól és közintézménytől távol) elszívhassák a négyóránként esedékes nikotinadagot. Számára az este elfogyasztásra kerülő péksütemény jelentette a doboz cigit.

Amikor már kezében tartotta táskáját, idegesen kereste pénztárcáját. Aztán ráeszmélt, hogy nem is vitte magával, viszont reggel a bérlet mellé becsúsztatta a pénzürmét, melynek értéke megegyezik az áhított péksüteményével. Az ajtóból visszafordult, a kártyát elhúzta a panel fölött, nyomott egy jóváhagyó gombot, befejezte a munkát. A felszínen szemerkélő eső és szórakozni induló tömeg fogadta. Senkire sem nézett, céltudatosan az aluljáró felé indult.

A lépcsőn az épp ügyeletes kéregető (mert reggel a vörös hajú üldögélt ott) a figyelmet és szánakozást felkeltő tábla mögött egy könyvet tartott a kezében. Mimóza lassabban lépegetett. Megfigyelte, hogy a nő a kemény kartonlapra filccel fölírt iromány mögött (mely arról szólt, hogy éheznek, és hajléktalan) ellenőrzi az időt a telefonján, majd lapoz egyet a térdére helyezett könyvben. Mimóza a lépcső másik oldalára került. Kíváncsian nézegette a negyven év körüli nőt, kinek piszkosszürke arcán erőteljes vonások uralkodtak. Nagy az orra, mélyen ülnek a szemei és pókujjai vannak — dörmögte magában Mimóza.

– Mit olvas? – szólította meg a nőt. A hajléktalan szégyenlősen össze-rezzent, és az őt megszólító lány szemébe nézett. Először a keménypapír mögé rejtette a könyvet, majd megmutatta a fedelét.

– Képes Bibliát – válaszolt a nő. Mimóza csodálkozva állt, mert akkor látta utoljára ezt a kiadványt, amikor elsődöző volt. Megszorította a kezében lévő érmét. – Ezt olvasom, mit tehetnék egyebet? – mondta a nő, miközben arra gondolt, hogy neki most szánalmat kellene ébresztenie egy idegen emberben. A hajléktalan nem tudhatta, hogy Mimóza már évek óta nem érzett.

Megmozdult valami. A lendület miatt az érme kicsúszott ujjai közül, és a nő előtt lévő tálkába huppant.

– Azért, mert jól válaszolt, – dörmögte Mimóza, mintha egy mesét olvasna fennhangon a juhászbojtárról, aki étket adott a rókának, aki cserében átsegítette őt a harmadik próbán. Miközben hangosabban gondolkodott, észre sem vette, hogy elhalad a péksütemények mellett, csak automatikusan felmutatta a bérletét, és a föld alá mozgólépcsőzött.

ÉJJELI EGÉRVADÁSZAT

Este van. Üres a ház. Vagyis hát nem egészen... Itt van egy halom bútor meg mindenféle szösz-mösz, esztétikai élményt nyújtó vagy csak az üres helyeket kitöltő kacat, hasznos és haszontalan csecsebecse, na meg én.

Bambuló tekintetemet a számítógép képernyőjébe merítem. Zöld folső van rajtam. Ha ennek köszönhetően képes lennék fotoszintetizálni, akkor legalább hasznát venné belőlem a külvilág, és nem sok, de azért valami értelmet ugyan nyerne az időfecsérlésem.

Hirtelen valami halk nesz riaszt fel hipnotikus bambulásterápiámból. Te jó ég! Valaki van a szobában!

Ravaszul összehúszom a szemem.

Már megint idemeréskedtél? Na várj csak! Most elkaplak!

Hallom, hogy a hátam mögötti vitrin egyik fiókjában rágcsál valamit. De vajon a négy fiók közül melyikben lehet? Micsoda rejtély... Fülelek. Megvan! Bizonyára a másodikban. Ott tartjuk ugyanis a gyógyszereket. Valószínű, hogy ott talált magának valami nassolnivalót. Hát nem tudod, egérke, hogy éjszakára nem szabad enni? Ó, hogy döglőnél meg aszpirin-túladagolásban!

Ahogy közeledik a kezem a fiókhoz, úgy gyorsul a szívverésem. Az iménti zaj csendre váltott. Megérezte a veszélyt a nyavalyás!

Most bizony rád nyitok! Rajtakaplak!

Kirántom a fiókot. Sehol senki, semmi. Túrjak bele a gyógyszerhalomba? Azt már nem! És ha megharap? Vagy felvisít? Még szívrohamot kapok ijedtemben. (Egyáltalán tudnak az egerek visítani?)

Biztos a harmadik fiókban van... Egy mély levegővétel után azt is kirántom. Viszonylag üres, jól átlátható a tartalma — itt bizony nincs egér.

Hát persze! Hát az utolsóban van! Fogadni mernék, hogy ott találom!

Mély levegő. Újabb mély levegő... És kirántom azt a fiókot is!

Te jó világ! Mi nincs itt? Hajcsavarok, a tavaly nyáron kilyukadt gumi-matrac pumpája, drótok, egy régi pénztárca, cipőfűzők, telefontöltő (egy olyan fajta telefonhoz, amelyen természetesen nincs is senkinek a családban), cérnagombolyagok, rég elveszettnek hitt kulcsok, elektromos hajnyí-

ró (vagy mi is a neve annak az izének), meg egyéb tárgyacska, amire senkinek sincs szüksége, csak valamiért sajnáljuk kidobni.

Jajj! Ott egy zacskó! Nem merem kiszedni és belenézni. Hisz lehet, hogy ott az egér!

Bátorság! Én, az emlősök királya, nem rémülhetek meg egy néhány centiméteres rágcslótól!

Kiszedem a zacskót, belenézek, nincs ott az egér...

Lehet, hogy az első fiókban van?

Már nem is érdekel, csakazért sem húzom ki! Amúgy is elmúlt már a zaj. Ha valóban itt volt valahol, azóta már úgyis lelécelt...

Vagy nincs is semmilyen egér?

Lehet, hogy csak képzelgek. Inkább elteszem magam holnapra...

AZ EGYÜTTNEK

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJA IRODALOMI,
MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRATÁNAK
DUPKA GYÖRGY FELELŐS KIADÓNAK, A SZERKESZTŐKNEK ÉS OLVASÓINA

Kedves Barátaink!

Az *Ághegy* című skandináviai magyar irodalmi és művészeti folyóirat baráti szeretettel üdvözlö a tíz esztendő *Együtt* folyóiratot. Együttérzésünk abból a sors adta hasonlóságból adódik, hogy mi is az anyaország határain kívül, immár tizenharmadik esztendeje, támogatás nélkül jelen vagyunk a skandináviai országokban élő magyarok kultúráját, hagyományait és anyanyelvét őrizni nem rest magyarok szolgálatában. Rokonszenvvel figyeljük, hogy az *Együtt* hasonló elszántsággal és kitartással, ha fél lábón állva is, de híven teljesíti nemes kötelességét a kárpátaljai irodalmi és művészeti alkotók népszolgálatra való buzdításában.

Az indulásunk óta eltelt esztendőben műhelyépítéssel foglalkoztunk. Gyarapodó közösségünkben születésünkkel kapott tehetségünket, otthonról hozott, iskolákban ránk ragadt értékeinket és hitünket összeszedve irodalmi és művészeti alkotásainkat becsülő olvasótábort és anyagi támogatókat kerestünk. Előbbit – szép számmal, utóbbit – alig találtunk. Beruháztunk javainkból majd minden szellemit, reméljük, hogy anyagi, és erkölcsi támogatókra lelünk, hiszen munkánk közösségszolgáló indítékú: ahhoz, hogy az anyaországunkon kívül élő magyarok nyelvükben, hagyományaikban megmaradjanak, szükséges az irodalom és a művészet helyi alkotóinak a szolgálata, a példamutatása is. „Magyarnak lenni ma nem állami hovatartozást jelent, hanem az érzésnek és gondolatnak egy specifikus módját, ami ezer év értékeiből szűrődött le: kultúrát...” A többször elismételendő idézet egyik a jövőt világosan látó nagyságunktól, Szerb Antaltól való. Az idén az európai közösségbe gyakorlatilag beilleszkedő Magyarországon is tudják ezt, és vallják tiszteletreméltó, művelt fők szép számmal.

Az északra vándorolt magyarok számához viszonyítva, az itteni magyar vagy magyar származású értelmiségiek száma jelentős, de csak kivételes összefogással lesznek képesek szellemi műhelyt képező saját folyóiratot eltartani. De mivel ez az összefogás egyaránt szolgál minket és szülőhazán-

kat, reménykedtünk némi elismerésben és támogatásban. És szüntelenül keresgélünk az értékek érvei között, és hirdetjük a Mészöly Miklós által hangoztatott „osztatlan magyar érdekek” szellemében, hogy „az európai kultúra nem más, mint soha meg nem szűnő folyamatos cseréje a kulturális értékeknek.” Az északon fogant magyar alkotás előszámlálásával csereképességünket óhajtjuk növelni. Tisztában vagyunk azzal is: „Cserére a kultúrában csak az képes, aki értéket teremt, akinek van mit felkínálnia, és aki nyitott a Másik szavának befogadására.”

Jóérzéssel tölt el, hogy az *Együtt* közössége is ilyen célt követ. A Kárpátalján élő magyarok hídszerepe hangsúlyozottan fontos. Felemelő, hogy Mikes Kelemen fogalmazta módon, úgy szolgálhatunk hazánknak, hogy befogadóinknak is hasznára vagyunk. És ahhoz, hogy ezt az utánunk jövőök is így cselekedjék: meg kell tanulniuk magyarnak maradni. Ez a mi munkánk, és sohasem kevés. De sok és nagy dolgaink elvégzésében segít a kaláka, az együttlét. Folyóiratok neve mindezt egyértelműen mutatja, s mi is itt északon együttlétünkéből, együttakarásunkból, az összmagyarság összetartásának példáiból merítünk erőt.

Kívánjuk, hogy az *Együtt* sikerekben gazdagon, tartalmában és olvasóinak számát tekintve is gyarapodjon az elkövetkezőkben, s folyóirataink között tartósan mélyüljön a mindnyájunk számára hasznos, egymásra figyelő baráti kapcsolat.

Hajrá *Együtt*!

Az *Ághegy* félezer skandináviai alkotója nevében

TAR KÁROLY
alapítószerkesztő

AZ ÁGHEGY CÍMŰ SKANDINÁVIAI MAGYAR IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI LAPFOLYAMRÓL

Skandináviában számos magyar alkotó él. Az *Ághegy* című irodalmi és művészeti lapfolyam célja, hogy írók, művészek, zenészek, előadóművészek műhelyeként, egymásra hatva, egymásból erőt merítve, a tőlük telhető legmagasabb szinten szolgálhassák magyarságunkat.

A lapfolyam megjelenési helye elsősorban a világháló (<http://aghegy.hhrf.org>), de eddig, összesen ötezer oldalas terjedelemben, öt-öt számonként, antológiaiaként, nyomtatott formában és CD-lemezen is megjelentünk, hangos kiadása pedig amíg egyetlen szerkesztője bírta erővel, az *Ághegy Rádió* volt: www.lifs.org.

Az indulásunk óta eltelt tizenkét esztendőben műhelyépítéssel foglalkoztunk. Gyarapodó közösségünkben születésünkkel kapott tehetségünket, ott-honról hozott, iskolákban ránk ragadt értékeinket és hitünket összeszedve irodalmi és művészeti alkotásainkat becsülő olvasótábort és anyagi támogatókat kerestünk és találtunk. Beruháztunk javainkból majd minden szellemit, de kevés anyagi és erkölcsi támogatásra leltünk. Pedig hangoztattuk mindenfelé, hogy tettünk közösségszolgáló indítékú: ahhoz, hogy az anyaországunkon kívül élő magyarok nyelvükben, hagyományaikban megmaradjanak, szükséges az irodalom és a művészet helyi alkotóinak a szolgálata, a példamutatása is. „Magyarnak lenni ma nem állami hovatartozást jelent, hanem az érzésnek és gondolatnak egy specifikus módját, ami ezer év értékeiből szűrődött le: kultúrát...” A többször elismételendő idézet egyik a jövőt világosan látó nagyságunktól, Szerb Antaltól való. Az európai közösségbe beilleszkedő Magyarországon is tudják ezt, és vallják tiszteletreméltó, művelt fők szép számmal. De talán azt hiszik, hogy itt északon lazacból fonják a kerítést, és azok, akik irodalmi és művészeti alkotásra adják a fejük: milliomosok. Sajnos, nem így van. Az északra vándorolt magyarok számához viszonyítva, az itteni magyar vagy magyar származású értelmiségiek száma jelentős, de csak

kivételes összefogással lesznek képesek szellemi műhelyt képező saját folyóiratot eltartani. De mivel ez az összefogás egyaránt szolgál minket és szülő hazánkat, reménykedtünk némi elismerésben és támogatásban. És szüntelenül keresgélünk az értők érvei között, és hirdetjük a Mészöly Miklós által hangoztatott „osztatlan magyar érdekek” szellemében, hogy „az európai kultúra nem más, mint soha meg nem szűnő folyamatos cseréje a kulturális értékeknek.”¹ Az északon fogant magyar alkotás előszámlálásával csereképességünket óhajtjuk növelni. Tisztában vagyunk azzal is: „Cserére a kultúrában csak az képes, aki értéket teremt, akinek van mit felkínálnia, és aki nyitott a Másik szavának befogadására.”²

A magyarországi és a svédországi különféle – nehezen elérhető – pályázatok hálójában vergődve egyetlen reményünk erősödött: magunkra vagyunk utalva. Így aztán, induláskor kitűzött célunk, miszerint lapfolyamunk nemcsak a világhálón, hanem legalább néhány száz példányban nyomtatott formában is megjelenjen – csak nagyon nehezen, sok ügyel-bajjal, szégyenletes anyagi körülmények között, minőségi megalkuvások árán válósulhatott meg. Azt, hogy a skandináviai magyar irodalmi és művészeti kiadvány szükség, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy köteteinkből mára már alig maradt mutatónak néhány.

Így lépünk hát – tovább. Mert kell! Mert most különösen szükséges: a skandináv országokban élő magyarok hídszerepe hangsúlyozottan fontos. És felelemelő is. Mert adhatunk, mert szolgálhatunk hazánknak. A befogadóinknak éppen úgy hasznára lehetünk, mint az otthoniaknak. És ahhoz, hogy ezt az utánunk jövők is így cselekedjék: meg kell tanulniuk magyarnak maradni. Ebben segíthet, és segít az a magyar alkotóközösség, amelynek műhelye az *Ághegy*.

Lapfolyamunkat olyan magyar vagy magyar származású északi képzőművészek munkáival díszítjük, akiknek elismertségére büszkék lehetünk.

Folyamatosan összegyűjtött értékeinket azzal a gondolattal továbbítjuk olvasóinkhoz, hogy sokféleségünket igenelve, összefogásunk eredményességét bizonyíthatjuk.

TAR KÁROLY
alapítószerkesztő

JEGYZETEK:

¹ Bányai János, *Kisebbségek: Európa védett vesztesei*, Nyelvünk és Kultúránk, 2003/5.

² U. o. 11. o.

TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA

DUPKA GYÖRGY

„HOVÁ TÚNT A SOK VIRÁG...”

IDŐUTAZÁS AZ URÁLBA, A MAGYAR ÉS NÉMET RABOK NYOMÁBAN

A VESZTESÉGLISTÁKRÓL

A második világháborút követően – az eddig publikált magyar nyelvű szakirodalom és az orosz nyelven kiadott levéltári dokumentum-gyűjtemények szerint¹ – mintegy 600–700 ezer magyar hadifogoly és civil járta meg a szovjetunióbeli kényszermunkatáborokat (egykes kutatók adatai szerint a katonák száma megközelítette a háromszázezret, az internált civilek pedig meghaladta a kétszázezret). Közülük sok ezren sohasem tértek haza. A hadifogoly-problematikának is jelentős irodalma van. A téma jelesebb kutatói – Stark Tamás², Varga Éva Mária³, Bognár Zalán⁴ – egymástól eltérő adatokat közölnek a Szovjetunióba kiszállított és hazatért magyar hadifoglyokról, a lágerekben elpusztultakról, illetve az internált civil áldozatokról. A második világháborút követően létrejött Hadifoglyok és Internáltak Igazgatósága (UPVI) tábor-rendszeréhez tartozó különböző számú lágerrészlegekben a rabok fakitermelésen, fűrésztelepeken, különböző építkezéseken (lakóházak, vasút, közút, földgáz- és kőolajvezeték, vízerőmű, hőerőmű), vasércbányákban, kohóüzemekben, vasöntödékben, gépgyárakban, tőzegkitermelésen stb. dolgoztak. A kimerítő munka, a rossz ellátás, a különböző betegségek, a fagyhalál, a honvágy és a kétségbeesés következtében sokan elpusztultak.

Az oroszországi „Vojennije Memoriali” Társaság⁵ 66 ezer hadifogoly és internált feldolgozott adataival rendelkezik, ezeket átadták a velük együttműködő Honvédelmi Minisztérium Hadisírgondozó Irodájának⁶ is. Dr. Bús János, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár igazgatója által elemzett adatok szerint „a történészek 200–300 ezerre teszik a volt Szovjetunió területén hadifogságban eltűnt és elhunyt magyar katonák és civilek számát. Az Oroszországból származó nyilvántartásokban csak 65 170 személy szerepel. A 65 170 személy közül 29 168-t sikerült azonosítani a

magyar nyilvántartásban szereplő adatok alapján. Az adatbázis – amelyben a keresés történik – az eredeti Oroszországból kapott, a volt Szovjetunió területén hadifogolytáborokban elhunyt magyar személyek adatait tartalmazza, cirill betűkből átírt magyar változatban.”⁷⁷

2001-től az iroda feldolgozta az 1990-es években az orosz államtól megkapott, a volt szovjet hadifogolytáborokban elhunyt magyarok adatait, a 65 170 adatlapot, amelyeket az NKVD-tisztek a táborokban rögzítettek, főként 1944 után. Jelenleg a legkorszerűbb informatikai, elemző eszközök és módszerek alkalmazásával működő honlapon keresést lehet kezdeményezni a hadifogoly-adatbázisban. A kijelölt mezőbe be kell gépelni a keresett személy vezetéknévét, keresztnévét, születési évét...

A „Vojennije Memoriali” Társaság adatai szerint Oroszország 46 régiójában 370 emlékjelet emeltek a magyar hadifoglyoknak, 28 300 hadifogoly és internált földi maradványait exhumálták és temették újra. A dr. Havasi János által irányított Háborús Keresőszolgálat Honlapja⁸ 2007. január 1-től végez – szakértők bevonásával – közvetlen kutatást, nyomozást, adatgyűjtést és adatközzvetítést a XX. század háborús eseményei során eltűnt, elhunyt személyek, így a magyar katonák, polgári lakosok, illetve más nemzetiségű személyek után. A Háborús Keresőszolgálat közzétette a Szovjetunió hadifogolytáborainak jegyzékét (Forrás: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*, Moszkva, főszerk. Varga Éva Mária), a *Történetünk* című rovatban megkezdte az orosz Föderáció területén lévő, a magyar adófizetők pénzén 1997-2003 között felújított hadifogolytemetőik leírását és megközelítésének lehetőségét.

HOVA TŰNT A SOK VIRÁG?

Az eddigi adatok alapján sajnos, csak 40 ezer magyar család tudhatja biztosan, hogy eltűntnek nyilvánított családtagja konkrétan melyik oroszországi hadifogoly temetőben nyugszik.

Az érintettség jogán, a különböző hadifogoly-adatbázisokban apai nagybátyám után én is eredménytelenül kutakodtam. Az 1920-ban született Dupka András a 2. magyar hadsereg egyik közkatonájaként a keleti fronton, a Don-kanyarban harcolt. A hadsereget ért katasztrófa után ugocsai bajtársai sem élve, sem holtan nem látták többé, később hivatalosan is eltűntnek nyilvánították. A hazatérő ugocsai hadifoglyok egyikétől nagyanyám úgy hallotta, hogy az Ural-vidék egyik hadifogoly-táborában vélni látták. Ezernyi imát mondott András fiáért, haláláig hazavárta. Ugyancsak haláláig gyászoló Ilonka

nénémmel, akinek magyar katona vőlegénye nagybátyámmal együtt tűnt el, gyakran dúdoltuk mi is a fülbemászó, lélekbe markoló melankolikus dalszöveget: „Hova tűnt a sok virág – / Hol vannak a katonák...”⁹

Életem legértékesebb ajándékának tartom a pécsi magyar németek meghívását, hogy sorstársaimmal részt vehettem az uráli zárándokúton. Csendes főhajtásként indultam el én is arra a vidékre, ahol halottaink tömegsírjait véltem sejteni, hogy ott családom nevében én is egy csokor mezei virágot helyezhessek el.

A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, amely már régóta foglalkozik szakértők bevonásával a sztálinizmus áldozatainak, a lágerek túlélőinek témakörével¹⁰, először 2009 nyarán szervezett zárándokutat a Donyeck-medencébe¹¹. Nemrég pedig ugyanők egy húszfős csoporttal az Európát Ázsiától elválasztó Urál-hegységben jártak a „malenykij robot”-ra elhurcoltak nyomában.

Alapos szakmai előkészület után (a magyarországi csoport repülőgéppel: Budapest–Moszkva–Perm–Ufa–Budapest, a kárpátaljaiak vonattal: Ungvár–Moszkva–Perm–Ufa–Moszkva–Ungvár) június 29-én 10 napos kutatóútra indulhatott az Urál környékére. A kutatóút öt fő állomása Perm, Nyizsnij Tagil, Jekatyerinburg (Szverdlovszk), Cseljabinszk és Ufa volt.

HÁROM ÉJJELE, HÁROM NAP VONATON

Magyarországi barátaink repülőgéppel, mi hárman Kárpátaljáról vonattal érkeztünk Permbe. Valószínűleg azon a vasútvonalon indultunk el, amelyen Sztálin parancsára 68 évvel ezelőtt marhavagonokba zsúfolva vitték el a történelmi Magyarország területéről, a Kárpát-medencéből, többek között Kárpátaljáról a 18–50 év körüli férfiakat (az Állami Védelmi Bizottság /AVB/ 7161 sz. parancsa szerint: 17-45 éves német férfiakat) és a 18-30 év körüli sváb-magyar-német nőket. Sok ezren a hadifoglyokkal együtt az Urál-hegység keleti és nyugati oldalán létrehozott munkatáborokba kerültek, ahol napi 18-20 órás rabszolgamunkára kényszerítették őket. Az NKVD felügyelete alá tartozó munkatáborokban, illetve szósznerinti fordításban: munkaszázadokban (rabocsije batalioni) az emberi élet értéke a nullával volt egyenlő. A táborvezetőség nem kímélte a rabok életét: különféle fenyegetési eszközöket vetett be. Ennek következtében a végkimerülés, a fagyhalál és az éhhalál, valamint különböző betegségek pusztítottak soraikban.

Ungvártól Permig több mint 3 ezer km-t tettünk meg. Az ungvári állomást 22.00 órakor hagytuk el. A jegykezelés után elfoglaltuk a 17–18. helyet. A célállomásig mindenütt nyitott hálókocsira, de nem „kupésra”,

hanem „plackarra” váltottunk jegyet. Eredeti elképzelésünkben egy olyan javaslat is szerepelt, hogy az Urálig tartó utat egy bérelt marhavagonban tegyük meg, hogy átérezzük, milyen lehetett 1944–1946 között a rabszállítás. Sokan ezt a felvetést abszurd ötletnek tartották. A 20 főből csupán ötnek lett volna mersze a marhavagonban való utazás bevállalására. De még a hálókocsit is elvetették, mondván, hogy a többség nem bírná ki, és amúgy is csak tíz-tizenkét napi szabadsággal rendelkeznek. Ezért a repülőgép mellett döntöttek, mivel ez a leggyorsabb szállítási eszköz.

Utunk első szakaszában, az Ungvár-Kijev vonalon a következő állomásokon haladtunk át: Csap, Munkács, Karpati 1., Szolyva, Volóc, Szkole, Sztrij, Lemberg, Ternopol, Hmelnickij, Vinnyica, Kazatyin, Fasztov, Kijev.

A kijevi állomáson több mint öt órát várakoztunk. 19 óra 14 perckor szálltunk fel az Oroszország fővárosába induló vontra. Ukrajna és Oroszország határát Konotop (UA) – Szuzemka (RU) városok között léptük át. A Kijev–Moszkva útvonalon a következő városokon, vasúti csomópontokon haladtunk át: Kijev, Konotop, Szuzemka, Brjanszk-Orlovskij, Szuhinicsi, Moszkva.

A moszkvai Jaroslavi állomáson felszálltunk a Moszkva-Perm között közlekedő hálókocsira. Itt a következő vasúti megállóhelyeken haladtunk át: Vlagyimir, Kovrov-1, Nyizsnyij Novgorod, Sahunya, Sorsztki, Kirov, Glazov, Balezino, Kez, Verescsagino, Mengyelejevo, Perm-2. A három vonalszakaszon összesen három napot és három éjszakát töltöttünk.

PERM MEGYÉBEN

ZARÁNDOKUTUNK ELSŐ ÁLLOMÁSA: PERM

A többnapos utazás eredményeként szerencsésen megérkeztünk Perm (oroszul: Пермь) városba, amely Oroszország európai részén a Permi terület (megye) (Пермский край) központja. Népessége 989 500 fő (2005). Területe: 799,68 km².

Fontos folyami kikötője van a Káma folyó partján. Mintha összebezártunk volna magyarországi kollégáinkkal (jó volt az időzítés?!), szinte ugyanakkor érkeztünk a szovjet időkre emlékeztető Central szállodába. A bejárat előtti információs táblán olvasható, hogy műemléképület. A második világháború alatt ide evakuálták a leningrádi/szentpétervári színházat. A színészekon kívül laktak itt ismert orosz alkotók is.

A szobafoglalás után, a délutáni órákban városnézésre indultunk. Felkért idegenvezetőnk Lena Suncova volt. Ő hívta fel a figyelmünket arra, hogy állítsuk át az órákat helyi (permi) időre, mert Budapest és Perm között négyórás időkülönbség van, és ne csodálkozzunk, hogy itt nem fekete, hanem fehér éjszakák vannak. A szállodától körülbelül fél kilométerre van a cári időben épült vasútállomás (jelenleg múzeum). A város a folyó mentén, annak mindkét partján, mintegy 80 km hosszan terül el. Lena, az idegenvezetőnk dióhéjban ismertette a város történetét. Megtudtuk, hogy a XVIII. század elején az orosz birodalom ezen a területen megkezdte az itt található természeti kincsek feltárását, hasznosítását. A jól hajózható Káma mentén 1723. május 15-én kezdték meg a rézkohók építését. Ezt a dátumot tekintik a város alapítási dátumának. A rézkohók köré települt munkás kolóniákat II. (Nagy) Katalin cárnő 1780. december 1-jén kelt rendeletében emelte városi rangra. A város ekkor kapta a Perm elnevezést (egyidejűleg a permi kormányzóság székhelyévé is vált). 1874–1878 között megépül Perm–Jekatyerinburg között az uráli vasútvonal, amely a későbbiekben megeremeltette a vasúti összekötést Perm és Európa között. A transzszibéria vasútvonal újra impulzust adott az ipar korábban megtorpant fejlődése számára. Ennek köszönhetően Perm az Urál fontos nehézipari központjává vált. 1940-ben a város felvette Vjacseszlav Mihajlovics Molotov szovjet vezető nevét. Az SzKP XX. Kongresszusát követően 1957-ben visszakapta történelmi elnevezését. Egy pillanatra megálltunk a *Doktor Zsivágó* szerzője, Borisz Paszternák szobra előtt. Lena tiszteletünkre elszavalta kedvenc Paszternák-versét is.

A Szibirszka és a Kirov út sarkán (8. sz.) megtekintettük többek között a magyar származású gróf Rottonyi Móric (felvett neve: Henrik Móric) házát, amelyben 1860-tól élt. Idegenvezetőnk szerint az 1848–49-es szabadságharcban részt vevő magyar hazafi az osztrákok elől itt talált menedéket, legendásan híres fotográfus lett, 12 gyermeke közül 10 fia és 2 lánya volt. Közülük az idősebbik, Liza Jekatyerinburgban színésznőként vált ismertté, aki hamarosan Dmitrij Mamin-Szibirják író, dramaturg felesége lett. Az író *Arany* című regényét is neki szentelte. Sajnálatos módon az író műzsája hamarosan születés közben elhunyt. A gróf kisebbik lánya, Marija ápolónőként vett részt az orosz-japán háborúban, ahol bátorságáért kitüntették. A vakmerő lányra felfigyelt Alekszander Kuprin író, aki feleségül vette.

Ezután megnéztük az egykori bojárok, kereskedők kőből és fából épült udvarházait, a városlakók kedvenc szobrait: a *Sósfulú permi lakos* című alkotást, a szibériai Misa medvét és a Káma folyó öt mellékfolyóját jelképező, a finnugor őslakos népeknek szentelt szobor-kompozíciót, amely a magyar mitológiában is

ismert motívumokat (napkorong, turulmadár, lovas, medve, csónak stb.) jutatta eszembe. Az idegenvezetőnk meg is jegyezte, hogy Perm területén sok olyan földrajzi megnevezés (folyó, tó, hegy, település stb.) maradt fenn, amelyeket még az oroszok betelepülése előtt a helyi őslakosok neveztek el.

Megttekintettük azokat a kétszintes házakat is, amelyeket a magyar és német hadifoglyok építettek 1945-1947 között.

TANÁCSKOZÁS AZ URÁLI HADIFOGOLY-TEMETŐKRŐL

Még aznap este, vacsora után a szállodában az uráli hadifogoly-temetők felderítésének programját vitattuk meg. A megbeszélésen részt vett Leonyid Arkagyijevics Obuhov történész, aki a városkörnyéki légerekről nyújtott hasznos információt. Megtudtuk, hogy a Permi Állami Egyetem történelem karán tanít. Ez a felsőfokú intézmény Oroszország egyik legrégebbi egyeteme, 1916-ban alapították. Ez volt az Urál első felsőfokú oktatási intézménye.

Később a tanácskozásba bekapcsolódott Vlagyimir Motrevics történész, régész, a jekatyerinburgi egyetem professzora, a hadifogolylágerek elismert szakértője, aki a moszkvai „Vojeninije Memoriáli” Társaság megbízott képviselője négy megyében. Tőle tudtuk meg, hogy a rendszerváltás után még az MDF-kormány tárgyalásokat folytatott az orosz kormánnyal a 800 millió dollárt kitevő volt szovjet államadósságáról. A felek között megegyezés született arról, hogy Oroszország ebből a megnevezett összegből 20 millió dollárt fordít az Oroszország területén lévő magyar hadisírok rendbehozatalára. Az orosz kormány a „Vojeninije Memoriáli” Társaságot bízta meg a nagyszabású projekt végrehajtásával. Több éves egyeztetés után megszületett a megállapodás a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztérium Hadisírgondozó Iroda és a „Vojeninije Memoriáli” Társaság között. Feltérképezték a tennivalókat és ennek alapján együttműködve sorra helyreállították a magyar haditemetőket.

Az uráli térségben Vlagyimir Motrevics történészre és csapatára bízta a munkálatok megszervezését, lebonyolítását és az emlékművekkel ellátott haditemetők fenntartását. Igen bonyolult munkaciklusokból állt a program végrehajtása. Először is a térségre vonatkozó alapinformációk birtokában felkereste a moszkvai levéltárakat, ahol „hét pecsét” alatt őrizték azokat az NKVD-jelentéseket, dokumentumokat, amelyek a hadifoglyokra és internáltakra vonatkoztak az 1944-1949 közötti időszakot tekintve. A GUPVI-táborok listája, térkép-vázlata, helyrajza, a halottak nevei alapján helyben is sikerült beazonosítania a munkalágerek közelében kialakított sírkerteket. Minden egyes elhunytól a tá-

borvezetőség jegyzőkönyvet készített. Ezekben a következő adatok voltak feltüntetve: a haditemető neve, az eltemetettek száma, a temető sorszám, az eltemetett sírhelyszáma. Továbbá feltüntették az elhunyt nevét: családnév, keresztnév, apja neve, sz. éve, legutóbbi címe, ahonnan bevonult katonának, vagy elhurcolták. Szerepelt a névlistán a halálozás ideje, a halál helye, a halál oka: fagyás, végkimerülés stb. Ismertették rendfokozatát, életkorát is.

Motrevics professzor a fentebb ismertetett adatok, névlisták alapján kutatta fel a munkatáborok környékén lévő sírhelyeket, amelyeknek többsége a tajgában mocsaras, ingoványos területeken feküdt. Ezeket csak két-éltű járművekkel tudta megközelíteni, kutatócsoportja általában 7-8 kisegítő munkásból állt.

Az elkészített sírhelyvázlatok alapján kiásták a sírokat, minden egyes emberi maradványt külön-külön exhumáltak, azonosítottak, dokumentáltak, majd a beazonosított halott csontjait kék színű műanyagzsákba rakták, adatolt gyűrűvel zárták le és újra elhantolták. Hogy miért? Azért mert, így bármikor újra kiásható a halottas-zsák a hozzátartozók kérésére, és hazaszállítható a megfelelő engedélyeztetési iratok elkészítése után.

A történész felvételeken mutatta meg, hogy az újraelhantolások helyét általában vaskerítéssel körbekerítették, illetve a sírkertben kettős keresztet, gránitkőből emlékművet emeltek. A gránitkövekre egységes feliratokat véstek magyarul és oroszul. Az egyik változat: „Itt magyar hadifoglyok nyugszanak a II. világháború áldozatai.” A másik változat: „Itt magyar hadifoglyok és internáltak nyugszanak a II. világháború áldozatai.” A magyar mellett több település környékén vegyes nemzetiségű hadifogoly-temetők is (német, olasz, japán) voltak.

Bevallása szerint, nem mindenütt sikerült lebonyolítani az exhumálást, mivel a haditemetőkre gyárakat, házakat, garázsokat, és más építményeket emeltek. Sok helyütt a polgári temetőkben a már eltelt 68 év után rátemetések történtek. A bányák közelében pedig a sírokra félelmetes meddőhányókat hordtak össze, amelyek egyiptomi piramisok látszatát keltik.

Számos olyan eset is történt, hogy a túlbuzgó szovjet hatóság felsőbb parancsra a település-közelbeli sírhelyeket ledózeroltatta. Az egykori koncentrációs táborok nyomait, tömegsírijait az esetek többségében a földdel tették egyenlővé.

A professzor minden egyes feltárt hadisír esetében rendelkezik veszteséglistával. Az elmondottakat dokumentumokkal is alátámasztotta (temetővázlatok, kataszterlapok, a volt lágerek helyét áttekinthető térképek, fényképek, tárgyfotók az exhumálásról, az emlékművek építéséről, karbantartásáról stb.).

A tanácskozáson és a további terepszemléken valamennyien meggyőződhattünk arról, hogy Motrevice lelkiismeretes feltáró-szervező és sírkertépítgondozó tevékenységének köszönhetően a négy Urál környéki megyében eddig 154 hadisír hatóságilag is be van jegyezve. Ezeket a továbbiakban az idevonatkozó orosz hatósági törvény is védi. Adatbázisa szerint Perm megyében 30, Szverdlovszk megyében 90, Cseljabinszk megyében 32, Tyumeny megyében 2 regisztrált hadisír van. Ezekben a rabtemetőkből dokumentáltak sok ezer magyarországi, erdélyi, délvidéki, felvidéki és kárpátaljai hadifogoly és internált nyugszik immár örök békecsésében.

KEGYELETI- ÉS KUTATÓÚTON A KÁMA ÉS MELLÉKFOLYÓINAK VÖLGYÉBEN

Másnap reggel, indulás előtt Havasi János térképen is megjelölte azokat a magyar haditemetőket, amelyek a Perm város területén, illetve Perm megyében fekszenek. Sorrendben a következők: Krasznokamszk, Nyizsnyaja Kurja, Baharjevka, Grigorjevka, Permi Déli Temető, Kungur, Gájva, Kucsino-Perm-36 stb.

Krasznokamszk. A rendelkezésre álló, de korlátozott időszakasz, illetve a megszabott napi kilométer-mennyiség nem tette lehetővé, hogy Krasznokamszkba is elvándoroljunk (Permtől 53 km-re fekszik). Havasi János közlése szerint a Krasznokamszk városában található temető 1945 áprilisában létesült a 207. sz. tábor 1. részlegében elhunyt hadifoglyok eltemetésére. A temetőben az NKVD-jelentés szerint a sírok száma 7/159, itt 265 fő van eltemetve, köztük 14 fő magyar hadifogoly. 1945 áprilisától 1947 októberéig folytak itt temetések. A fellelhető dokumentumokban olvasható, hogy Krasznokamszk 2-ben létezett egy másik haditemető is, ahol a sírok száma: 7/106 (ez a település szélén, az erdő egyik tisztásán van). Miért szerettem volna eljutni Krasznokamszkba? Azért, mert egy ungvári idős barátomat, Majorossy Bélát (1925) tizenkilenc évesen Szolyváról, majd Szamborból ide hurcolták. Egy teljes szerelvényvel érkeztek, másfél ezren, erősen megfogyatkozva szálltak ki a marhavagonból. Emlékiratában is kitér erre a feledhetetlen utazására: „... Szamborban lebombázott épületekben laktunk. Akiben élet volt, azt bevagonírozták. 1945 húsvét első napján elindultunk az újabb bizonytalanság felé. Két hétig 50-en, 60-an egy vagonban, hidegben, fagyban. Molotovba, a mai Permbe, a krasznokamszki büntetőtáborba kerültünk. Két hétig... Dolgoztunk, csináltunk mindent, fát termeltünk, követ törtünk, papírt hordtunk, arattunk. Itt már különböző nemzetiségűekkel voltunk együtt. Természetesen haza nem

küldhettünk levelet, és nekünk sem írtak. Hiszen azt sem tudták, élünk vagy halunk... ha arról faggattuk öreinket, mikor engednek haza bennünket, a válasz az volt: „szkoro” (hamarosan). 1946 őszén nem tudom megmagyarázni, miért, de egyszerre mindannyian biztosra vettük: már nem tart sokáig. S miután egy újságban azt olvastuk, hogy Kárpátalja csatlakozott Ukrajnához, egyre erősebben élt a remény: karácsonyra hazaérünk. November 5-én érkeztem haza Ungvárra... Fogolytársaim közül sokan még emlékezni sem akarnak azokra az időkre. Pedig beszélni kell róla, világgá kürtölni, hogy soha ne ismétlődhessen meg, míg élek, nem hagy nyugodni a kérdés: miért?”¹²

Adataink szerint a técsői Lajos Imre szintén a hosszú vonatkozás közben lebegetve került ide. Félhónapos pihenőt kapott, hogy fizikailag megerősödjön. A kihallgató tiszt 32 kérdést tett fel neki, nem hitte el, hogy 18 évesen még nem volt katona, azt sem, hogy civilként internálták a lágerbe. Dolgozott a fakitermelésen, a konyhakertben, valamint áramfejlesztő gyárban. A munkába jövet-menet magyar katonanótákat énekeltek, átvészelték az 50 fokos uráli telet is, 1946 végén engedték haza.¹³ Beregszászból és a Beregszászi járásból¹⁴ idehurcolták Kelnik Lajost (1925), aki 1946. december 26-án tért haza. Itt raboskodott Beregsomból Lengyel Ferenc és Nagyberegről Kovács Andor (1925), mindkettőjüket 1946. november 11-én engedték haza. Csak később tudtam meg, hogy a krasznokamszki hadifogoly-temető beépítés miatt elpusztult. Házak, kertek sorakoznak az ide eltemetett kárpátaljai férfiak sírján is. Autóbuszunk újra elhalad a permi vasútállomás mellett, ott, ahol Majorossy Béla visszaemlékezése szerint szerelvényük megállt és a marhavagonokból kihajtották a hadifoglyokat és a civil internáltakat. Mintegy háromezren indultak el és csak közel másfél ezren érkeztek meg. Négyezer kilométert tettek meg, minden nyolcadik kilométerre jutott egy halott. A megállóhelyeken a csonttá fagyott hullákat kidobálták a vasúti pálya szélére. Emlékkeresztek sokaságát lehetne felállítani a sínek mentén. Minden város, így a permi terület is tele van tömegsírokkal.

Perm Juzsnoje Kladbistyje (Déli) Polgári Temetője (20. városkerület). Első nekifutásra, kellő információ hiányában tévedésből a város keleti részében elterülő, a szovjet terror áldoztainak temetőkertjében, az itt emelt emlékműnél kötöttünk ki. Erre akkor döbrentünk rá, amikor elolvastuk az emlékjelel feliratát: Pomjatyi zsertv politicseszkiy represszij (Emlékeül a politikai represszió áldozatainak). Itt azokat az orosz embereket temették el, akiket a 30-as évek második felében a tisztogatások, a hírhedt trojkkák halálos ítélethozatala következtében kivégeztek. Így tizedelték meg Perm város értelmiségét. Ezen kívül odébb, a sírkertben sok száz szovjet katona is itt

nyugszik, akiknek életét a közeli hadikórházban annak idején nem tudták megmenteni. Távolabb polgári temető következett, ahol a pravoszláv keresztiek között iszlám félholddal ellátott sírhantokat is láttunk.

Ilyen szomorú látvány után jutottunk el a város másik végébe lévő Juzsnij (Déli) Temetőbe. Hosszas keresgélés után megtaláltuk a 29. igen elhanyagolt, gazos parcellát. A terület szélén találtuk meg a magyar HM és orosz partnerszervezete által 2001-ben felállított csiszolt gránit-emlékkövet, amelyen ez a szöveg volt olvasható magyarul és alatta oroszul: „Itt magyar hadifoglyok nyugszanak a II. világháború áldozatai.” Körülötte daráltkő volt leszórva. Havasi János felhívta figyelmünket a mögötte lévő vaskerítéssel elkülönített kisméretű sírkertre. Megjegyezte, hogy érdekes és ritka kivételként a szovjet hatóságok itt már a hatvanas években is felállítottak egy emlékkövet, amelyre pusztán az áldozatok számát vésték fel. Az NKVD-adatok szerint a sírok száma: 3/31. A tömegsírokban eltemetett 175 fogoly közül 32 volt magyar. Ennyi maradt a haditemetőből. A hadisírkertet nem sikerült teljes egészében megmenteni, az elmúlt évtizedekben polgári személyek rátemetése történt meg. Előttünk a koszorúból ítélve, német delegáció járhatott, úgy látszik, nem találták a német emlékjelet, a magyar hadifoglyok sírhantjára helyezték el a megemlékezés virágait. A fehér műanyag szalagon ez a felirat volt olvasható: „Volksbund Deutsche Kriegsgraber-fürserge.”

Adataim szerint 1945 februárjában két vasúti szerelvényen mintegy háromezer magyarországi, észak-erdélyi, Szatmár megyei szász-német, sváb-német, illetve erdélyi magyar érkezett a permi állami vasútállomásra, akiket később a külvárosi, környékbeli légerrészlegek barakkjaiban helyeztek el, amelyeket magyar és német hadifoglyok ácsoltak. Az itteni hadifoglyokat és internáltakat városgazdálkodási feladatokra használták. Ma is megtalálhatók azok az épületek, amelyeket a rabok emeltek. Bevonták őket a vízi erőmű, új vasúti pályák, szilárd burkolatú közutak és más objektumok építésébe. Minimális szinten volt megállapítva fejadagjuk, aki rosszul teljesített, annak csökkentették kenyéradagját, azok fokozatosan legyengültek, majd pedig végkimerülésben elhunytak.

A csoport imával búcsúzott az emlékhelytől, gyertyát gyújtottunk, mezei virágot helyeztünk el a megmaradt sírhanton.

Mivel időhiányban szenvedtünk, több pontot töröltünk programunkból, így a fentebb említett Krasznokamszk, Krasznokaszk-2, Nyizsnyaja Kurja, Baharjevka, Grigorjevka, Bereznjaki településeken lévő haditemetők meglátogatását, ahol a Kárpát-medencei térségből ideszállított és itt meghalt

fogolykatonákon kívül internált civil magyarok, németek is nyugszanak. Ezért is tartom fontosnak, hogy a településekkel kapcsolatban felkutatott adatokat idemácsoljam.

Nyizsnyaja Kurja (Kirovskij Perm). A Perm városától 15 km-re elterülő Nyizsnyaja Kurján 1945 áprilisában létesült temető, ide a 207. sz. tábor 5. részlegében elhunyt hadifoglyokat temették el. A temetőben 7 fő van eltemetve, köztük 5 fő magyar hadifogoly. Itt 1945 áprilisától 1947 októberéig folytak temetések. A levéltári adatok szerint az itteni sírok száma 5/7. A temető az Admiral Makarov utcában feküdt, sajnos a rendszer-váltás előtt elpusztult.

Szt. Baharjevka. Perm központjától 10 km-re van a Baharjevka település temető. Ezt 1944 áprilisában hozták létre a 207. sz. tábor 2. részlegében elhunyt hadifoglyok eltemetésére. A temetőben 175 fő van eltemetve, köztük 9 fő magyar hadifogoly. Itt 1944 áprilisától 1946 októberéig folytak temetések. Az itteni sírok száma: 9/175. A sírokra közösségi gyümölcsöst telepítettek, mintegy 20 négyzetmétert őriztek meg belőle.

Grigorjevka. A Káma-parti megyeszékhelytől 86 km-re található a Grigorjevka faluban található temető, amelyet 1945 áprilisában nyitottak meg az 5939. sz. lágerekórházban elhunyt hadifoglyok eltemetésére. A sírkertben 60 fő van eltemetve, köztük 9 fő magyar hadifogoly. Itt 1945 áprilisától 1949 októberéig folytak temetések.

Bereznyjki. Erről a Perm környéki településről csak annyit tudunk, hogy a Logurdinszkaja utcában található a „maradék” magyar hadifogolytemető. A sírok száma: 1/75. A sírkert építkezés miatt részben elpusztult.

Nitvenszkij D Grigorevskja. A település határában lévő fenyőerdőben található a hadifogoly temető. A sírok száma: 9/60. Még a fennmaradt sírhalmok láthatók.

Kungur. A permi Juzsnoje Kladbiscse magyar halottaitól elbúcsúzva, a gyászszertartás után buszra ültünk és a 66 ezer lakosú Kungur felé vettük utunkat (oroszul: Кунгур). Ez a város, mint járási székhely, Oroszország európai részén, a Permi határterületen, a magyarul hangzó Szilva folyó partján, annak két mellékvizre: az Ireny és a Sakva folyók torkolatánál helyezkedik el. Néha-nyan a település és a folyó magyar hangzású megnevezésén elmélgedtünk. A megye székvárosától számítva 84 km-t tettünk meg Kungurig. Moszkvától pedig több mint 1500 km-re voltunk. Egykor, a XVII századtól az orosz birodalom határvárosának számított. Többször hadakoztak itt a baskírokkal és a tatárokkal. A cár ellen induló Pugacsov is megostromolta seregével falait. Fej-

lett volt bőripára, zsírolvasztó- és szappanfőző üzemek is működtek. A Kungur közelében, a Szilva folyó jobb partján található a nevezetes Jégbarlang, mely 5,7 km hosszú. Ennek 1,5 km-es kiépített része látogatható. Az Urál legszebb barlangjának számít. Kungur a transzszibériai vasútvonal egyik állomása, összeköttetése van a két közeli nagyvárossal, Permmel és Jekatyerinburggal.

Nos, ezen az állomáson, egy Lenin-szobor mellett parkoltunk le, hogy a helyiek eligazítását is igénybe véve megkeressük a civilek légertemetőjét. Újra megkerültük a várost, áthaladtunk a Szilva folyón és egy útszéli pravoszláv templom mellett álltunk meg. Mögötte fekszik a város polgári temetője. A sírok között követjük Motrevice professzort. Két emlékkő mellett állunk meg. Lúdbőrzik a hátam, amikor a következő sorokat olvasom: „A II. Világháborúban elhunyt magyar polgári áldozatok emlékére.” Néhány méterrel odébb egy másik emlékjelet fedezünk fel, amelyet ismeretlen vandálok rongáltak meg, ugyanis a téglalap alakú kőtábla derékba volt törve, de gondos kezek összeragasztották és újra felállították. Oroszul a következő információt vették rá: „Az 1945-1955 közötti külföldi hadi sírok séma-vázlata”. A szöveg alatt 21 parcella sírhelye van feltüntetve. Ennyi maradt az internáltak sírkertjéből. Az NKVD-iratokban a sírok száma: 6/78 volt, amely a polgári rátemetések miatt elpusztult. Motrevice adataira utalok, csak 6 kényszermunkára hurcolt civil maradványát tudta megtalálni, és exhumálni. Neki sincs pontosabb adata arról, hogy a kunguri 1751-es civil munkás zászlóaljnak (RB, Rabocsij Batalion) hány halottja volt. „És hányan nem jöttek haza soha többé!” – jut eszembe az egyik túlélő erdélyi szász lány kifakadása. Ezeket a sorokat az itteni táborral kapcsolatosan az erdélyi Nagyenyedről Kungurba hurcolt Novotny Margit (2005-ben töltötte be a 84. életévét¹⁵) visszaemlékezésében olvastam. 1945 februárjában Gyulafehérváron vagonírozták be két fiútestvérével, Ottóval és Ernővel (Ernő a Donyec-medencébe került, ő pedig testvérével, Ottóval, a teljes szerelvénynyi erdélyi szásszal Fehér-Kungurba, a 1751. munkaszázadba került), azonosító száma 9953 volt. Apja Novotny Rudolf köztisztviselőként álló műépítész félévi utánajárással három gyermekét hazahozatta a lágérből. Ehhez „szövetkezett” egy Arzen nevű fiatal román mérnökkel, katonatiszttel, aki egy ideig a család vendégszeretét is élvezte. Nos, Arzen (aki Debrecen alatt harcolt egy román katonai egység parancsnokaként), Novotny úr hívó szavára hazatért és ketten felkeresték Bukaresten a szovjet követséget és ott kiverete a balhét. Novotny Margit szavait idézve: „Miféle dolog az, hogy amíg a harctéren vagyok, védem a hazát, addig a menyasszonyomat elviszik?” A követelésnek meg volt az eredménye.

Így mentette meg édesapja a román tiszt közreműködésével három gyermekét. Akik pedig nem térhettek haza, azokért imádkoztunk, virágot helyeztünk el a sírkő talapzatán.

Perm északkeleti városrészt, Gajva. Kungurból visszaindultunk Perm irányába. Egy pillanatra megálltunk a közel 700 km hosszú Káma-víztározó mellett. Megnéztük a vízi erőművet, amelynek bővítésében a hadifoglyok és a civil internáltak is közreműködtek. Végül Perm központjától 15 km-re, az észak-nyugati parton lévő Gajva településére érkeztünk. A hivatalos nyilvántartás szerinti temetkezési helyen a sírok száma 23/43. 1945 áprilisában létesült a 205. sz. tábor 7. részlegében elhunyt hadifoglyok eltemetésére. Az eltemetett 43 főből 23 magyar volt. 1945 áprilisától 1947 októberéig folytak temetések. A temetőt is magába foglaló területen a hadügy- és a belügyminisztérium tanintézete működött. Szembesülnünk kellett azzal a ténnyel, hogy a temető beépítés miatt elpusztult: kaszárnya és lebetonozott gyakorlóter épült. Halottainkon naponta felsorakoznak és masíroznak a tisztiiskolások. A kegyeleti helyet a katonai főiskola bejárata előtt kialakított parkoló közelében, a fenyő-ligetben építették fel. Az 5x5-ös területet vaskerítéssel vették körül, ezen belül állították fel az emlékkeresztet. Középen volt elhelyezve a betonba ágyazott, több tonnás gránitkő. Egyik csiszolt felén kétnyelvű felirat informálja az erre járókat, hogy itt magyar hadifoglyok nyugszanak. Rövid szertartás keretében lágerimát énekeltünk németül és magyarul, ide helyeztük el virágunkat. Az orosz kiskatonák tisztelettudóan figyeltek minket, bizonyára ők is tudják, hogy a halott katonára már nem ellenség. Ránk esteledet, visszatértünk szálláshelyünkre.

Kucsino, Perm 36. A második napon a Perm 36-os Gulag-tábort, illetve Oroszország egyetlen központi Gulag-múzeumát tekintettük meg Kucsino faluban. Ezt a programot Máthé Áronnak, a budapesti Terror Háza főmunkatársának köszönhetjük, aki előzetesen felvette a kapcsolatot a Perm 36 Múzeum vezetőivel. Tudtak rólunk, várták és tisztelettel fogadták csoportunkat. Itteni kalauzunk Jekatyerina Abazalova és Szergej Dmitrijevics Szpogyin Gulag-kutató és tárlatvezető volt. Az utóbbi Ukrajnából kitelepített kulákcsalád leszármazottja. Szpogyin úr filmvetítéssel, korabeli dokumentumok bemutatásával egybekötött előadást tartott a hírhedt Perm 36-os Gulag-táborról¹⁶. Megtudtuk tőle, hogy a hivatalos orosz történetírás – a KGB archívumaiból származó adatok alapján – 1921 és 1954 között közel tízmillióra becsüli a különböző okokból (politikai, köztörvényes) el- és kényszermunkára ítélték számát, akik a GULAG táboraiba, telepelyeire, börtöneibe kerültek. Elmondta, hogy a koncepciók perbe fogáshoz, a szó-

gesdrót mögé bekerüléshez elég volt egy szovjetellenes vicc, munkakerülés, vagy névtelen feljelentés is. Az elítéltek egy része tárgyalás nélkül került internálásra. Politikai okokból a Szovjetunióban hivatalosan 1921 és 1954 között 3 778 234 főt ítéltek el, akik közül 786 098 főt kivégeztek. Sokak szerint ezek a számok csak töredékei a valóságosnak. A II. világháború alatt és után a Vörös Hadsereg által felszabadított, majd megszállt területekről hadifogságba esett és/vagy kényszermunkára hurcoltak száma is több millióra tehető.

Szogyin úr azt is közölte, hogy a GULAG-táborok a büntetés-végrehajtási szerepükön túl ingyen munkaerőt (gyakorlatilag rabszolgamunkát) biztosítottak a gazdaság minden területén, főként a legnehezebb munkakörökben, a legzordabb helyszíneken. A kényszermunka, az elégtelen ellátás, az embertelen életkörülmények miatt – becslések szerint – a fogva tartottak mintegy 10%-a nem élte meg a szabadulást.

Szogyin úr megerősítette, hogy Magyarországon is a letartóztatásokat az NKVD és a SZMERS¹⁷ tisztjei hajtották végre. Eme szervezetek javaslatára, későbbiekben „magyar szervek” közreműködésével a szovjet katonai hadbíróságok 1944–1953 között, az 1926-os szovjet büntetőtörvénykönyv 58. cikke alapján (az elhíresült cikkely 14 pontból áll) folyamatosan ítéltek el szovjetellenesnek, megbízhatatlannak, „háborús bűnösnek” stb. tartott magyar állampolgárokat, akiket Magyarországról a Gulag-táborokba hurcoltak. Voltak közöttük leventék, leventeoktatók, politikusok, egyházi és közéleti vezetők, katonai vezetők, főtisztek és altisztek, csendőrök és rendőrök, valamint más politikai rabok. Hogy kik is voltak a megfigyelt, majd elítélt célszemélyek? Ezzel kapcsolatosan az egykori Gulag-rab Menczer Gusztáv felbecsülhetetlen tényfeltáró munkát végzett. Menczel urat személyesen ismertem és leveleztem is vele, tőle tudom, hogy a Történelmi Hivatalban 21 vaskos dossziét (ezek 20 ezer magyar polgárról tartalmaztak kompromittáló adatokat¹⁸) talált a szovjet hírszerzés által beszervezett magyar ügynökök „tollából”. Ezzel kapcsolatosan Stark Tamás is megerősíti egyik legutóbbi könyvében, hogy „a Gulag-táborokba küldött magyarok száma nagyjából 20 ezerre tehető.”¹⁹

Az effajta politikai tisztogatás nagymértékben érintette a kárpátaljai magyar és ruszin vezetőket, közéleti személyiségeket, önkormányzati és parlamenti képviselőket, a történelmi egyházak vezető pásztorait, az aposztáziát megtagadó görög katolikus papokat, földbirtokosokat, kulákokat, gyárosokat, bankárokat.²⁰ A letartóztatottakból mintegy 500 főt kivégeztek, közel 3 ezer fő a Gulag kijelölt börtöneibe vagy javító munkatáborába került.²¹ Az elítélt, Gulag-táborba kényszerített személyekről jómagam is kiadtam egy GULAG-lexikont.²² A tér-

ség Gulag-táboraiiban raboskodó kárpátaljai személyiségek, köztük Bendász István,²³ az aposztáziát visszautasító felsőveresmarti görög katolikus parochus, Forgon Pál²⁴ viski református pap, Gulácsy Lajos²⁵ munkácsi református pap, Mandrik Erzsébet²⁶ a 14 évesen elítélt viski parasztlány (egy orosz tiszt megerőszakolta, akit később apja agyonvert; megszökött, így a KGB 25 évre íteltette el), Mészáros Sándorné²⁷ ungvári pedagógus, dr. Ortutay Elemér²⁸ ungvári görög katolikus segédlelkész, teológiai tanár és mások külön könyvben kiadott visszaemlékezéseikben idézték fel a lágerbeli túlélésért folytatott élet-halál harcukat.

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai közül is sokan megjárták az Urál-vidéki Gulag börtöneit, lágereit. Pochil Bazil nagybocksói parochust a Perm melletti Overjaton, a Káma folyón létesített villanyerőmű építésénél dolgoztatták, majd a Jekatyerinburg melletti fakitermelésen volt szabadulásáig. A Permhez közeli Komiföldön, Ábeszben, Inta települések környékén, valamint a Szverdlovszk megyében létrehozott Gulag-lágerben raboskodott Bobik Mihály Metód (Kolocsava), Demeter Mihály (Ploszke/Dombostelek), Ivancsó Gyula (Veréce/Verjaca), Lelekács János (Ljuta/Havasköz), Matécsa György (Salánk), Petenykó István Nyágova/Dobrzanszke), Szkiba János Teofán (Medence/Migyanica), Vaszkó Péter (Beregszőlős/Lohove), szénbányákban, rézbányákban, erdőirtáson, építkezéseken dolgoztatták őket, megrokknva tértek haza. A görög katolikus parochusok közül az ábeszi javító munkatáborban halt meg: Petrik Jenő (Lehóc/Lemkivci), Ruszinkó Miklós (Huszt), Kohutics Tivadar (Ungvár). A mártírok névsorában szereplő Ortutay Jenő (Ungvár) az ungvár-ceholyai templom parochusa egyben magyar országgyűlési képviselő is volt.²⁹ Az Állambiztonsági Bizottság kárpátaljai főhivatala és a területi ügyészség 1989 folyamán valamennyiüket rehabilitálta.

Hasonló NKVD, SZMERS-tisztogatás Felvidéken³⁰, Délvidéken, Erdélyben³¹ is lezajlott, ott is elítélték, az országból százával-ezrével szállították ki azokat a magyarokat és a többségi nemzet képviselőit is, akik akadályozhatták a csehszlovákiai, romániai, jugoszláviai szovjet rendszer kiépítését. A Gulag-rabok magyar csoportját azok a politikai foglyok is gyarapították, akiket a Szovjetunió területén ítéltek el. Idetartoztak az emigránsok, menekültek, már szovjet állampolgárságot felvett baloldali gondolkodású személyek, továbbá a GUPVI/UPVI táborrendszerében fogva tartott hadifoglyok és civil internáltak. E tekintetben példaként említem a magyar gulágosok egyik közismert személyiségét, Rózsás Jánost, aki *GULAG Lexikon* című, egyedülálló munkájában 3850 fogoly történetét adta közre.³² A kilenc évre

elítelt Rózsás János többek között az észak-uráli Szolikamszk erdeiben is raboskodott, majd áthelyezték Ekibasztuz bányavárosba, ahol 1951-ben a láger olvasótermében ismerkedett meg Alekszandr Szolzsenyicin későbbi Nobel-díjas íróval (1953-as szabadulásáig 3 évig együtt raboskodtak). Rózsás 1962-ben találkozott ismét az orosz író nevével, ekkor jelent meg az *Ivan Gyenyiszovics egy napja*³³ a *Novij Mir* című szovjet folyóiratban. Rózsás kinyomozta Szolzsenyicin címét, levelezni kezdtek, ez a kapcsolat pedig az orosz író 2008-ban bekövetkezett haláláig tartott. Az orosz író 1989-ben üdvözlő sorokat küldött Rózsás Jánosnak a kilenc éves rabságának naplója, a *Keserű ifjúság II.*³⁴ kötetének megjelenése alkalmából.

Rózsás János³⁵ megfigyelése szerint az 58. cikkelyt alkalmazva „A szovjet katonai törvényszékek által elítelt magyarok legnagyobb hányadát a leventekorú fiatalok tették ki, 15 évestől 20 évesig... A leventék mellett tömegével tartóztattak le és ítélték el civileket – férfiakat és nőket – német nevük, politikai állásfoglalásuk miatt, rosszindulatú rágalmozás, megbélyegzés, besúgás stb. következtében. Különösen súlyos ítéleteket hoztak a szovjet bíróságok politikai ellenfeleikkel szemben: szigorúbbakat, mint a gyilkosságokért.”

A „háborús bűnösként” kivégzett és a lágerekben meghalt személyek számáról pedig becslések sem igazán vannak. Azt megfigyeltük az általunk bejárt településeken, hogy az itteni emlékművekre felvett politikai megtorlás áldozatainak névsorában számos magyar hangzású név is van, amelyről többek között a Jekatyerinburgot érintő alfejezetben részletesebben írok.

Azt is megtudtuk, hogy az ITK-6 jelölésű, később Perm-36 Átnevelő Munkatábort 1946-ban költöztették Szeljanszka településről Kucsino faluba. Mondják, arról híres, hogy ez volt a legdurvább mind a körülményeket, mind az áldozatok számát tekintve. 1988-ban, nem sokkal a Szovjetunió összeomlása előtt szűnt meg. A fakitermelésre, feldolgozásra szakosodott munkatáborok a kitermelhető fa mennyiségétől függően üzemeltek egy adott helyen, a Perm-36-os tábor azonban az Urál-hegység erdeinek, a fa elszállítását megkönnyítő elhelyezkedésének és a későbbi gépesítésnek „köszönhetően” egészen 1987-ig működött, egy hatalmas körben kiírtott erdő közepén fekszik, mellette egy mesterséges tó van. Rémisztően komor arculata van itt a tájnak, építményeknek.

Ma emlékhely és múzeum³⁶. Megjegyzendő, előttünk már jártak itt a nyugati országok erre kalandozó turistái, köztük magyarok is. Történetesen Vigyázó Gábor nevű honfitársunk, aki a Kárpátok.info fényképterm oldalra 36 fényképet töltött fel kíséző szöveggel.³⁷

EURÓPA ÉS ÁZSIA HATÁRÁBAN

Csuszovoj-Gornozavodszk-Biszer útvonalon. A harmadik napon Perm megye keleti részéből Szverdlovszk megye irányába haladunk a Csuszovoj-Gornozavodszk-Biszer útvonalon, amely még a Kelet-Európai-síkvidéken, a Káma folyó völgye közepén terül el (ennek bő vizű mellékfolyói szabdalják át a térséget): áthatolhatatlan mocsaras tavak, vízgyűjtők, sűrű fenyő- és nyírfaterdők, szarvasmarha legelők, kaszálók uralják a tájat. Szántó föld alig van, főleg rozst, zabot termesztenek. A városok között szinte nincsenek falvak, inkább gyéren szétszór, fából emelt tanya-bokrok, egyedül árválkodó faházak vannak, ahol a kemény télidőben a gazdák a jószágokkal egy fedél alatt élnek. A négy sávós autópályán araszolva haladunk, szakaszonként útépités, -bővítés, aszfaltozás, hídépítés lassítja a forgalmat. Ennek az eredeti két sávós változatát 1945–1947 között itt dolgozó rabok alapozták meg. Kígyózó sorban lassan közelítjük meg a lepusztult Urál-hegységet. A variszkuszi-hegységrendszerhez tartozó Urál-hegység a keleti-európai-síkságot a Nyugat-szibériai alföldtől választja el. A csaknem 2500 km hosszan, észak-déli irányban húzódó hegyvidék keleti lejtője képezi Európa és Ázsia határvonalát. Legmagasabbra a Narodnaja csúcs emelkedik (1894 m). Megállunk fényképezni az Európa és Ázsia határát jelképező emlékoszlopnál. Az Északi- és a Déli-Urál közép magas hegység (1500–1700 m), a Középső-Urál viszont mélyen bevágódott folyóvölgyeivel lapos hátú dombvidék benyomását kelti. A transzszibériai vasútvonal mindössze 410 m tengerszintfeletti magasságban itt szeli át a hegységet. Az ásványi kincsek páratlan gazdagsága (sokféle színes érc, vasérc, barnaszén, féldrágakövek, arany stb.) már a XVIII. században a gyáripar megjelenését eredményezte. Az iparvárosok lakossága egyes összetételű. Lakossággal való feltöltése nem természetes népszaporulat eredménye, hanem központilag szervezett betelepítés árán érték el. Az orosz kolonizátorok, szabad telepesek voltak az első városlakók. A cári Oroszország nyugati részéből ide menekültek és telepedtek le az ukrainai, belorusszai jobbágyok is. Ide száműzték a másként gondolkodókat, a lázadókat stb.

Motrevics professzor idegenvezetőként az Urál-vidék múltjáról, jelenéről hosszasan mesél. A csoportban 3–4-en bírtuk az orosz nyelvet, felváltva tolmácsoltuk szavait. Arra is felhívta a figyelmünket, hogy a népesség-gyarapítást a cári Oroszország úgy oldotta meg, hogy a megtámadott, illetve meghódított európai országok csatatereiről az 1700-as évektől kezdve begyűjtött lengyel, észt, lett, litván, magyar hadifoglyok jelentős csoportjait az Urál környéki,

illetve a szibériai településeken örökös száműzetésre kényszerítették, azok itt családot alapítottak, utódokkal gyarapították a helyi népességet.

Autóbuszunk az Urálon át Nyugat-Szibériába vezető úton (a XVIII–XIX. századi postaút) halad tovább. Közben hírneves magyarok jutnak eszembe. Például ezen az úton szállították Tobolszk felé gróf Benyovszki Móricot is, aki 1767-ben a lengyel hazafiak oldalán harcolva orosz fogságba került és 1770-ben Kamcsatkára száműzték. Ott nem sokáig bírta a fogságot, sikeresen megszökött, kalandos életét emlékiratában örökítette meg, amelyet gyerekkoromban lenyűgözve olvastam, a később készült Tv-filmet is többször megnéztem, ebből az élettörténetből sokan merítettek lelkiertő...

A bolsevik uralom alatt erőszakkal telepítettek ide kulák-családokat, száműzésre ítélt orosz és más nemzetiségű értelmiségieket. Ide rejtőztek a polgárháborúban részt vett fehér gárdisták és vörös huszárok is, akik annak előtte első világháborús magyar, cseh, osztrák, német hadifoglyok voltak. Egykori újságíró kollégám, Andor György édesapját, az ungvári vitéz dr. Andor Eleket (1891) például kétszer is erre a vidékre „hozta” a balszerencse. Első világháborús hadifogolyként 1917-ben az uráli Jekatyerinburgba került, majd Krasznójarszkban együtt raboskodott Gyóni Gézával, akinek versét egy haskótónek használt vászondarabon mentette ki 1924-ben Oroszországból. Másodszer Ungváron a hírhedt 58. paragrafus alapján kémnek, szovjetellenes elemnek minősítették. A Gulag egyik foglyaként a permi, majd a Szverdlov megyei kényszermunkatáborokban raboskodott, innen Tajsetbe vitték, 1952-ben végelgyengülésben halt meg. Tíz év múlva a szovjet haditörvényszék rehabilitálta.³⁸ Hozzá hasonlóan sokan ártatlanul kerültek ide, értelmetlen halálba kényszerítették őket. 1947-ben Kárpátaljáról is sok német, ruszin és magyar családot telepítettek át a térségben. A németek bűne a származásuk volt, több száz magyart kuláknak, több ezer ukránt banderistának bélyegeztek. A ruszin papok és egyházi előjáróik nem akarták megtagadni görög katolikus hitüket stb. „Kaptunk egy pár napi eleséget, egy baltát, egy doboz gyufát, mondták: éljetez meg a tajgában!” – jut eszembe az egyik túlélő emlékfoslánya.

Úgy szólván a szovjet rémuralom idején megfordították a térség természetes etnikai összetételét. Saját szálláshelyükről kiszorították az őslakókat, nagy részét eloroszosították. Sztálin parancsára lengyelek, ukránok ezreit hurcolták ide. Áttelepítették a Volga-menti németeket, ide kényszerítették a krími tatárok egy részét is. Valamennyi ipar- és bányaváros környékén Gulag-lágereket és munkatáborokat alakítottak ki. Azokat az elítéltek ezreivel töltötték fel. Az itt elpusztult „olcsó munkaerő” csontjaira épültek a gyáróriások, vasutak, települések...

(Folytatása következik.)

JEGYZETEK:

¹ Венгрияи военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Составители: Д. И. Борисов, Е. М. Варга, В. Л. Воронцов, В. И. Коротаев, Л. А. Пылова, Н. С. Тархова. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

² Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006.

³ Varga Éva Mária: Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956). Budapest, 2008. doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf,

⁴ Bognár Zalán: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Argumentum, 2010.

⁵ Lásd weblapjukat: <http://www.voennie-memorialy.ru/>

⁶ Lásd weblapjukat: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/index>

Lásd a weblapot: Oroszországi irattárakból származó feljegyzések a volt Szovjetunió hadifogolytáboráiban elhunyt magyar civilekről és katonákról. 65170 adatlap, amelyeket a táborokban rögzítettek, főként 1944 után.

⁷ Dr. Bús János: Hadifoglyok a Szovjetunióban. Hadtörténi Intézet és Múzeum–Központi Irattár és Hadisírgondozó Iroda II. világháborús nyilvántartásai. – In: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6>

⁸ <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=>

⁹ Eredetileg Mezei Mária énekelte először magyarul Marlene Dietrich közismert dalát. Hová tűnt a sok virág? (Sag mir wo die Blumen sind.): http://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&v=H46SW5_z7Vk&NR=1

¹⁰ Malenkij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robotra” a sztálini légerekbe 1944/45–1955. Szerk.: dr. Bognár Zalán. Magyarországi Németek Pécs-baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

¹¹ Lásd: Dupka György: „Otthon a könny is édes...” 1944–1955. Társzerzők: Bakura Sándor, Kovács Erzsébet, Kovács Elemér, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, 2009.

¹² Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből, 1944–1992. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 16. o.

¹³ Mementó. A kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Közreadja: Szoboszlai Mónika. Técső, 2000, 70-78. o.

¹⁴ A SZEpb archívuma. Beregszászi és Beregszászi járási túlélők névsora, 2008. 09.09.

¹⁵ T.A. Apika hazavisz. – In: Nyugati Jelen, 2005. április 16. <http://archiv.nyugati jelen.com/2005/aprilis/april.%206%20kedd/PDF/4.pdf>

¹⁶ Ez a mozaikszó az orosz Glavnoje Upravlenije Ispravitel’no-Trudovykh Lagerey i kolonij (Javítómunka-táborok Főigazgatósága) elnevezéséből származik. A GULAG irányítása az NKVD (Belügyi Népbiztosság) ill. jogelődjei (Cseka, GPU) és jogutódja (KGB) alá tartozott.

¹⁷ SZMERS – Halál a kémekre elnevezésű szovjet kémelhárítási szerv.

¹⁸ Menczel Gusztáv: A szovjet hatóságok által magyar állampolgároknak politikai okból történt elítélése. In: Magyar kényszer munkások és politikai rabok a Szovjetunióban a II. világháború után. Petit Real Könyvkiadó. Budapest, 2000, 20. o.

¹⁹ Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006, 104. o.

²⁰ „Sötét napok jöttek...” Koncepciós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955. Szerkesztés, összeállítás: Dupka György. Intermix Kiadó, 1993.

²¹ Dupka György: A mi golgotánk, 342. o.

²² Dupka György: Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon. Lefejezett értelmiség 1942–1957. Intermix Kiadó, 1999.

²³ Bendász István: Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáborában. Abaliget, Lámpás, 2000.

²⁴ Forgon Pál: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulagon. Budapest, Kálvin, 1992.

²⁵ Gulácsy Lajos: Mélységből a magasba. Bizonyágtétel az elmúlt időkről. Beregszász, 2009.

²⁶ Mandrik Erzsébet: A pokol bugyraiban. Egy viski parasztlány a sztálini légerekben. Intermix Kiadó, 1994.

²⁷ Mészáros Sándorné: Elrabolt éveim a Gulágon. Emlékirat. Intermix Kiadó, 2000.

²⁸ Dr. Ortutay Elemér: „... holnap is felkel a nap” Emlékeim. Intermix Kiadó, 1993.

²⁹ Lásd bővebben: Bendász István – Bendász Dániel: Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár – Budapest, 1994.

³⁰ Géczy Lajos: Civilek hadifogságban. Madách, Bratislava, 1992.

³¹ Benkő Levente, Papp Annamária: Magyar fogolysors a második világháborúban. I-II. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

³² Rózsás János: GULÁG Lexikon. Püski, Budapest, 2000.

³³ Lásd. magyar fordításban is megjelent: Alekszandr Szolzsenyicin: Ivan Gyenyiszovics egy napja. Fordította: Wessely László. Második kiadás. Európa Kiadó, Budapest, 1989.

³⁴ Rózsás János. Keserű ifjúág II. Szabad Tér Kiadó, 1989.

³⁵ Rózsás János: Hadbírósgái ítéletek a Gulág-lágerekben. – Nagykanizsa, HH 1999/4. – In: <http://mek.oszk.hu/02200/02237/html/f04.htm>

³⁶ Lásd a kucsinói Perm 36 weboldalát: www.perm36.ru

³⁷ Vigyázó Gábor. Perm-36, felvételek szövegkíséréssel: <http://fenykeptar.karpatok.info/fenykeptar/kiperm36/index.htm>

³⁸ Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből, 1944–1992. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.. 22 - 24. old.

ORTUTAY PÉTER

MIRŐL MESÉL A ZSIRARDIKALAP?

(GONDOLATOK SZAPPANOS GÁBOR A KIRÁLYNŐ MÉLYÉN CÍMŰ REGÉNYÉRŐL)

1.

Hogy ne hagyjak kétséget ezen írás címét illetően, már a legelején elmondom, hogy a fent nevezett zsirardikalap – azon kívül, hogy Kandúr Gyula regényhős felbecsülhetetlen értékű fejfedője –, nekem úgy tűnik, szimbólum is egyben. Szappanos Gábor *A Királynő mélyén* című erotikus történelmi kalandregényének szerencsés végét, a happy endet szimbolizálja. S mint ilyen, az egész mese vezérfonalát is (mert hol viselője fején, hol a templomtorony tetején, hol pedig porba taposva található), így mi sem természetesebb, hogy a tanulmány is ezt a címet kapja.

A könyv valóban erotikus, történelmi, és kalandregény. Egyik elemből sincs hiány, mert „aki ismeri Szappanos Gábor írásait, az nem lepődik meg rajta, hogy egy újabb Szindbád-történettel ajándékozta meg olvasóit. Aki nem, annak írom, hogy ez a Szindbád valahol félúton lehet az *Ezeregyéjszaka* kalandora és **Krúdy Gyula** hedonista figurája között, s ráadásul egyben a szerző képzeletbeli alakmása is”, írja Habony Gábor a könyvről szóló ismertetőjében az *ekultura.hu*-n. Mindezeket kívül még hozzátenném, hogy a könyv, első olvasásra, tömény pornónak tűnik.

2.

Ám mielőtt a regény szereplőivel, „eszmei mondanivalójával”, erényeivel vagy esetleges hibáival, vagy – ahogy azt bírálói, illetve dicsérői teszik – más magyar vagy világirodalmi műveknek Szappanos Gáborra gyakorolt hatásával, az azokkal való párhuzamok kimutatásával foglalkoznánk, próbáljuk meg összefoglalni dióhéjban, miről is szól ez a varázslatosan fantasztikus és kalandos történetekkel teletűzdelt csodálatos mese. Mert igazi mese lenne, ha nem lenne benne olyan rendszer, mely mögött ott húzódik a kegyetlen valóság. Mai és elmúlt életünk – vagy inkább életeink – kegyetlen világa. (Ilyen például a pornófilmek világa is, amely, kár lenne tagadni, szintén része ennek a valóság-

nak). Szóval, próbáljuk meg összefoglalni. Közben egy kis odafigyeléssel szerkezetileg is megvizsgálhatjuk a regényt. Mert – ámbár aki novelláiból (*Apokrif történetek – Novellák egy hétre, Szárazbabódi dekameron, Ajándéknapok a túlvilágról, és Csőregh Márton válogatott szenvedései, amely már regény*) ismeri Szappanos Gábor írói technikáját, cseppet sem fog ezen csodálkozni – e mű szerkezetének tisztasága a legjobbakra emlékeztet.

3.

Nézzük tehát **az első fejezetet**, melyet nyugodtan nevezhetünk, dramaturgiai szakkifejezéssel élve, EXPOZÍCIÓNAK. Ez Kandúr Gyula és Szindbád találkozása Majmunkánál, ahol összemérik erejüket, hogy eldönthessék, kettőjük közül ki az erősebb, azaz az igazi Szindbád, illetve ki a teremő és a teremtmény. Kandúr Gyula kerül ki győztesen, mert, mint mondja, „a kontemplatív ember tudata irányításával mindig győzelmet arat a fölött, aki érzi a gyönyörökbe merül.”

A második fejezet (a színházi zsargonnál maradván) a KONFLIKTUS: már a cím – *Az utazás* – is arra utal, hogy na, most lesz itt valami. Itt meg az történik, hogy Gyula és Szindbád, erősen másnaposan, egy repülőszőnyegre pattan, és elindul „hazafelé, keletnek.” És a repülőszőnyeg épp a nabateusok földjén tette le utazóinkat, ráadásul kétezer évet visszafelé is átugorva, Isten fia születésének esztendejében. Így esett, hogy IV. Aretasz Philopatrisz király (akiről majd még részletesebben is szólni fogunk) vendégei – vagy inkább foglyai? – lettek. S ott Szindbádnak Allat istennőt kellett magáévá tenni, Kandúr Gyulának meg a fehér májú Királynét nyilvánosan, egy emelvényen, a vendégtől kijáró tiszteletet bizonyítandó. S a győztes pedig e „nemes versenyben” az lesz, dönti el a két utazó egymás közt, ...aki életben marad.

És most jön a **harmadik fejezet**, vagy a harmadik felvonás, ha úgy tetszik, a KRÍZIS: *A királyné mélyén*. Kandúr Gyulának magáévá kell tennie a királynét, aki fehér májú, hatalmas nemi étvágyú asszony, s méghozzá hajnalhasadtáig kell boldogítania, addig, „amíg a nap első, puncirózsaszín sugara be nem keni mázával a főtéren Allat templomának tetején az urnát.” Ismerjük el, „nem csekély erő igénylő megtiszteltetés” ez. Ám közben történik valami. Olyasmi, amire legkevésbé sem számít a nyájas olvasó, vagy az olyan ember, akinek életéhez tartozik (időnként) egy-egy pornófilm megtekintése. A két ember, Kandúr Gyula, a férfi, és Talitha királyné, a nő, megszeretik egymást. Igazi nagy szerelembe esnek. Mint Rómeó és Júlia, mint Trisztán és Izolda, mint a Mester és Margarita. S miközben tart a végtelennek tűnő nemi aktus, s miközben látják, mi történik

körülöttük a városban a téren (mindenki mindenkivel, egyedül és csoportosan), a szerelmes Királyné elmondja a szerelmes Kandúrnak, hogyan menekülhet meg a haláltól. Mert így is, úgy is a halál fia lenne. Akár teljesíti a feladatát, akár nem. A krízis azzal zárul, hogy Gyula, még egyszer visszafordulván a lépcsőről, s a király pribékjeinek a válla fölött visszapillantván csak a nagy bozontot látja, amely egy éjszakára befogadta „különös, csodálatos világába.”

S aztán itt van **a negyedik fejezetben** a látszólagos sorsfordulat, a hanyatlás, a viszontagság: a PERIPETIA. A harmadik fejezet után már azt hinnénk, nem lesz több borzalom, kaland és szenvedés, minden rendbe jön valahogy. De nem. Kandúr Gyula, miután a pöcegödörbe vettetett, ott találja teremtményét, Szindbádot, a hajóst, aki szintén odakerült Aretasz király akaratából.

Végül **az ötödik fejezet**, a KATASZTRÓFA, mely elsősorban nem abban rejlik, hogy hőseink élete tragédiába torkollik, hanem inkább abban, hogy a földrengés elől menekülve nem hazafelé veszik útjukat az utazók, hanem vissza-indulnak Petrába. Hogy miért? Kandúr Gyula szerint azért, hogy megnézzék, milyen örömmáorban úszik Petra a szabadság első napján. De ez csak ürügy. A fő ok az, hogy viszont akarja látni szerelmét, Talitha királynét. S így azt a parancsot adja a szőnyegnek, hogy vigye vissza a városba, a főtérre, Aretasz Philopatrisz király halálának napjára, nem pedig haza. A sok kaland a végéhez közeledik, és a vég bizony szomorú. A király halála után a birkatúró petriaiak fellázadtak, törtek, zúztak, pusztítottak, és mindenkit megöltek, akikről azt hitték, a király bűntársa a gaztettek végrehajtásában. Talitha királynéról is ezt hitték, ezért agyonkövezik, Kandúr Gyula szeme láttára. Így semmi más nem maradt hátra, mint a hazatérés. De mielőtt hőseink hazafelé fordították volna a szőnyeget, Kandúr Gyula meglátta az utca porában heverő „sokat tapasztalt” zsirardikalapját. Minden veszéllyel dacolva, lemászott a szőnyegről és felvette a kalapot. Sose hitte volna, hogy visszakapja. De visszakapta, leporolta barna szalagját, és föltette a fejére, „hetykén félrecsapva, ahogy egy bonvivánhoz illik”.

Függöny!

4.

Az író azt vallja, hogy amikor a *Királynő*-t írta, az ezeregy-éjszakás Szindbád nyolcadik utazása járt a fejében, **azt akarta valahogy megírni**. Merthogy a Tengerjárom Szindbád történetei is hasonló szerkezetűek: kelles baráti társaság, de megunja, utazni vágyik, az utazás alatt halálos veszélyek fenyegetik, s ezekből, nehezen bár, de megmenekül.

Az írói szándék sikertült. Sőt, ennél sokkal több is. Mert az olvasónak minden bizonnyal több más irodalmi párhuzam is megfordul a fejében a könyv olvasása közben. Nemcsak a Krúdy és az *Ezeregyéjszaka* Szindbádjainak kalandjai, hanem szinte az egész világirodalom vibrál, mutat hasonlóságot, állít párhuzamot Szappanos regényével. Mert a nabateus társadalom Aretasz király kormányzása alatt vajon nem egy madáchi Falanszter rendszer? Vagy ha nem az, akkor a náci Németország? Vagy ha nem az, akkor a sztálini Szovjetunió? Vagy ha nem az, akkor a kínai kulturális forradalom, vagy a vörös khmerek borzalmas világa, vagy akár a mostani Észak-Korea, ahol most megy végbe egy „rendszerváltás”? Jó, mondjuk, egyik sem, de hasonlít. És még sok más hasonlóság is akad, melyről szólni szeretnék. De amit itt állítani szeretnék, az, hogy maga a regény sok-sok különböző szerző, ismert és kevésbé ismert szerző, gazdag gondolatvilágát foglalja magába, melyről – ha azt csak néhány szóval szeretnék jellemezni – talán azt mondhatnánk, hogy pornóba csomagolt eszmevilág, gazdag és színes életfilozófia, melyet nem mindenki képes megfogalmazni, kimondani, és természetesen megérteni sem.

Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy miért is van ez a gondolatvilág pornóba csomagolva. A válasz, gondolom, egyszerű. Szappanos Gábor az ostoba előítéleteket eltaposva „egy művelt kujon szemtelenségével szépirodalmi hangvételben ír a nemi aktusról” (hogy ismét Habony Gábort idézzük), miközben rákacsint az olvasóra: „Tudom, hogy a pornó manapság mindenkit érdekel, nem véletlenül van tele vele a világirodalom, a művészet, no meg az internet. Hát akkor itt van. Ha pornó, hát legyen igazi, jó pornó. De nálam ez csak máz, csomagolás. A lényeg az más. Hogy mi? Olvassatok figyelmesen, gondolkozzatok, törjétek a fejeteket.”

5.

„Titokzatos kézirat kerül elő egy fővárosi könyvtár mélyéről nyolcvan-évi titkosítás után,” írja a szerző a könyv bevezetőjében. Ez a kézirat a regény, melyet most a kezében tart az olvasó. Hogy miért kellett titkosítani, világos, mint a nap. Annyira megelőzte korát, hogy ha akkor kerül ki a nyomdából, hatalmas botrány lett volna belőle. Fejek repülnek, a máglya tüzeiben sülnék porhanyósra író és kiadó és talán olvasó is. Mert akkoriban szigorúan tabu volt olyasmit megírni, hogy nő és férfi, szerelmes vagy nem szerelmes, csak úgy, a hecc kedvéért, közöszlmi is szokott. Nemcsak itt Magyarországon volt ez tilos nyolcvan évvel ezelőtt, de talán az egész világirodalomban is az volt (bár megesett néhány kirívó eset: James Joyce

Ulysses-ében például; de kapott is érte eleget a szerző). Az amerikai F. Scott Fitzgerald például számtalan, erotikával fűtött írással jelentkezett (pl. *Az éj szelíd trónján*, *A jégpalota*, stb.), melyekben minden a pénz és a nő (Szappanos „puncit” mondana) körül forog, de nem mert egyetlenegy olyan szót sem leírni, mely „nem tűrt nyomdafestéket.” Sőt, még az ötvenes évek végén megjelent *Zabhegyező* című, világhíres regényben is a „fuck” szónak csak az első betűjét merete leírni Salinger a többit kipontozta, így: „f...”

Hát ezért a titkosítás. Bizony nem volt butaság titkosítani egy ilyen regényt akár nyolcvan évre előre sem. Mert megtörtént bizony, hogy remekművek szerzői, bízván embertársaik széles látókörében és megértésében, kiadtak olyasmit, amit nem lett volna szabad abban az időben. Mert, mint mondani szokás, megelőzték a kort. Itt csak azt a kettőt említeném, mely kettő és Szappanos Gábor *A Királynő mélyén* című műve közt erős irodalmi párhuzamot érzek.

6.

Az első e kettő közül Mihail Bulgakov *AMester és Margarita* című, ma már világhíres regénye. Mert amikor Szappanos Gábor könyve második fejezetének első mondata azt mondja, hogy „Hová repülünk, Gyula?” (a repülőszőnyegen), azonnal bekattant a meztelen Margarita a seprűnyélen lovagolva éjszaka Moszkva felett. Kandúr Gyula és Szindbád azért ült varázsszőnyegre, hogy világot lásson, kalandban legyen része, s közben, ha kell és lehet, megbüntesse a gonoszt (Aretasz), segítsen a bajba jutott embereken (nabateusok). Margarita meg abban a reményben fogadja el Azazello ajánlatát (vetközzön meztelenre, kenje be magát varázskendőccsel, és aztán pattanjon fel a seprűnyélre, és repüljön, repüljön további utasításokig), hogy viszontláthatja szerelmét, a Mestert. A Mestert, akit – milyen érdekes! – azért dugtak a bolondok házába, miután vallatáskor hülyére verték, mert Krisztusról és Poncius Pilátusról volt bátorsága regényt írni egy ateista világban. Hát szabad ilyesmit csinálni, írókám? Nem lett volna jobb a könyvet titkosítani inkább, mint kiadni? (Nem is adták ki, csak az író halála után huszonöt évvel, miután külföldi sikerét már nem lehetett elhallgatni!) Így hát Margarita seprűnyélre pattan, és elindul Mesterét keresni. Akárcsak Kandúr Gyula Talithát az utolsó fejezetben. S közben megbünteti a gonoszokat. Darabokra zúz mindent Latunszkij kritikus lakásában, aki a központi irodalmi újság vezércikkében mond hivatalos véleményt az olyan „hazaárulók” könyvéről, mint a Mester, aki Poncius Pilátus leplébe burkolózva akarja visszacsempészni a klerikális reakciót a szovjet emberek tisztességes társadalmába. Hogy milyen ez a tisztességes társadalom? Megmondom. Pont olyan,

mint Szappanos Gábornak a gonosz mágus király, Aretasz által meghülyített társadalma, mely kész nyilvánosan meggyalázni egy ünnepi éjszakán, amikor Kandúr Gyula a királynővel közösen a főtéren, saját asszonyait, lányait és önmagát, mert a király így parancsolta. Ám végeredményben ez még nem is egy annyira gonosz társadalom, mint a bulgakovi. Gondoljunk csak a Gribojedovban összegyűlt, Latunszkijhoz hasonló tollforgatókra, akik egy kupica vodkáért kaviárral (státuszszimbólum) készek átvágni egymás torkát, és nemcsak átvitt értelemben. Vagy pedig a Margaricsokra, akik, hogy javítsanak lakáshelyzetükön, bemószerolják felebarátjukat, adott esetben a Mestert, mert az népellenesség, hisz olyanokról ír, mint Poncius Pilátus és Jesua Ha-Nocri, azaz Jézus. És hát egy ilyen, képletes nabateus társadalomban a feljelentőnek, aki mai értelemben egy utolsó szemét, jutalom jár: jobb lakás, jaltai üdülés, előléptetés. Úgyhogy a szappanos nabateus társadalom végeredményben nem is olyan rossz, míg a bulgakovi velejéig aljas. Gonoszabb, mint azoknak a holt bűnözőknek: gyilkosoknak, méregkeverőknek, emberkereskedőknek a társasága, mely a sátán báljára hivatalos, ahol épp nem Talitha, hanem Margarita a királynő. És milyen érdekes: Szappanos regényében is találkozunk egy ilyen sátáni társadalommal lent a holtak birodalmában, ahonnan Szindbádnak és Gyulának csak a királynő által adott tanácsok betartásának köszönhetően sikerül ép bőrrel megúszni a bajt.

7.

És még valami, ami – szerintem – azt mutatja, hogy volt, kellett lennie valami közösnek *A Mester és Margarita*, valamint *A Királynő mélyén* című regény szerzőinek alkotó elképzelésében. Mert, mint ahogy Bulgakovnál, úgy Szappanosnál is, a két főszereplő rögtön, első látásra, a szó szoros értelmében halálosan egymásba szeret, méghozzá hasonló körülmények között, vagy inkább kiváltó okok miatt. A Mester és Margarita a húszas évek velejéig romlott moszkvai társadalmában talál egymásra, ahol az ateizmus államvallássá emelésén kívül az ún. új gazdasági politika (NEP) bevezetésével a harácsolás lett a szovjet ember életcélja. Szappanosnál pedig szintén az istentelen (Aretasz az istennőt kőkockává változtatta) és romlott, mert szintén meghülyített, nabateus társadalom egyik népiünnepélyén jön össze Kandúr Gyula szívserelmével, a királynéval, aki csak azért romlott, mert megrontották. A lelke épp oly tiszta maradt, mint a Margaritáé. Hiszen könyörögve kéri Gyulát, hogy maradjon életben, és mentse meg a nabateus társadalmat a gonosz Aretasztól. Egy romlott nő nem ilyesmit szokott kérni férfiaktól. Sokkal inkább ékszert, bundát, luxusautót, luxuslakást és luxusnyaralást.

8.

Amennyiben elfogadjuk, hogy látunk párhuzamot *A Királynő mélyén*, valamint *A Mester és Margarita* közt, akkor el kell fogadnunk azt a gondolatot is, hogy létezik ilyen párhuzam Szappanos Gábor és Kovács Vilmos közt. Ez utóbbi személy egy korábban jól ismert, de sajnálatos módon igencsak elfelejtett kárpátaljai költő és író. S a regény, melyet párhuzamba próbálok állítani a Szappanoséval, a *Holnap is élünk*, mely 1965-ben jelent meg először Ungváron.

Hogy hol van a párhuzam? Legelőször is abban, hogy, mint már fentebb említettük, titokzatos kézirat kerül elő egy budapesti könyvtárból nyolcvanévi titkosítás után. A szerzője egy jól ismert író, aki nem adhatta ki abban az időben ezt a regényt, mert botránykő lett volna belőle. Ha nem is küldik máglyára, mint Giordano Brunót, vagy ha nem is éheztetik halálra télen is fűtetlen szobában, mint Bulgakovot, azt sehogy sem fogja tudni elkerülni, hogy az akkori világ hatalmasai (a Latunskijhoz hasonlók) ne üssenek majd egy olyan nagyot a fejére, hogy megkampuljon, mint a Mester. Mert bizony Kovács Vilmostal ez történt a fent nevezett regénye miatt. Mert ahelyett, hogy bölcsebb elődjéhez hasonlóan tikosította volna könyvét, nem tette. Kiadta. És hát... kapott is a fejére egy nagyot, olyat, hogy megkampult. Bizony, bizony, tanulhatott volna Kandúr Gyulától, s akkor talán neki is megmaradt volna... legalább a kalapja.

Ám nézzük inkább, miért is volt baj az, hogy Kovács Vilmos nem titkosította regényét.

9.

Hadd kezdjem egy kis kitérővel. „Nálunk hosszú a tél” – mondják Franz Kafka *A kastély* című regényének szereplői. És még hozzáteszik: „Tavasza és nyár is van. De az olyan rövidnek tűnik, mint két nap. És akkor is esik a hó.” Ez persze metafora. S az is maradt volna, amíg világ a világ, ha a karkai vízió, a karkai rémálom, ez a képtelenség valósággá nem vált volna. Maradt volna a mese világában, mint Szappanosnál a nabateus társadalom a fehérmájú királynővel, a gonosz Aretasszal, és a kőkockává változtatott istennővel, Allattal. De nem maradt, hanem valósággá vált. Több helyütt. S kimondottan azzá itt Európa közepén (földrajzilag is), a történelmi Magyarország egy kis szegletében, az elcsatolt, elárult, és ebek harmincadjára került Kárpátalján. Ott 1944–1945-ben állt be ez a hosszú tél és vált valóra a karkai képtelenség, a szappanos fenti és lenti Petra városa. Egyszerre mindkettő. Fent az istentelen és aljas Aretasz-hí-

vők, lent pedig azok, akiket már élve leküldtek az alsó Petrába. És amikor úgy tűnt, hogy a fagy egy kicsit felenged, és talán-talán hamarosan beköszönt a tavasz, az ottani irodalmi életben is megjelent egy hóvirág, egy tavaszköszöntő: Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regénye, mely az akkori ungvári társadalomról, ungvári emberekről szólt. Hogy ezen emberek legtöbbje a regényben, és talán még akkor a városban is, magyar nemzetiségű, és magyarul beszél, semmit sem változtat a leányzó fekvésén: mind szovjet ember. Ez a sorsuk. Vagy mondjam azt, hogy a tragédiájuk? (S ez a tragédia, hadd jegyezzem meg zárójelben, sajnos, egyáltalán nem lett kisebb azáltal, hogy a nagy Szovjetunó darabokra hullott, és az ottani magyarság kénytelen volt újfent állampolgárságot változtatni. Most már a független (vajon meddig, kérdezem halkán, független nagyorosz „testvérének” a szomszédságában?) Ukrajna „büszke” polgárai). Ezért hát, higgye el a nyájas olvasó, Kovács Vilmos könyve nagyon jó könyv, annak ellenére, hogy a klasszikus magyar és világirodalmon nevelkedett mai rafinált ízlésű olvasóközönség számára minden bizonnyal vázlatosnak tűnik. Hogy ilyen, nem Kovács Vilmos hibája. Sőt, mondhatnánk, hogy ez a regény egyik erénye. Már mint az, hogy szándékosan „kifelejtett” belőle részleteket. Mert ha a szerző a klasszikus minták alapján egyértelműen azt írja meg benne, hogy az a társadalmi rendszer, amelyben akkor ott éltünk, úgy rothadt, ahogy van, könyve nem jelenik meg. Ő pedig – ez volt odaát a mindennapos gyakorlat – elmegy egy kis átnevelésre valahová. A sarkkörön túlra, a Kolimára, és volt még ott egy-két ehhez hasonló jó hely a különböző „nép- és szovjetellenes” rebellesek számára. Például a diliház, ahová Bulgakov regényéből a Mester és Hontalan, a költő került. Nem véletlen, hogy akárcsak Szappanos Gábor kapcsán, ismét Mihail Bulgakov jut az eszembe, ha Kovács Vilmos regényére gondolok. Ugyanis bulgakovi volt a kárpátaljai szerzőnek is a szándéka, az elgondolása, nevezetesen az, hogy megrajzolja a '60-as évek ungvári társadalmának satirikus regénybe illő, szerencsétlen, szívfacsaróan kilátástalan, „fél literekbe” menekülő vodkás életét, amelyből bár-hogy is igyekeznek kitorni hősei, nem megy, mert nincs hová. Vagy csak oda, ahová Szappanos Gábor két hősenek: az alvilágba, de már a menekülés reménye nélkül. Kovács Vilmos, akárcsak Szappanos, minden bizonnyal tudott volna más metaforák, allegóriák segítségével, szókimondóbb regényt is írni. Egy másik országban, egy másik rendszerben, egy másik korban, mondjuk, a *peresztrojka* utáni Ukrajnában vagy Oroszországban, vagy talán még a kádári, és még inkább a rendszerváltás utáni cenzúramentes Magyarországon. Benne volt a fejében egy ilyen regény, mert látta is azt, amit a többiek legfeljebb csak sejtettek, vagy gondoltak. Azt, hogy a szólamok mögött valami nagyon nem stimmel a hatal-

mas szovjet birodalomban. Láttá, és tudta már a hatvanas években, hogy az egész ún. szovjet valóság álnok és hamis. Nem Kovács Vilmos tollán múlt, hogy nem egy ilyen regényt írt, mint Szappanos Gábor *Királynője*, melyben lehet arról írni, hogy az ateizmus az bűn, és a gonoszság szintén bűn, amit le kell törni, és el kell pusztítani. Ha agyonkövezéssel, hát agyonkövezéssel. Mert vesszen a gonosz! De tudta, hogy ezt most nem teheti. De lám, még az enyhe bírálatocskát tartalmazó tavaszközöntőjét is darabokra tépte, megtaposta a hivatalos kárpátaljai magyar nyelvű kritika. Mert nem volt itt még a tavasz. A „kommunizmust építő kárpátaljai nép” akkor elitnek nevezett irodalmárai és pártfunkcionáriusai ezt jól tudták, és azért nem voltak abban az értelemben annyira szellemi fogyatékosak, hogy ne jöttek volna rá: Kovács Vilmos csak azért nem mond többet, mert nem szabad neki többet mondani, s ezért gyakorolja az öncenzúrát. De tudja, hogy ők tudják, hogy ő tudja, hogy ők ezt is tudják. Történelmileg pedig nem maradt rá ideje (a gorbacsovi *glasznosztj* és *peresztrojka* az ő szemszögéből nézve majd harminc évet késett), hogy egyértelműen elmondhassa, milyen is a szovjet valóság a gyakorlatban. Olyan, mint egy Petra Aretasz kormányzása idején. Vagy talán még attól is rosszabb, mert ott a nyilvános közösülés csak smafu, bocsánatos bűn, még nem olyan nagy, mint például igazat mondani. És kimondottan aljasnak kell lenni, az az igazi. Például, fel lehet, sőt kell, valakit jelenti, ha tisztességes állampolgár akarsz lenni. Azaz tönkre kell tenni valakit, ha elismerést, kitüntetést akarsz. Állampolgári kötelesség! Bizony, az a világ, melyben Kovács Vilmos élt, nem volt normális. Vad, kegyetlen, utálatos és végtelenül hazug világ volt az ott Kárpátalján. A demokráciákban, sőt még a puhább diktatúrákban nevelkedett állampolgár még csak el sem tudja képzelni, hogy mennyire. Hisz magából indul ki, abból, hogy egy (többé-kevésbé) normális világban él normális emberekkel. Szóval, a gonosz (a pártállam és rettegett titkos szolgálata, a KGB) ott leselkedett állandóan a nyomában, s végül is tudjuk, mit tett vele: szülőföldjéről elüldözte, halálba kergette. De mivelhogy Kovács Vilmos vérbeli író volt, mert annak született, valahogy el kellett mondania azt, ami a begyét nyomta, és ami benne volt a fejében. De úgy, mint ahogy Szappanos teszi, akinek írásaiban nincs tabutéma, nem tehetette. Ezért a tabuként kezelt témákat épp hogy csak megpendítette, csak szőr mentén kezelte, vagy jó messze elkerülte. Említénék néhányat e tabutémák közül: a nagyorosz sovinizmus, a ruszinok létezésének ténye, Kárpátalja Ukrajnával való „újraegyesülésének” (annektálásának) kérdése (ezt a mai független ukránok sem igen szeretik). Na, és természetesen a szex. A szovjet ember akkoriban, legalábbis az irodalomban, a filmművészetben, nem élt nemi életet. De Kovács Vilmos a szájára merte venni ezeket a kérdéseket. Még

akkor is, ha egy kicsit áttételesen, mint Tompa Mihály: „*Fiaim, csak énekeljetelek*”. És ő elénekelt egy regényt. Hogy az olvasók értik-e, vagy sem, úgy értik-e, mint kell, vagy sem, az már sohasem az író dolga. Hanem az olvasóé. És ez is egy párhuzam a *Királynővel*. Hogy megértsük, meg kell tanulni a sorok közt is olvasni. Szappanosnál azért, Kovács Vilmosnál azért. Vagyis, aki nem tud arabusul, de mégis el akarja olvasni a Koránt, hát tanuljon meg arabusul. Vagy ha kell, kárpátaljai nyelven, vagy Szappanos nyelvén. Érdemes megtanulni. Már csak azért is, mert a Kovács Vilmos által megrajzolt kép az akkori ungvári társadalomról segít megérteni azt a mechanizmust, mely az egész álnok, embertelen szovjetrendszer működte, a szovjet és szocialista mentalitást megteremtette, és élte. És közvetve, mondjuk ki már egyszer őszintén, az egész szocialista világrendszert, benne a magyarországit is, aminek máig isszuk a levét. Mert itt is, mit a nabateusi Petrában, minden baj forrása az, ha egy vagy több gonosz mágus úgy meghülyíti az embereket, hogy a vasárnapot nyilvános szex-orgiával ünneplik, és nem, tegyük fel, istentisztelettel.

Kovács Vilmos regényének utóélete azt bizonyítja, hogy a méltatlan meg nem értés még tart. Ezen nincs mit csodálkozni. Őt csak az értheti igazán, aki ott élt abban a világban: a szovjet Kárpátalján. Vagy veszi magának a fáradságot, és megfejti a nyelvét. Divatos tudományos terminussal élve: dekódolja.

10.

Így tehát aligha hiszem, hogy elfogult lennék, vagy tévednék, ha azt mondom, hogy Kovács Vilmos és Szappanos Gábor könyve valahol egy töről fakad. Mindkettő elmondja a maga módján: az ember lelke tiszta, jót akar, de vannak gonoszak, rosszak, akik meg akarják, és meg is tudják rontani a tiszta lelkű embert. És ha ez sikerül a gonosznak, akkor az ember bizony bajban van. De azért nincs minden veszve, mert holnap is élünk. És ha mégis minden kötél szakad, akkor veszem a zsirardikalapom, félrecsapom, ahogy egy bonvivánhoz illik, és illa berek, nádak erek, seprűnyélen vagy repülőszőnyegen itt hagylak benneteket, rosszak.

11.

Szappanos Gábor *A Királynő mélyén* című regényének az én olvasatomban ez az eszmei mondanivalója.

PALÁDI VIKTÓRIA

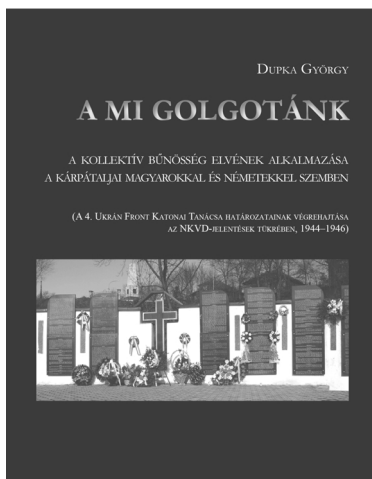
SZOLYVA, A MI GOLGOTÁNK

„A legtöbb baj persze az asszonyokkal van, mert a férfinépet tizen-nyolctól ötvenötig elvitték munkára. Azt ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap, és sehol senki. Sőt, egyeseknek halálhíre is jött. A falu olyan, mint a felbolygatott darázs-fészek. A jehovisták járnak a házakat, és az utolsó ítélet szörnyűségeiről prédikálnak.”

(Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*)

A kárpátaljai magyarság XX. századi történetének egyik legtragikusabb epizódja volt a magyar köznyelvben csak „málenkij robot”-ként meghonosodott eseménysorozat, mely alatt a szovjet megszálló hatóság által a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szembeni kollektív bűnösség elvének alkalmazását értjük. Dupka György ennek a tragikus eseménynek állít emléket *A mi goltánk* című munkájában, mely több éves kutatómunka eredményeként született meg. A terjedelmes monografikus mű témája a kárpátaljai magyarság egyetlen tagját sem hagyhatja közönyösen, legyen közvetlenül, vagy „csak” közvetve érintett az eseményekben, melyek immár hatvannyolc éve nehezdednek egész súlyukkal magyarságunkra. A kérdés tehát, miszerint aktuális-e Dupka György műve, értelmét veszti. Napirenden tartásához szükségtelen évfordulókat, vagy egyéb okokat keresnünk, hiszen a téma időszerű marad mindaddig, amíg emlékeznünk lehet elhurcolt mártírijainkra, nagyszüleinkre és családunk más tagjaira.

A minden tekintetben hiánypótló munka megírását többéves gyűjtőmunka előzte meg, melyek kiterjedtek több olyan, a szakemberek számára is nehezen hozzáférhető levéltárrakra, mint az Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár (Русский Государственный Архив Военной Истории – РГАВИ),

az Orosz Állami Katonai Levéltár (Русский Государственный Военный Архив – РГВА), illetve az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации – ЦАМО РФ). Azt azonban mindenképpen említeni kell, hogy az adott téma kutatása során Dupka György már több fontos tanulmányt nyilvánosságra hozott. Ide sorolhatók: *Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva* (Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Intermix Kiadó, 1992., *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt* (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946). Patent–Intermix, 1993., *Szolyvai Emlékpark* (A sztálini légerekben elpusztult magyarok névsora). Ungvár, 2003.

A *mi golgotánk*-ban *A kárpát-medencei magyarság zarándokhelye* címmel Dr. Tóth Mihálynak, a Szolyvai Emlékpark-bizottság elnökének bevezető gondolatait olvashatjuk, amelyben rövid áttekintést kapunk a Szolyvai Emlékpark megalapításának történetéről. Ebből megtudhatjuk, hogy „a Szolyvai Emlékpark-bizottság létének és tevékenységének lényege – a történelmi megemlékezés, a kegyeleti kötelezettség mellett – az áldozatok anyagi és erkölcsi rehabilitációjának napirenden tartása, a tragikus esemény-sorozat tényanyaga feltárásának elősegítése.”

A *mi golgotánk* két, egymástól elkülöníthető részre osztható. Az első rész (*A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben*) a történelmi események menetére teszi a hangsúlyt, míg a másodikban (*A kárpátaljai magyarság veszteséglistája települési emlékműveken és a szolyvai siratófalon*) részletes leírást kapunk annak a 137 településnek a személyi veszteségéről, amelyek érintve voltak az 1944-46-os elhurcolásokban.

Az első rész alfejezetei a történések logikus menetét követve részletesen mutatják be a kárpátaljai magyarság 1944-46-os sorstragédiáját. De ne kerülje el figyelmünket az a historiográfiai áttekintés, mely a téma problémakörét vizsgálva kimondja, hogy a magyarok és németek erőszakos elhurcolása a hivatalos ukrán történetírásban ma is tabutéma. Az elhurcolások tényének elismerése ügyében Ukrajna a mai napig hallgat, így az elhurcolt magyar férfiak rehabilitációjának és kárpótlásának kérdését is „jegeli”. Ugyanakkor megismerhetjük annak a néhány kárpátaljai történésznek a nevét (O. Korszun, M. Delegán, R. Oficinszkij), akik a központi tiltás ellenére is fontosnak tartották a sztálinizmus e rémtettének bemutatását. Dupka György összefoglalásszerűen szól a rendszerváltás körülményei között meginduló feltáró munkáról. Ne feledjük, hogy az 1944-46-os események tisztázására a Népképvi-

selők Területi Tanácsa mellett magyar munkacsoport alakult, s e testület legelső feladata az internáltak névsorának összeállítása volt. A sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatainak első emlékkönyve (*Egyetlen bűnünk magyarságunk volt*) 1993-ban jelent meg. Ennek a névsornak további pontosítása lett a következő évekre kiterjesztett kutatások feladata, azonban az áldozatok névsorának összeállításával közel sincs a téma lezárva. E sorstragédia valódi okainak, politikai összefüggéseinek mélyebb megvilágítása végett, történelmünk e fehér foltjának feltárására íródott Dupka György összefoglaló jelleghű munkája, *A mi golyótánk*.

A szerző a történelmi áttekintést Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítésével kezdi. Az Állami Védelmi Bizottság 1944. július 30-án kimondottan erre a célra állította fel a 4. Ukrán Frontot. Megtudjuk, hogy a hadi és adminisztratív szempontból is fontos Ungvár folyó év október 27-én esett el, s hogy mindezek következményeként „Kárpátalja szovjetizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében és a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt valósult meg.” (30. o.)

Az események kezdetén, majd a későbbiekben is kulcsszerepet játszik Ivan Turjanica, a kárpátaljai kommunisták vezetője és a szovjet titkosszolgálat ügynöke, aki 1944. október 28-án Munkácson találkozott a 4. Ukrán Front vezetőivel. Itt indítványozták a „hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását”, illetve a későbbiekben Fagyjev vezérőrnagy, az NKVD osztagok parancsnoka beterveztett egy javaslatot, miszerint a magyar- és német lakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. (31. o.) Ezt követően a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén Petrov hadseregtábornok aláírásával operatív végrehajtásra jóváhagyta a 0036-os szigorúan titkos rendeletet. A kilenc pontból álló dokumentum a magyar- és németajkú lakossággal szemben a „kollektív bűnösség és büntetés elvének” kárpátaljai alkalmazását írta elő. A továbbiakban kiderülnek az internálás lebonyolításának lépésről lépésre kidolgozott részletei. A városok és nagyobb települések katonai parancsnokai november 13-ig összeírták a 18-50 év közötti német és magyar nemzetiségű személyeket, valamint korábban a rendőrség és csendőrség kötelékében szolgált egyéneket. A parancsot, melynek értelmében a jelentkezés határideje november 16-a volt, magyar nyelvre is lefordították, és mindenütt kifüggesztették. A helyhatósági vezetők a lakosság félrevezetésére a háromnapos munkára, hidak, utak javítására való felhívást találták ki, melynek

alátámasztására háromnapos élelem és meleg öltözet magukhoz vételét is feltételként szabták. A második regisztráció november 18-ára lett meghirdetve, az azt megelőző estétől pedig a szökések megakadályozására minden településen kijárási tilalmat vezettek be. (36. o.)

A szerző által megvizsgált moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár dokumentumaiból kiderül, hogy a műveleti feladatokat L. Mehlisz vezérezredes irányította. A különböző összesítő hadijelentések és a jelentésekhez csatolt kimutatások megvizsgálásával pontosan nyomon követhető az internálás folyamata, a táblázatokban pedig nemzetiségre és státuszra lebontva megtalálhatóak a precíz számadatok. (43-45. o.)

A könyvben külön rész foglalkozik az 1944. november 26-i munkácsi kongresszussal, és annak visszásságaival. Itt ugyanis a delegátusoknak olyan döntést kellett hozni, amely kéri Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. Részleteket is megismerhetünk az 1945 júniusában magyar nyelvre is lefordított manifesztumból, melyben több helyen találkozunk nyílt és rejtett magyarellenes kijelentésekkel: „... A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német-magyar fasiszták jármát. Ukrán földön véget ért a több száz éves idegen elnyomás.” (53. o.) A magyar polgárjogi aktivisták későbbi tiltakozásai a manifesztum vádoló kitételei ellen válasz nélkül maradtak mind a mai napig.

A mi gólgóánk részletesen foglalkozik az 1944-46-os elhurcolásokat megelőző, és az azt követően uralkodó általános politikai hangulattal. Dokumentumokkal alátámasztott értesüléseket kapunk a csehszlovák közigazgatás és a kommunista hatalom képviselőinek versengéséről a különböző színtereken, mint amilyen az újonctoborzás is volt. A területen komoly propagandaháború is folyt a két rivalizáló fél között, ahol a csehszlovákok Frantiek Nimec irányításával az 1938 előtti közigazgatási rend visszaállítását hirdették, míg a kommunisták, Ivan Turjanica vezetésével, az Ukrajnával való „újraegyesülés” és a Szovjetunióhoz való csatlakozás mellett szálltak síkra. A csehszlovák adminisztráció az 1944. május 8-i londoni csehszlovák-szovjet megállapodás alapján biztosak voltak pozícióikban, melyet csak a decemberi események, ti. az E. Beneš köztársasági elnöknek küldött levél változtatott meg, melyben bejelentették Kárpátontúli Ukrajna kilépését Csehszlovákia kötelékéből. A valósághoz azonban hozzá tartozik, hogy Beneš 1939-45 között Csehszlovákia határainak rendezése kapcsán több ízben felajánlotta Kárpátalját Sztálinnak. A terület Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásának egyezményét 1945. június 29-én írták alá.

A magyarok tragikus sorsában a negyvenes évek közepén, Kárpátalján osztoztak a német nemzetiségű lakosok is. A szerző által közzétett adatok

magukért beszélnek. Míg 1941-ben 13 244 német élt Kárpátalján, 1946-ban ez a szám már csak 2 398. A rendelet a 16-50 év közötti német nemzetiségűek speciális táborokba való kitelepítéséről 1944. november 24-én született. A férfiak mellett a munkaképes nőket is mozgósították 18-30 év között. A rendelet alapján 15 napra elegendő élelmet és személyenként 200 kg-os csomagokat vihettek magukkal, majd Donbász, illetve Nova Horlivka területére szállították őket.

Az internálásokkal párhuzamosan zajlott a szovjetellenes elemek felkutatása is. 1945. január 11-én megkezdték a vezető értelmiségiek letartóztatását az SZSZKSZ NKVD N- 0016-os rendelete alapján. Január 19 és február 17 között 2 352 személy került őrizet alá ilyen indokkal. Ebből 412 fő a SZMERS, katonai elhárítási osztályhoz került, ahol valószínűleg az azonnali kivégzés várta őket. Ahogy Dupka György is kifejti: „Sztálin nemzetközi jogértelmezés szerint is elítélendő népiirtást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégezte, internálta a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román értelmiségieket, akik 1938-44 között saját országuk állampolgáraként közfeladatot láttak el.” A hágai egyezmény értelmében tehát „hadi bűncselekményt” követett el.

Az irreguláris fegyveres erők (Turjanica-hadsereg) létrehozása után sor került Rendkívüli Bíróság felállítására is. Itt tárgyalták az 1945. áprilisi koncepciók pereket is, melyekhez körülbelül 100 ítélet és kivégzés köthető.

Azt, hogy az internálás a szovjet karhatalom előre megtervezett politikai döntésének a következménye volt, az is bizonyítja, hogy az elhurcolásokat és bebörtönzéseket komoly szervezői munka előzte meg. A tragikus eseménysorozat „forgatókönyvéről” tényekben gazdag részletességgel olvashatunk *A mi gólgótánkban*. A hírhedt 0036. sz. határozat szerint 1944. november 17-ig Szolyván, Perecsenyben és Huszton hadifogoly-átvevőhelyet kellett létesíteni. Összesen 19 kommandaturát állítottak fel, ahol november 14-16 között fogadták a nyilvántartásba vételre jelentkező magyar és német férfiakat. A november 18-i második regisztráció alkalmával a megjelenő személyeket már fegyveres kísérettel vezették a regionális gyűjtőhelyekbe.

A hadifogolytáborok létrehozásának szervezéséről önálló alfejezetben olvashatunk. Itt külön leírást kap a Perecsenyi PPV hadifogoly-átvevőhely, mely az egykori magyar kaszárnya 1500-2500 főt befogadó börtönében létesült, illetve a Szolyvai ¹ 2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor, mely Kárpátalja legnagyobb ilyen jellegű létesítménye volt. Figyelemfelkeltő adatokat olvashatunk itt. Míg Szolyva szovjetek általi elfoglalására csak 1944. október 24-

én került sor, dokumentumok tanúsítják, hogy a tábor tervezése már október 15-én megkezdődött. (106. o.) A 8000-10 000 fő befogadására alkalmas egykori magyar kaszárnnyában kb. 20 000 hadifoglyot zsúfoltak össze, így egyáltalán nem meglepő, hogy már 1944. december 12. és január 1-e között egészségügyi zárlatot rendeltek el a flekktífusz terjedése miatt. „A megromlott közegészségügyi-járványügyi helyzet, az elhalálozások számának növekedése és a megtett szervezési intézkedések kapcsán 1944. december 20-tól 30-ig Mocsalov őrnagy (a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője) több mint 20 jelentést küldött az NKVD felső szerveihez, ettől azonban a szolvai táborba zsúfolt hadifoglyok és internáltak helyzete alig javult. ... Mint az ismertetett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderül, a szolvai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat főleg a járvány, a rendezetlen lágerelet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozta.” (107. o., 109. o.)

A 117-120-as oldalakon pontos tényanyaggal alátámasztott, részletekbe menő kimutatásokat találunk az internáltak egészségügyi állapotáról, felszerelésének elhanyagoltságáról.

Az első fejezet utolsó részében a hazavárás és hazatérés problémakörével foglalkozik a szerző. Civil kérvények és hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében, amint arra a mottóként kölcsönzött Kovács Vilmos-idézetrel is szeretnék utalni, már 1945-től születtek. 1945. május 9-én Zakarpatzka Ukrajina Néptanácsának elnöke, Ivan Turjanicsa levelet írt Hruscsovnak a „kárpátaljai polgárok kiszabadítása ügyében”. A Munkás Újság tette közzé a hírt 1945. szeptemberi számában, miszerint az összes hadifoglyot hazaengedik. Az utolsó internáltak, deportáltak az 1955-ös amnesztiarendelet után térhettek haza. A lágerekből körülbelül 20 000-en hazatértek, míg több mint 7 000-en névtelen sírokban nyugszanak.

Végezetül némi statisztika: 1941-ben 245 286 magyar élt Kárpátalján, 1946-ban pedig már csak 134 558 fő. Ez nem kevesebb, mint 45 %-os csökkenést jelentett. Ennél drámaibb mérvű fogyás csak a német és a zsidó nemzetiségűek körében figyelhető meg, ahol ez a szám 81 illetve 91 %. Míg 1941-ben 78 272 zsidó és 13 244 német személy élt vidékünkön, addig 1946-ban már csak 6 998 zsidó nemzetiségű és 2 398 német nemzetiségű. A nácizmusnak és a sztálinizmusnak együtt 106 000 kárpátaljai áldozata volt.

A sztálini lágerekbe elhurcolt magyar és német férfiaknak a különböző történések és a téma szakemberei által becsült száma igen nagy sávban ingadozik. Az újabb becslések azt mutatják, hogy az NKVD-s jelentésekben meg-

adott 22 951 főnél mindenképpen nagyobb, de a köztudatban élő 40 000-nél jelentősen kisebb számról van szó. (142-143. o.) A valós mennyiség valahol a 28 és 30 ezer között mozog, ami azonban a tragikus esemény lélektani hatásait nem enyhíti semmivel. Dupka György saját számításai szerint a sztálinizmus magyar áldozatainak száma 7 000 főre tehető. (144. o.) „Az 1959-es első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.” – idézi a szerző S. Benedek András ide vonatkozó megállapításait.

A mi golgotánk II. fejezetének címe magáért beszél: *A kárpátaljai magyarság veszteséglistája települési emlékműveken és a szolyvai siratófalon.*

Döbbenetes élmény megállni a könyv borítóján ábrázolt emlékmű-komplexum előtt, és szembesülni a településekre lebontott veszteséglistákkal. El lehet gondolkodni azon is, hány áldott munkáskéztől, hány értelmiségi elmétől, hány alkotóművésztől és hány tudóstól fosztott meg bennünket Szolyva. Hol tarthatna ma demográfiai, gazdasági és politikai tekintetben a kárpátaljai magyar nemzetrészt, ha mindezt elkerülhette volna?

Dupka György: *A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012, 376 o.

LÁT LELET

LÉPHAFT PÁL KARIKATÚRÁI

LÉPHAFT ÖNKEZŐLEG

Léphaft vagyok. A gyermekeim is Léphaftok. A feleségem félig az. Újvidéken 1972 óta vagyok itthon, korábban Nagybecskerekben voltam otthon. Bak vagyok. Gyermekek- és ifjúkoromat fivérként szerencsésen átvészeltam. Ministráltam és atletizáltam. Vasasként bölcselkedtem, bölcsész-ként meg rajzoltam. Kiállítottam itthon, ott-hon és külföldön. Könyveket illusztráltam, díszletet terveztem és betonoztam. Szemüveget, bajuszt és 42-es cipőt viselek. Illúzióim elvesztek, a becsületes megtalálót kérem, a következő címre juttassa el őket: Újvidék, Szerbia, Balkán. Világ vége.

LÉPHAFT MÁSOK SZERINT

Karikaturista, újságíró, (Nagybecskerek [Zrenjanin, YU], 1952. január 17. -)
 1972-76: az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom szakán végbizonyítványt szerzett. 1977-87: az Újvidéki Televízió magyar hírszerkesztőségének újságírója, 1987: a Magyar Szó napilap karikaturistája, 1994 novemberétől szatirikus mellékletének, a Grimasznak a szerkesztője. 1990-97: a Napló c. hetilap állandó munkatársa és szerkesztőségi tagja. 1992-től a Magyar Nemzet tiszteletdíjas karikaturistája. A Heti Válasz című lapban és más, kül- és belhoni lapokban jelennek meg rajzai. Több karikatúrakötete jelent meg: Ping Pong, 1981, Újvidék; Más – világ, 1995, Újvidék; Kontra retus, 1998, Zenta; Végvári panoptikum, 2000, Újvidék. 1989-től: a Telepi Rádió (újvidéki politikai kabaré) szerzője és szereplője.

DÍJAK, ELISMERÉSEK:

1973: az újvidéki Képes Ifjúság 1. karikatúrapályázatának díja; 1978: a Montreali Nemzetközi Karikatúrákiállítás 2. díja; 1979: A gyermekek éve 2. díj, Belgrád; 1987: a Montreali Nemzetközi Karikatúrákiállítás 3. díja; 1997: a Szerbiai Iparművészek és Formatervezők Szövetségének oklevele; 1997: Forum Képzőművészeti Díj, Újvidék; Karikatúra határok nélkül - különdíj, Budapest; a Szkojei Oszten c. satírikus lap nemzetközi karikatúrapályázatának különdíja; 2005: Napleány, délvidéki újságíró díj; 2006: Az én városom, a városi polgármesterek találkozájának díja (Kecskemét); 2006: a Szabadelvű Médiaműhely (Budapest) Európa-érme.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2012. JÚNIUS – JÚLIUS

ELISMERÉSEK

* **Matl Péter** munkácsi magyar szobrászművész, a vereckei emlékmű alkotója kapta idén az *M.S. mester-díjat*; az ünnepélyes átadás a Magyar Képzőművészeti Egyetem Epreskertjében volt.

* Átadták a Magyar Színházak XXIV. Kisvárdai Fesztiváljának díját. A legígéretesebb fiatal színész számára alapított *Teplánszky Kati-díjat* a szakmai zsűri döntése alapján *Az üveg-cipő* című előadásban nyújtott alakításáért **Tarpai Viktória**, a beregszászi Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház művésze kapta.

* Gödöllőn, a Magyar Polgármesterek IX. Világtalálkozóján **Gajdos Istvánnak**, Beregszász polgármesterének *Polgármesteri Aranygyűrű-díjat* adtak át.

ESEMÉNYNAPTÁR

JÚNIUS

* **Jankovics Marcell** grafikáiból nyílt kiállítás a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében megrendezésre került az Irodalmi Karaván Kárpátalján elnevezésű író-olvasó találkozóisorozat, amelyen ezúttal felvidéki és vajdasági írók és költők vettek részt. A Tiszabökényi Művelődési Házban kezdődő rendezvény a beregszászi járási könyvtárban folytatódott. A rendezvényt **Varga Éva** igazgató, a KMKE elnöke nyitotta meg. A vendégeket **Dupka György** mutatta be. A felvidéki **Hizsnay Zoltán** és **Hodossy Gyula**, illetve a vajdasági **Csik Mónika**, **Sándor Zoltán** és **Szabó Palócz Attila** költők és írók röviden beszámoltak pályafutásukról, majd felolvastak egy-egy művet. A könyvbemutatón régiókat **Nagy Zoltán Mihály**, **Weinrauch Katalin** és **Füzesi Magda** képviselte. A beregszászi járási központosított könyvtárban a felvidéki és vajdasági vendégek bemutatkozása mellett prezentálásra kerültek az ungvári Intermix Kiadónak az idei Ünnepi Könyvhétre megjelent új könyvei, olyan szerzőktől, mint: Vári Fábíán László, Nagy Zoltán Mihály, Dupka György, Weinrauch Katalin, Lengyel János.

* Az Irodalmi Karaván vajdasági, felvidéki és kárpátaljai tagjai felkeresték a beregszászi Európa–Magyar Házát, ahol kerekasztal-beszélgetés zajlott le az *Együtt* című folyóirat szerkesztőségi tagjaival, szerzőivel, a KMMI tehetséggondozási program résztvevőivel. A rendezvény moderátora **Zubánics László**, a KMMI elnöke, valamint **Vári Fábíán László**, az *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottsági elnöke volt. A kerekasztal-beszélgetésen jelen volt **Tóth István** magyar főkonzul is.

* Az Irodalmi Karavánt a gáti könyvtárban is fogadták. Előbb Kovács Vilmos (1927–1977) költőre emlékeztek születésének 85. évfordulója alkalmából. A költő, író, polgárjogi harcos életpályáját **Király Katalin**, a helyi középiskola magyartanára idézte fel. Majd az egykori Forrás Stúdió tagjai (**Vári Fábíán László** József Attila-díjas költő, **Zseliczky József** költő és **Tóth István**, Magyarország beregszászi főkonzulja) szóltak Kovács Vilmosról. Miután elhelyezték a tisztelet és a megemlékezés koszorúit a kultúrház falán lévő emléktáblánál, író-olvasó találkozóra került sor a helyi könyvtárban (vezetője: **Kacsó Irén**). **Heé Gizella**, Kárpátalja Gizi mamája is tisztelettel adózott a költőnek *Újra szülőfalumban* c. költeményének előadásával. A vendégeket **Dupka György**,

a MÉKK elnöke mutatta be, akik egy-egy saját mű felolvasásával is megajándékozták a jelenlévőket, majd a kárpátaljai magyar irodalom jelenlévő képviselői – **Lőrincz P. Gabriella**, **Vári Fábíán László**, **Nagy Zoltán Mihály**, **Csordás László**, **Bakos Kiss Károly** és **Zubánics László** – is felszólaltak.

* Az irodalmi karaván résztvevői a Nagyszőlősi Járási Központ-sított Könyvtárban is bemutatkoztak, ahol **Vaskeba Katalin** igazgatónő üdvözölte a vendégeket és az egybegyűlteket. **Dupka György** bemutatta a vendégeket és átadta a szót az íróknak, költőknek. **Hudák Elvira** helytörténész bemutatta a jelenlévő vendégeknek kiadványait, kultúrtörténeti jegyzeteit, mesélt a *Pánsíp* című lapról. **Dupka György** bemutatta legújabb, éppen a nyomdából kikerült *A mi golgotánk* című könyvét, amely az 1944-1947-es elhurcolásokat mutatja be a dokumentumok tükrében. **Lovas Ilona**, a Beregszászi Magyar Konzulátus nevében üdvözölte az egybegyűlteket.

* Kárpátalját bemutató nap zajlott a budapest-pesthidegkúti Klebelsbelg Kultúrkúriában. A rendezvényt **Dolhai István** igazgató úr nyitotta meg, majd **Dr. Csabai Péter**, a Pesthidegkúti Városrészi Önkormányzat elöljárója köszöntötte a vendégeket. Őt követően **Orosz Ildikó**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar

Főiskola elnöke mondott köszönetet a meghívásért. Koncertet adott a Credo. Műsorukban elhangzott többek között **Füzesi Magda, Penckófer János, Finta Éva** és **Lengyel János** megzenésített költeménye is. **Kovács Sándor** könyvbemutatóval egybekötött előadást tartott *Az ismeretlen Kárpátalja* címmel. A rendezvényt a néprajzi kiállítás megnyitása előtt kerekasztal-beszélgetés zárta.

* Az Emberi Erőforrások Minisztérium, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus támogatásával rendezték meg a Művészeti Karavánt Kárpátalján (Vajdasági Magyar Filmnapok). A rendezvényen részt vett **Siflis Zoltán**, az Európai Palicsi Filmfesztivál Tanácsának tagja, valamint az 1968 óta forgató **Vicsek Károly** filmrendező, aki 1970-ben az első délvidéki film-drámát rendezte. Az Európa–Magyar Házban és a tiszabökényi kultúrházban az érdeklődők többek közt megtekinthették *Az édentől délre* című portréfilmet, a *Fajkutyák ideje* (rendező: Vicsek Károly), valamint a *Szabadkai anziksz* című filmet, illetve Siflis Zoltán *Tolja a szél a szekeret* című dokumentumfilmjét a vajdasági tanyaszínházról.

* Megnyílt a 83. Ünnepi Könyvhét Budapesten. Az Intermix Kiadó Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatában megjelent új kötetét a Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók Sát-

rában **Vári Fábián László, Lengyel János, Lőrincz P. Gabriella, Dupka György** dedikálta, akik egy-szersmind részt vettek a Magyar Napló irodalmi hajóújtján. Itt bemutatásra kerültek a Magyar Napló könyvheti kiadványai is: *Az év esszéi 2012 c.* antológia, melyben **Dupka György** is szerepel *65 éve történt* című írásával. *Az év versei 2012 c.* antológiában pedig **Lőrincz P. Gabriella** és **Vári Fábián László** egy-egy verse olvasható. Az antológia szerzőinek költészet napi versfelolvasásának hanganyagából DVD készül *Versmaraton 2012* címmel.

* A Kárpátaljai Megyei Filharmonióban a zene kedvelői több világhírű zeneszerző, köztük Johann Sebastian Bach, Frederik Chopin, Liszt Ferenc, Maurice Ravel és Sz. Hubajdulina műveit hallhatták az ungvári születésű **Fuchs Andzselika** zongoraművész előadásában. A huszonöt éves tehetséges művésznő Ungváron kezdte zenei pályafutását. Felsőfokú zenei képzésben részesült Budapesten és New Yorkban. Azóta több nemzetközi zongoraverseny nyertese, illetve helyezette lett.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint a Lehoczky Tivadar Intézet szervezésében került sor **dr. Soós Kálmán**, a tanszék első vezetője emlékére összeállított „Így maradok

meg hívívőnek...” című tanulmánykötet bemutatójára a főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának olvasótermében. A könyvbemutató keretében felavatták dr. Soós Kálmán síremlékét.

* Az Ungvári Magyar Főkonzultus szervezésében az

Ungvári Filharmóniában nemzetközi zenei versenyek magyar győztesei adtak koncertet: az ifjú magyar zenésznemzedék olyan kiemelkedő alakjai, mint **Nagy Ivett** hegedűművész, **Gyórfi Laura** zongoraművész és **Tóka Ágoston** orgonaművész.

* Az Égtájak Kulturális Egyesület szervezésében került sor a XVII. Kalászi Vigasságokra Budakalászon. Kárpátalja magyarságát az Arabeszk együttes (Csap), a Ritmus néptáncgyüttes (Eszeny), a Ludovika együttes (Beregszász) képviselte. A rendezvényen bemutatásra került a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet beregi szöttes-gyűjteménye is.

* Június első hetét követően újabb négynapos kulturális programsorozat (Művészeti és Irodalmi karaván) zajlott le Ugocsa, Felső-Tisza-vidék, Bereg- és Ung-vidék magyarlakta településein a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) szervezésében. Első állomása a nagyszőlősi járási Péterfalva volt, ahol az érdeklődők a helyi képtárban a Nagybányai Képzőművészeti és Kulturális

Egyesület képzőművészeivel, valamint erdélyi írókkal találkoztak. A vendéglátó szervezet nevében **Dupka György**, a KMMI igazgatója üdvözölte **Véső Ágoston** festőt, a Nagybányai Képzőművészeti és Kulturális Egyesület elnökét, az ismert tájképfestő telep további két tagját, **Filcz Leopold** festőt, **Madarassy Zolt István** fotóművészt, valamint az erdélyi irodalom képviselőt, **Király Zoltán** költőt, műfordítót, az Erdélyi Magyar Írók Ligájának ügyvezető elnökét, **Karácsonyi Zolt** költőt, műfordítót, színház- és irodalomkritikust, a kolozsvári *Helikon* című irodalmi folyóirat főszerkesztő-helyettesét. A vendégek **Homoki Gábor** és **Gönczy Tivadar** helyi festőművészek kalauzolásával ismerkedtek a Péterfalvai Képtár gyűjteményével. Az állandó tárlatnak otthont adó György-kastély múltjáról **dr. Minya József**, a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület elnöke tartott tájékoztatót. **Dr. Szöllőssy Tibor** művelődéstörténész a kárpátaljai festőiskola kimagasló alakjait, **Fuchs Andrea**, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesület titkára és **Réti János** grafikus, festőművész a Tiszaháti Alkotótábor eddigi tevékenységét, valamint a legfiatalabb festőnemzedék munkáit mutatta be.

* Az erdélyi irodalmi karaván első útja a Beregszászi Járási Központosított Könyvtárba vezetett, ahol

Varga Éva igazgató köszöntötte az Erdélyi Magyar Írók Ligájának küldöttségét, a kárpátaljai magyar írókat és az egybegyűlt olvasókat. A rendezvény moderátora **Csordás László**, az *Együtt* című folyóirat olvasószerkesztője volt, aki bemutatta **Király Zoltán** és **Karácsonyi Zsolt** erdélyi költőket. Szűkebb pátriánkat **Vári Fábián László**, **Bakos Kiss Károly** és **Lőrincz P. Gabriella** képviselte.

* A program keretében az erdélyi és kárpátaljai irodalmárok délután Téglás községben, az ungvári járás központi könyvtárában találkoztak az olvasókkal. Az irodalmi karaván tagjait és az irodalomkedvelőket **Bodák Erzsébet**, a Tégláson székelő Ungvári Járási Könyvtár módszerésze köszöntötte. **Csordás László** moderátor kérdéseire válaszolva **Király Zoltán** és **Karácsonyi Zsolt** szólt eddigi munkásságáról. A szűkebb pátriánkat képviselő **Marcus Gergely** költő megzenésített verseket adott elő.

* A Művészeti Karaván képzőművész tagjai – **Véső Ágoston** és **Filcz Leopold** festő, **Madarassy Zsolt István** fotóművész – Técsőt keresték fel. A református templom előtti téren Hollósy Simon festőművész mellszobránál az emlékünnepeket **Dupka György** nyitotta meg. A nagybányai festőiskola alapítójáról és a Hollósy-életműről az utó-

dok, tanítványok szemével Véső Ágoston elnök tartott ünnepi beszédet. Hollósy Simon técsői kapcsolatáról, életének itt töltött utolsó napjairól **v. dr. Szöllősy Tibor**, a Hollósy Simon Kör elnöke tartott emlékbeszédet. Ezt követően a vendégek és a civilszervezetek képviselői megkoszorúzták Hollósy Simon festőművész szobrát.

* A képzőművészeti karaván kárpátaljai és erdélyi résztvevői Viskén, a tájházban találkoztak a helyi magyar értelmiség képviselőivel. A vendégeket a házigazdák nevében **Ötvös Ida**, a Tájház vezetője üdvözölte, majd **Dupka György**, a KMMI igazgatója mutatta be a karaván résztvevőit. A vendégek részéről **Véső Ágoston** nyitotta meg a nagybányai képzőművészek vándorkiállítását. A helyi értelmiség nevében **Czébely Lajos** költő, helytörténész köszönte meg a szomszédból érkezett művészek bemutatkozását. A házigazdák a viski kultúrházba invitálták a vendégeket, ahol az egykori koronaváros festőinek, öntevékeny művészeinek és népművészeinek munkáiból válogató állandó kiállítás működik.

* A négy napon át tartó művészeti és irodalmi karaván utolsó állomása Ugocsa vármegye egykori szépvárosa volt. Nagyszőlősen a járási könyvtárban **Vaskeba Katalin** igazgató üdvözlő beszéde után **Dupka**

György elnökletével közös fórumot tartottak, melynek során Révész Imre (1826–1945) életképfestőre, illusztrátorra és Kutlán Istvánra (1894–1969), a Tisza festőjére emlékeztek, illetve a jelenlévők megismerkedtek a kortárs erdélyi irodalommal, továbbá kisfilmeket tekinthettek meg a felvidéki magyarokról.

Hudák Elvira nyugalmazott franciatanár, művelődéstörténész, Kutlán István fansikái festőművész unokája előadásában párhuzamot vont a nagybányai, a técsői és a fansikái nyári művésztelepek működtetői és résztvevői között.

A találkozón megjelent nagyszülősi kortárs képzőművészek – **Harangozó Miklós, Kutlán Pál, Popovics Vjacseszlav** – bevallásuk szerint a Hollósy-, Révész- és a Kutlán-hagyományok bátor folytatói, akik az említett művészek stílusát ötletesen alkalmazták saját alkotásaikban is.

A következő körben a felvidéki dokumentumfilm-szerzők mutatkoztak be: **Kendy Éva**, a Szlovák Televízió magyar adásának munkatársa, szerkesztő-riportere és **Farkas Péter**, a Szlovák Televízió magyar adásának munkatársa, operátöre. A tévés házaspár közös munkáikból a nagy vihart kavart Esterházy-riport-filmet és a Bodrog folyóról készített, nagy elismerést kiváltott kisfilmjüket mutatták be. A találkozó után a résztvevők megtekintették az

ugocsai festők kamarakiállítását és a nagybányai tájképfestő telep képzőművészeinek vándorkiállítását.

* A közelmúltban felújított Benei Faluházban – **Szuhán András** polgármester kezdeményezésére, **Dupka György**, a MÉKK elnöke támogatásával – megnyílt **Nigriny Edit** (Ungvár, 1951) grafikus, festő, dekoratőr, az Ungvári Erdélyi Béla Képzőművészeti Koledzs egykori végzőse személyi kiállítása. A kiállítás előkészítésében közreműködött **Fuchs Andrea**, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületének titkára.

* A pécsi Német Kör szervezésében kutatócsoport indult az Urál környéki régióba. Az emlékút-expedíció tagjai a permi, ufai és más települések környékén olyan egykor működött lágereket, illetve tömegsírokat kerestek fel, ahol az 1944–1949-ban elhurcolt magyarok, németek raboskodtak. A 20 tagú küldöttségnek kárpátaljai tagjai is voltak (**Fuchs Andrea**, az ungvári svábok/németek baráti körének titkára, **Dupka György, Korszun Alekszej** kutatók, akik a Szolyvai Emlékparkbizottságot képviselték).

* Egy teljes hétig tartott a II. Magyar Világtalálkozó. A nyitórendezvény helyszíne Balatonlelle volt, a tavalyi találkozó emlékére felállított Megmaradásunkért jelképműnél. A rendezvény a Magyarsághíd közéleti konferenciával folytatódott a budapes-

ti Uránia Filmszínházban. A tanácskozáson Kárpátalja magyarsága és az anyaország kapcsolatrendszerének alakulásáról **Zubánics László** történész, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke tartott előadást.

JÚLIUS

* Bemutatta legújabb darabját a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház. Shakespeare *Viharjának* rendhagyó rendezését a kijevei **Szergej Maszlobojcsikov** vitte színre. A premierre a Gyulai Várszínházban került sor. A beregszászi színpadon őszre várható a bemutató.

* **Szirmai Móni**-jótékonysági koncert volt a Beregszászi Művelődési Házban a Kárpátaljai Gyermekekmentő Szolgálat szervezésében. Az est teljes bevételét **Pásztornyicki Nikolett**a gyógykezelésének ajánlották fel.

* Lezajlott a Kárpátaljai Könnyűzenei Képzőművészeti és Táncfesztivál a péterfalvai Tisza-stadionban. A négynapos rendezvényt **Zubánics László**, az UMDSZ UMNT elnöke nyitotta meg. A zárás előtt **Gajdos István**, az UMDSZ elnöke is üdvözölte a fiatalok igen népes táborát. Fellépett: Young G., Bódi Guszti és a Feketeszemek, DJ Miklov és DJ Jenci, Hooligans, Josh és Jutta, Dj. Szatmári feat. Jucus, Piramis, Roy&Ádám, Globaldeejays feat.

Deejay Alena Koks, DJ Deka, Children of Distance, Fluor, Majka és Curtis, Peat Jr. feat. Gina.

* Második olvasatban is elfogadták a kisebbségbarát nyelvtörvényt: 248 képviselő szavazott igennel a parlamenti üléssteremben megjelent 364 honatya közül.

* Beregszászban közgyűlést tartott a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT). **Magyar László** elnöki beszámolója után a Társaság tagjai az elkövetkező időszak eseményeit vitatták meg.

* A közelmúltban – a határon túli magyar vagy részben magyar óvodákat felkereső turnéja során – szűkebb pátriánkat is felkereste a világhírű magyar táncművész, **Timár Böske**, a Magyarországon és Európában is egyedülálló Csillagszemű Gyermektáncegyüttes művészeti igazgatója és vezető tanára, aki asszisztensével, **Mayer Orsolyával** együtt táncházat tartott négy kárpátaljai gyermekintézményben.

* Kisméretű bronz szobrot állítottak Svejknek Ungvár egyik sétányának korlátján. A szobor **Mihajlo Kolodko** ungvári szobrász alkotása.

* Felsőszineviren lezajlott a XX. Nyári Szabadegyetem a KMPSZ szervezésében és a Pro Minoritate Alapítvány támogatásával.

* Magyar hímeztőlgyűjteményt adományozott az Ivano-

Frankivszk megyei Kolomija város Hímestojás Múzeumának **Bacsikai József**, Magyarország ungvári főkonzulja.

* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) szervezésében idén 11. alkalommal került megrendezésre a Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia, amelynek célja a Kárpátalja magyar iskoláiban tanító pedagógusok továbbképzése.

* Ötvennégy országból mintegy huszonezren vettek részt a II. Magyar Világtalálkozó nyolcnapos rendezvénysorozatán. Budapest mellett hat másik településen – Szegeden, Balatonlellén, Fonyódon, Nyírbátorban, Móriapócson és Örkényben – uralkodott a „határtalan összefogás” szelleme.

A találkozón kárpátaljaiak is részt vettek, mégpedig a Panoráma Világklub beregszászi, técsői és nagyszőlősi társklubjainak képviselői.

A kárpátaljaiak standján turisztikai látványosságokról szóló anyagokat, valamint a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet jóvoltából irodalmi kiadványokat állítottak ki.

A Magyarok a nagyvilágban nevet viselő előadótéremben és a nagyszínpadon sorra követték egymást a színvonalas előadások és a művészeti bemutatkozások. Többek között a beregszászi születésű **Serbán Attila** színész, musicalénekes is fellépett.

* 2012. június 30-án tartották a Magyarországra áttelepült técsőiek 3. budapesti találkozóját. A Semmelweis utcai Magyarok Házában szervezett rendezvényen Técső neves épületeinek, emlékeinek képkiallítása fogadta a vendégeket.

Az egybegyűlteket köszöntötte és áldást osztott **Tóth Béla** és **Kaszó Gyula** református lelkész, majd megtekintették a **Baczay Fruzsina** által készített, Técső múltját és jelenét bemutató videófilmet.

* **Csordás Lászlót** a József Attila Kör Irodalmi Egyesület (JAK) tagjává választották.

* A Kráter Műhely Egyesület *Po-lisz* c. folyóiratában olvasható **Ortutay Péter**: *Hozsanna neked, Karcsi? Párhuzamos sorsok a nagyvilág két szegletében* című írása, amely érinti kárpátaljai irodalmi életünket is: <http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=789>

ÚJ KÖNYVEK
MEGJELENÉS ALATT,
ELŐKÉSZÜLETBEN:

Kortárs Magyar Művészet Kárpátalján. Szerkesztőbizottság: Dupka György, Fuchs Andrea, Klisza János, Réti János, Soltész Péter, Zubánics László. Kárpátaljai magyar Könyvek 219., Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Finta Éva. *Örök partok.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Lőrincz P. Gabriella. *Apró.* Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Bakos Kiss Károly. *Része még.* Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Szárnypróba. Pályakezdő fiatalok antológiája (2007-2012). Összeállította és szerkesztette: Csordás László. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Czébely Lajos: *Fogyó világ...* Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Összeállította: DUPKA GYÖRGY

AZ OLVASÓHOZ

Folyóiratunk idén 10 éves, ezért úgy gondoljuk, eléggé nagykorú ahhoz, hogy saját lábán is megálljon – kezdetben legalább az egyiken. Ennek érdekében a 2012-es esztendőre előfizetőket toborzunk, akik az évi hat lapszámért 78 hrvnyával támogathatják a kárpátaljai magyar irodalmat.

Előfizetőink és támogatóink névsorát – engedelmükkel – lapszámainkban közzé tesszük. Felvilágosítást, további tájékoztatást a következő címek valamelyikén kaphatnak: *egyutt.lap@gmail.com*, *varifabian@freemail.hu*, *kmmi@swi.net.ua*, *titkarsag@mekk.uz.ua*

Tisztelettel és köszönettel:

A Szerkesztőbizottság

SZERZŐINK

ÁMORTH ANGELIKA – (1995) Beregszász
BAKOS KISS KÁROLY (1977) Beregújfalu
BARTHA GUSZTÁV (1963) Nagybereg
CSEH SÁNDOR (1949) Beregszász
CSORDÁS LÁSZLÓ (1988) Eszeny
DUPKA GYÖRGY (1952) Ungvár
FINTA ÉVA (1954) Sárospatak
FÜZESI MAGDA (1952) Kolozsvár
KÁNYÁDI SÁNDOR (1929) Budapest
KOVÁCS ELEONÓRA (1989) Szalóka
LENGYEL JÁNOS (1973) Budapest
LÉPHAFT PÁL (1952) Újvidék
LŐRINCZ P. GABRIELLA (1982) Beregszász
NAGY ZSUKA (1977) Nyíregyháza
OLÁH ANDRÁS (1958) Mátészalka
ORTUTAY PÉTER (1942) Béalápátfalva
PALÁDI VIKTÓRIA (1989) Mezővári
TAR KÁROLY (1935) Lund (Svédország)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (1951) Mezővári